

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу. **Редакційна колегія:** Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова. **Адреса редакції:** НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 17 2023

ЗМІСТ

Коротко про головне

Робоча поїздка Президента України В. Зеленського до Харківської області.....3

Звернення Президента України В. Зеленського.....4

Аналітика

Політичні акценти

Тарасенко Н.

Візит Президента України В. Зеленського до США: досягнуті домовленості в оцінках експертів.....6

Потіха А.

Візит Президента України В. Зеленського до Канади: зустрічі, результати переговорів, перспективи співробітництва.....19

Закіров М.

Розвиток оборонного потенціалу України у світлі візитів представників країн НАТО і Міжнародного форуму оборонних індустрій.....26

Аулін О.
Третя карабаська війна в сучасній геополітиці.....35

Економічний ракурс

Кулицький С.
**БРІКС: вірогідні геополітичні та геоекономічні аспекти
майбутнього розширення**
(Початок. Закінчення у № 18).....40

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України.....50
Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....54
Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....59
Наукові видання НАН України 64
Астрономія і космічні технології 67
Нагороди і відзнаки.....69

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Пальчук В.
Особливості реалізації завдань у галузі інформаційної безпеки.....69

Коротко про головне

Робоча поїздка Президента України В. Зеленського до Харківської області

Президент України відвідав розташування бригад, які виконують бойові завдання на ділянці Куп'янськ – Лиман.

Під час робочої поїздки до Харківської області Президент України В. Зеленський відвідав розташування 103-ї окремої бригади Сил територіальної оборони Збройних сил України, 68-ї окремої егерської бригади, 25-ї окремої повітрянодесантної Січеславської бригади, які виконують бойові завдання на ділянці Куп'янськ – Лиман.

103-тя ОБр ТрО з початку повномасштабного вторгнення РФ виконувала бойові завдання, зокрема, у складі ОТУ «Лиман», а з червня 2022 р. підрозділи бригади воюють за свободу України в складі ОСУВ «Хортиця». Торік під час контрнаступу ЗСУ на Харківщині воїни 103-ї ОБр брали участь у звільненні с. Озерне, а також повернули під український стяг Діброву та Ямпіль на Донеччині.

68-ма ОЄБр із серпня 2022 р. виконує бойові завдання в складі ОСУВ «Хортиця» та ОСУВ «Таврія». Бригада брала участь у боях на Вугледарському напрямку. Цьогоріч у червні її воїни звільнили с. Благодатне Донецької області.

Військовослужбовці 25-ї ОПДБр брали участь у захисті суверенітету й територіальної цілісності України під час антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях у 2014–2019 рр. У 2022 р. бригада відзначилася під час контрнаступу сил оборони в районі Балаклії на Харківщині. Її підрозділи брали участь у визволенні Ізюма та окупованих територій на Луганщині. За особливі бойові заслуги, мужність, відвагу й героїзм, виявлений під час виконання бойових завдань, 25-та ОПДБр нагороджена почесною відзнакою Президента України «За мужність та відвагу».

Глава держави заслухав доповідь командувача оперативно-тактичного угруповання «Лиман» О. Грузевича про оперативну ситуацію в зоні відповідальності. Куп'янсько-Лиманський напрямок є одним із найгарячіших на фронті. Російські окупанти постійно намагаються проводити там наступальні дії.

Президент заслухав доповіді комбригів про оперативну ситуацію на полі бою, перебіг наступальних та оборонних дій їхніх підрозділів.

Під час спілкування з командирами В. Зеленський отримав інформацію про першочергові потреби підрозділів, серед яких військові найчастіше називали фронтові засоби ППО та РЕБ, окремі види боєприпасів. Також наголошувалося на необхідності спрощення нормативних процедур та усунення бюрократичних перепон, які заважають комплектуванню особовим складом.

Президент також вручив нагороди військовослужбовцям і бойовим медикам, які відзначилися під час захисту України.

«Маю честь бути сьогодні тут, подякувати вам і вашим побратимам за захист нашої держави, за кожен день і ніч, що ви віддасте за всіх нас, не шкодуючи себе. Це дуже важлива місія. Я бажаю всім вам лише перемоги, здоров'я, повертатися живими, не втрачати мотивації, з якою ви так міцно бороните суверенітет нашої держави та майбутнє наших поколінь», – зазначив В. Зеленський.

Пам'ять загиблих воїнів ушанували хвилиною мовчання.

Глава держави також відвідав танковий підрозділ 21-ї ОМБр, де оглянув техніку, передану українській армії західними партнерами, зокрема танки «Leopard-2» та бойові машини піхоти CV-90, які використовувалися в боях на Куп'янському напрямку.

Президент поспілкувався з екіпажами танків та БМП (*Офіційне інтернет-представництво Президента України* (<http://www.president.gov.ua>). – 2023. – 3.10).

Звернення Президента України В. Зеленського

«Міжнародне право може виграти лише тут, в Україні, і виграє», – наголосив Президент В. Зеленський.

«Бажаю здоров'я, шановні українці, українки!

Сьогодні європейський, євросоюзівський день в Україні.

Дуже символічний день: відчувається, як саме виглядатиме, що саме звучатиме, які питання і як будуть вирішуватися, коли Україна повноправно приєднається до Євросоюзу.

Сьогодні в Києві відбулось виїзне засідання Ради у закордонних справах Євросоюзу.

Були всі міністри закордонних справ країн-членів, представники Єврокомісії, верховний комісар з питань зовнішньої політики та політики безпеки Ж. Боррель. Дуже продуктивна та змістовна зустріч. Дійсно в інтересах усієї Європи.

Такий виїзний формат роботи цієї ради – уперше за межами Європейського Союзу. Але це формально поза межами. Усі ми знаємо, що це лише питання часу, коли Україна стане членом ЄС. Тож фактично засідання відбулося вже в ЄС. Об'єктивно наша країна є лідером у захисті саме тих основ, на яких тримається європейська єдність. Єдність сучасної Європи, що цінує свободу людей і рівність націй, цінує міжнародне право.

Сьогодні ми говорили, зокрема, про повноправне приєднання України до ЄС.

Наша ключова інтеграційна мета – цього року вийти на рішення про початок переговорів щодо членства. І сьогодні я вкотре почув на зустрічах, на

перемовинах, що це абсолютно можливо. Україна точно виконає свою частину роботи – сім рекомендацій Єврокомісії.

І дуже важливо, щоб була аналогічна готовність до політичного рішення щодо України, щодо початку переговорів і з боку Європейського Союзу, усіх держав-членів.

Сьогодні я мав можливість поспілкуватися з усіма вищими дипломатами ЄС на двосторонньому рівні, на рівні всієї спільноти. У нас була хороша дискусія. І з багатьох питань.

Ключове, звичайно, наш захист у цій війні, яка є агресією Росії не лише проти України як держави, а й проти України як символу того, якою вільною та демократичною може бути Європа.

Я дякую партнерам за підтримку – військову та економічну, санкційну. Сьогодні ми приділили окрему увагу питанню про санкції. Про намагання Росії обійти санкції. Вважаю, що на кожну спробу Росії обманути санкційні режими та міжнародне право потрібна потужна відповідь світу.

Будь-які злочинці – і тим паче такі злочинці, як у Москві, – розуміють лише мову сили та невідворотності покарання.

Хороші двосторонні зустрічі з паном Боррелем і з віцепрем'єр-міністром, міністром закордонних справ Італії паном Таяні. Наша оборона, наша співпраця. Багато питань.

Я вдячний пану Боррелю за щирі й добру віру в Україну, за незмінну підтримку.

Окремо хочу подякувати всій Італії та особисто пані Д. Мелоні, пану міністру закордонних справ Італії за особливо чутливу допомогу, зокрема у відбудові в Одесі: підписано угоду з Італією про відновлення зруйнованого Росією, російською ракетою Спасо-Преображенського собору в Одесі. Як би Росія не руйнувала історію та культуру, Європа здатна все відновити. І в цьому сила Європи, нашої Європи – вільної та солідарної.

Хочу подякувати Данії за рішення відкрити в Миколаєві відділення свого посольства. Це взірцевий приклад патронату над відбудовою регіону й абсолютно ефективний шлях до реалізації наших домовленостей з пані Прем'єр-міністром Данії Фредеріксен. Дякую!

Загалом сьогодні ще доволі змістовно говорили про роботу наших портів, про безпеку в Чорному морі. Про зерновий експорт і продовольчу стабільність у світі.

Окремо обговорили посилення ППО. Дякую партнерам за розуміння.

Також зустрівся з міністром оборони Естонії. Я вдячний за вже надану підтримку. І це відчутна підтримка. Шістнадцять оборонних пакетів від Естонії. Сьогодні обговорили продовження нашої співпраці.

Плюс дві телефонні розмови.

Президент Єврокомісії У. фон дер Ляєн. Говорили про політичну взаємодію. Про шляхи солідарності у Європі та про експорт українського зерна, про підтримку наших фермерів. Дуже важливо, щоб усі у Європі однаково дотримувалися європейських норм і не порушували укладених угод.

Це чіткий принцип України, і важливо, щоб такий же принцип був в основі рішень усіх суб'єктів європейської політики.

Говорив і з Прем'єр-міністром Іспанії Санчесом. Подякував за принципову оборонну та політичну підтримку. Україна сподівається на результативне головування Іспанії в Раді ЄС. Обговорили й міжнародні заходи, до яких готуємося разом з Іспанією.

Ще один важливий результат сьогодні – це те, що наша Формула миру здобуває все більшу підтримку. Дякую й за це теж. І ще одна подяка. Наші воїни.

58-ма окрема мотопіхотна бригада імені гетьмана Виговського, наша славетна “Сімдесятдев'ятка” ДШВ та 128-ма окрема бригада Сил тероборони, дякую вам, воїни, за надзвичайно стійку та ефективну оборону в районах Урожайного, Мар'їнки, Старомайорського. Ви – справжня сила України. Молодці!

Слава всім, хто б'ється заради нашої держави та людей! Дякую всім, хто допомагає!

Вся підтримка для України, кожен крок нам на допомогу обов'язково повернеться тим, хто підтримує, глобальною безпекою. Коли російська агресія програє на нашій землі, сама ідея агресії буде розбита. Міжнародне право може виграти лише зараз – лише тут, лише в Україні.

І виграє. Ми переможемо!

Слава Україні!» *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2023. – 2.10).*

Аналітика

Політичні акценти

Н. Тарасенко, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Візит Президента України В. Зеленського до США: досягнуті домовленості в оцінках експертів

Однією з головних подій міжнародних подій вересня став візит Президента України В. Зеленського до США, який відбувся 18–21 вересня та став другим від початку повномасштабної російської агресії проти нашої країни. До української делегації увійшли також новопризначений міністр оборони Р. Умеров, міністр закордонних справ Д. Кулеба, голова Офісу Президента України А. Єрмак, очільник ГУР Міноборони К. Буданов. Під час візиту В. Зеленський зустрівся з Президентом Сполучених Штатів Америки Д. Байденом, виступив на засіданні 78-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН та спеціальному засіданні Радбезу ООН, присвяченому війні Росії проти України, провів ряд зустрічей з американськими топ-посадовцями і світовими лідерами.

На черговій сесії Генасамблеї ООН зібралися представники майже 150 країн. Важливо відзначити, що лідери Великої Британії, Франції та Китаю, які є постійними членами Ради Безпеки ООН, не приїхали. Це яскраво підкреслює нинішню роль і значення головної міжнародної організації у світі.

Виступаючи, Президент Америки Д. Байден укотре наголосив, що міжнародне товариство не може відмовлятися від фундаментальних принципів Статуту ООН, зокрема принципу недоторканності кордонів, і не може допускати продовження агресії Росії проти України. «Ми повинні протистояти цій неприкритій агресії сьогодні, щоб стримувати інших потенційних агресорів завтра. Ось чому Сполучені Штати Америки разом з нашими союзниками та партнерами по всьому світу продовжуватимуть підтримувати хоробрий народ України, який продовжує захищати свій суверенітет, територіальну цілісність та свою свободу», – наголосив Д. Байден (URL: <https://espreso.tv/poizdka-prezidenta-zelenskogo-u-ssha-podrobitsi-ta-golovni-rezultati>).

Президент України В. Зеленський під час виступу на загальних дебатах Генеральної Асамблеї ООН зосередив увагу на наслідках вторгнення Росії в Україну та закликав світ об'єднатися в боротьбі проти агресора. Також підкреслив, що сьогодні будь-який конфлікт або війна може стати останньою та мати критичні наслідки, адже Росія загрожує світовій продовольчій безпеці, продовжує ядерний шантаж – як шляхом погроз застосування ядерної зброї, так і протиправними діями на Запорізькій АЕС.

Тож цілком логічним стало те, що В. Зеленський порушив питання про роззброєння Росії у ядерній сфері. «Україна віддала свій третій за величиною ядерний арсенал. Тоді світ вирішив, що Росія має стати хранителем цієї сили. Але історія демонструє, що саме Росія найбільше заслуговувала на ядерне роззброєння ще в 1990-х роках. І Росія заслуговує на це зараз – терористи не мають права володіти ядерною зброєю», – наголосив Президент України.

Глава держави також порушив питання викрадених українських дітей, які були незаконно депортовані, а нині піддаються впливу, спрямованому на вироблення негативного ставлення до України. Зазначивши, що це може бути охарактеризовано як черговий акт геноциду.

Не менш важливою стала заява В. Зеленського про те, що в нього є інформація про намагання укласти якісь «тіньові угоди» за спиною України. Він закликав не довіряти країні-агресору та на прикладі Пригожина продемонстрував, що Росія не дотримується жодних домовленостей.

Президент В. Зеленський також виступив на засіданні Ради Безпеки ООН 20 вересня. Головним меседжем очільника України була важливість реформування структури організації для забезпечення дієвих механізмів підтримання миру, створення системи для подолання вето та забезпечення представленості всіх націй. «Маємо визнати – Організація в глухому куті щодо агресій. Людство вже не покладає надій на ООН, коли йдеться про захист суверенних кордонів націй. Лідери світу шукають нові майданчики та альянси, які могли б зменшити катастрофічний обсяг проблем, які тут, у цих стінах,

зустрічають риторику, а не реальні рішення... Всі дії ООН – чи то Ради Безпеки, чи то Генасамблеї, які могли б зупинити цю агресію, розбиваються об привілей, який дає це крісло агресору. Вето в руках агресора – ось те, що загнало ООН у глухий кут... Застосування права вето – ось що потребує реформи, і це може стати ключовою реформою. Тим, що повертає силу Статуту ООН. Саме тому Генасамблеї ООН треба дати реальну можливість долати вето», – заявив В. Зеленський (URL: <https://espresso.tv/poizdka-prezidenta-zelenskogo-u-ssha-podrobitsi-ta-golovni-rezultati>).

Також Президент говорив про необхідність розширення складу Радбезу ООН. «Я вітаю пропозиції різних лідерів розширити представництво націй у Раді Безпеки. Коло постійних членів Ради Безпеки має відображати сучасність. Африканський Союз має бути тут постійно. Азія заслуговує на ширше постійне представництво. Німеччина заслуговує на місце серед постійних членів Радбезу. Латинська Америка має бути тут представлена – постійно. І держави Тихого океану», – наголосив Президент України (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zelenskyu-vizyt-do-ssha-pidsumky/32606159.html>).

Варто зазначити, що ініціативу України з розширення Радбезу ООН підтримали США і Велика Британія. «Росія використовувала своє право вето за останній місяць частіше, ніж Велика Британія за 30 років», – зазначив міністр закордонних справ Сполученого Королівства Д. Клеверлі. Однак визнав, що наразі неможливо виключити РФ з Ради Безпеки ООН або взагалі з Організації Об'єднаних Націй. Відповідні механізми шукають (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zelenskyu-vizyt-do-ssha-pidsumky/32606159.html>).

Крім офіційних виступів, український лідер мав ряд двосторонніх зустрічей, спрямованих на збереження наявної оборонної допомоги, вирішення питань у сфері агропродукції і вільної торгівлі у Європі, післявоєнної реконструкції України, а також розширення кола учасників реалізації формули миру. Так, В. Зеленський провів зустрічі з главою Єврокомісії У. фон дер Ляєн, канцлером Німеччини О. Шольцом, президентами Румунії К. Йоханнісом, Бразилії Л. да Сілвою, Прем'єр-міністром Ізраїлю Б. Нетаньягу.

З ізраїльським Прем'єром Президент України зустрівся вперше за час повномасштабної війни. Розмова В. Зеленського з Б. Нетаньягу відбулася на тлі минулих взаємозвинувачень, зокрема з боку Посольства України в Ізраїлі лунала критика щодо «проросійської риторики» ізраїльського очільника МЗС. Нині ж, як пише ряд ізраїльських видань, зустріч в Ізраїлі оцінили як «дружню». Б. Нетаньягу пообіцяв надавати гуманітарну допомогу Україні, а також допомогу для розмінування територій (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zelenskyu-vizyt-do-ssha-pidsumky/32606159.html>).

Натомість Президент Бразилії Л. да Сілва ще у квітні закликав до створення аналогу «Великої двадцятки» з участю країн Латинської Америки,

Китаю та ОАЕ – для посередництва в досягненні миру в Україні. Крім того, під час поїздки до Китаю він зазначав, нібито це США заохочують війну в Україні, як і запитував, а чи не має Україна «відмовитися від Криму», щоб «покласти край війні»? Нині ж розмову на полях ООН між В. Зеленським і Л. да Сілвою в Офісі Президента України назвали «відвертою та конструктивною», а представник Бразилії, з огляду на переговори, і далі продовжить роботу в зустрічах щодо формули миру.

А. Пальяріні, експерт з Бразилії в Хемпден-Сіднейському коледжі у Вірджинії (США), в ексклюзивному коментарі для «Радіо Свобода» назвав Бразилію домінуючою країною в Латинській Америці, яка може вплинути на думку інших. «Лула – незалежно від того, говорить він про МКС (Міжнародний кримінальний суд) чи БРІКС – майже завжди знаходить спосіб пов'язати це з тим фактом, що Рада Безпеки ООН є свого роду пережитком іншої епохи. А Бразилія, враховуючи її розмір, враховуючи її молоде населення, усі ресурси, має відігравати більшу роль у формуванні міжнародного порядку денного. Це, я гадаю, ключ до розуміння, чому Бразилія – за часів Лули і до певного часу під керівництвом Болсонару – не хотіла зациклюватися на одній чи іншій стороні конфлікту Росії проти України», – зазначає А. Пальяріні, тим не менше, на його думку, наміру сваритися зі Сполученими Штатами Америки в Л. да Сілва немає.

Раніше повідомлялося, що під час сесії Генеральної Асамблеї ООН мали зустрітися В. Зеленський і Президент Польщі А. Дуда для обговорення питань, пов'язаних з українським зерном. Однак пресекретар Президента України повідомив, що В. Зеленський та А. Дуда не проводили зустрічі, а в пресслужбі польського лідера пояснили, що графіки президентів не зійшлися. Тим часом, коментуючи зернові перипетії на пресконференції, А. Дуда порівняв Україну з людиною, що «перебуває в дуже складній ситуації, тоне», а Польща, хоч і підтримує Україну, має враховувати і власні інтереси. Натомість з уст В. Зеленського з трибуни в штаб-квартирі ООН прозвучало таке: «Тривожно бачити, як у цей час дехто у Європі підриває солідарність і влаштовує політичний театр, роблячи із зерна трилер. Може здаватися, що вони грають власну роль, але натомість вони допомагають підготувати сцену для московського актора».

Заяви обох президентів викликали критику й були розцінені як недружні. За словами Ю. Щербака, колишнього посла України в Ізраїлі, Канаді, США та Мексиці, незабаром у Польщі вибори, і хоча, можливо, Президент В. Зеленський у своїй промові натякав на Угорщину, однак деякі польські політики сприйняли його репліки на рахунок своєї країни, і з великим обуренням. Так само публічно критикували В. Зеленського за вислови й українські політики – чинні та колишні.

Що ж до зернової суперечки між Україною та Польщею, то вже після перипетій у Нью-Йорку А. Дуда заявив, що готовий і далі говорити з В. Зеленським «як друзі» ([URL: https://www.radiosvoboda.org/a/zelenskyu-vizyt-do-ssha-pidsumky/32606159.html](https://www.radiosvoboda.org/a/zelenskyu-vizyt-do-ssha-pidsumky/32606159.html)).

Аби оцінити результати візиту українського Президента до Сполучених Штатів Америки, потрібно проаналізувати нинішню політичну ситуацію в США та її вплив разом з іншими факторами на українсько-американські відносини. Очевидно, що підтримка з боку Сполучених Штатів Америки, які надають Україні найбільшу допомогу, зокрема військово-технічну, є вкрай важливою для нас. Водночас саме на США орієнтуються інші держави, коли ухвалюють рішення про надання Україні зброї чи фінансової допомоги. Ці обставини спонукають до ретельного аналізу внутрішньополітичної боротьби у Сполучених Штатах Америки, що вже розгорнулася в рамках президентської передвиборної кампанії. Процес допомоги Україні став її частиною, що яскраво проявилось під час візиту Президента України до США (URL: <https://www.lvivpost.net/ukraine/n/49827>).

На відміну від візиту В. Зеленського до США у грудні 2022 р., коли демократи контролювали обидві палати Конгресу, на сьогодні більшість у палаті представників вже в республіканців, причому різні їх групи сперечаються між собою, чи потрібно збільшувати американську допомогу Україні, а чи зменшувати, чи навіть припиняти. Останнього варіанта вимагає група республіканців з найбільших прихильників Д. Трампа. Як повідомляють американські ЗМІ, це приблизно 70 республіканців у палаті представників, третина їхньої фракції. Трампісти намагаються показати неефективність використання Україною американських грошей, демократи дотримуються протилежної позиції, щоб довести правильність курсу Президента Д. Байдена.

У день візиту В. Зеленського 28 законодавців-республіканців, включаючи шістьох сенаторів, звернулися до Білого дому з вимогою надати роз'яснення щодо використання допомоги, успіхів ЗСУ, плану США щодо «виходу з війни», а також щодо того, як адміністрація Д. Байдена визначає для себе перемогу. Перед тим палата представників двічі провалила голосування за оборонний бюджет, який передбачає й понад 300 млн дол. допомоги для України.

Примітно, що спікер палати представників Конгресу США республіканець К. Маккарті відмовився провести спільне засідання обох палат Конгресу, на якому зміг би виступити В. Зеленський, мотивувавши це браком часу. Відбулися лише зустрічі українського Президента з американськими конгресменами та сенаторами.

«Нинішній візит В. Зеленського до Конгресу істотно відрізнявся від попереднього візиту в грудні 2022 р. Якщо дев'ять місяців тому виступ Президента України на спільному засіданні Конгресу зустріли бурхливими оваціями, то нині спікер палати представників К. Маккарті не дозволив українському лідеру повторно взяти слово. Натомість В. Зеленський зустрівся віч-на-віч із Маккарті, деякими членами палати представників і групою сенаторів Демократичної та Республіканської партій», – звертають увагу експерти аналітичного центру «Atlantic Council» у своїх оцінках візиту В. Зеленського до США, опублікованих на сайті цієї організації (<https://www.lvivpost.net/ukraine/n/49827>).

Позаштатний старший науковий співробітник Європейського центру «Atlantic Council» Р. Ріццо зазначила, що дев'ять місяців тому члени Конгресу вбралися в синьо-жовті кольори, розмахували українськими прапорами й обіцяли, що військова підтримка України з боку США не зменшиться. Однак під час останнього візиту деякі конгресмени та сенатори відмовилися фотографуватися з В. Зеленським, побоюючись небажаних наслідків для свого політичного майбутнього.

З її слів, усі ці факти свідчать про те, що сьогодні обидві палати Конгресу є заручниками невеликої, але гучної групи скептиків, які заявляють, що Сполучені Штати Америки не повинні надсилати Україні більше зброї та фінансів, що контрнаступ не дав обіцяних результатів і відволікає увагу США від Китаю, що Сполучені Штати Америки не можуть дозволити собі підтримувати Україну в довгостроковій перспективі.

Але Р. Ріццо також звертає увагу на те, що серед республіканців тривають суперечки щодо майбутнього американської допомоги Україні. Трампісти хочуть згорнути її, апелюючи до необхідності давати гроші насамперед на розв'язання внутрішньоамериканських проблем, зокрема на боротьбу з нелегальною міграцією. Водночас деякі інші конгресмени й сенатори від Республіканської партії вже неодноразово разом з демократами зверталися до Президента Д. Байдена з вимогою пришвидшити допомогу Україні, зокрема надати далекобійні ракети «АТАСМС».

Як відомо, у серпні Білий дім звернувся до Конгресу щодо виділення Україні додаткових 24 млрд дол., з яких 13 млрд призначено на допомогу в оборонній сфері, 11 млрд – на гуманітарну та економічну підтримку. Це питання призвело до жорстких суперечок у Конгресі. В. Зеленський під час зустрічі з конгресменами говорив про важливість виділення цих коштів. Конгресмен-республіканець, голова Комітету палати представників із закордонних справ М. Маккол після зустрічі В. Зеленського з американськими законодавцями 21 вересня заявив, що, попри всі розбіжності, ці кошти буде надано Україні. Проте тут варто згадати більш ранні заяви американських політичних експертів, які припускали, що виділення додаткової допомоги Україні буде схвалено законодавцями, але, можливо, сума буде меншою. Також потрібно розуміти, що наступного року ухвалення Конгресом рішення про допомогу для України може бути ще важчим, бо американські президентські вибори будуть ще ближчими.

Важливою частиною візиту В. Зеленського стала його зустріч і переговори з Президентом США Д. Байденом у Білому домі. Американські оглядачі звернули увагу на те, як Д. Байден показово урочисто зустрічав В. Зеленського, можливо, щоб компенсувати загальне враження від холодного прийому конгресменами-республіканцями. Глава Білого дому пообіцяв, що США залишатимуться відданими підтримці України у її захисті від російської агресії, натомість Володимир та Олена Зеленські висловили особисту подяку Д. Байдену за плідний діалог і допомогу в боротьбі з країною-агресором.

Після зустрічі президентів стало відомо про новий пакет військово-технічної допомоги Україні на 325 млн дол. До цього пакета увійшли артилерійські снаряди 155-мм, у тому числі касетні DPICM; ракети ППО AIM-9M; ракети для систем «HIMARS»; системи протиповітряної оборони «Avenger»; кулемети калібру 50 мм для протидії безпілотним літальним системам; артилерійські снаряди калібру 105 мм; ракети TOW; протитанкові системи «Javelin» і AT-4; понад 3 млн патронів до стрілецької зброї; 59 легких тактичних автомобілів; підривні боєприпаси для усування перешкод; запчастини, технічне обслуговування та інше польове обладнання (URL: <https://espresso.tv/poizdka-prezidenta-zelenskogo-u-ssha-podrobitsi-ta-golovni-rezultati>).

Зі звернення Д. Байдена також стало відомо, що перші танки «Abrams» прибудуть невдовзі в Україну. І 25 вересня В. Зеленський підтвердив, що це вже відбулося. «“Абрамси” вже в Україні та готуються підсилити наші бригади. Вдячний союзникам за виконання домовленостей! Шукаємо нові контракти, розширюємо географію постачання», – ідеться в повідомленні В. Зеленського в телеграмі.

Глава Білого дому під час прийому Президента України також пообіцяв подальше підсилення протиповітряної оборони нашої країни. «Ми також зосередили увагу на зміцненні потенціалу протиповітряної оборони України, щоб захистити критично важливу інфраструктуру, що забезпечує тепло і світло в найхолодніші та темніші дні року. Це включає надання другої батареї ППО “Hawk” з постійним постачанням додаткових батарей та інших систем щомісяця впродовж зими, а також новий пакет пускових установок і перехоплювачів, які захищатимуть Україну, українські зерносховища, лікарні, школи та електростанції», – заявив Д. Байден.

Американський Президент запевнив у продовженні надання допомоги Україні. І тут потрібно розуміти, що українські успіхи на полі бою можуть бути і його «активом» у майбутній передвиборній кампанії. Саме в цьому контексті експерти схильні розглядати позицію Д. Байдена щодо можливого надання Україні далекобійних ракет «ATACMS». Під час візиту В. Зеленського очікуваного оголошення про передання цих ракет не було. Однак американські ЗМІ після візиту В. Зеленського до США повідомляли, що поставки невеликої кількості ракет «ATACMS» Україні таки можуть відбутися пізніше цієї осені, а також про те, що це буде зроблено таємно, тобто без офіційного оголошення.

«Гра чиновників Білого дому в “хочеш – не хочеш” не приносить їм жодної користі. Київ заявляє про те, що ракети “ATACMS” повинні стати більш реальною загрозою для російських операцій в окупованому Криму. Громадяни США хочуть почути чіткий план того, як Білий дім допоможе Україні перемогти, але натомість чують лише “стільки, скільки буде потрібно” та читають у ЗМІ про відтерміновані обіцянки. Цілком можливо, що зволікання з наданням ATACMS є частиною довгої гри, спрямованої на ухвалення Конгресом нового законопроєкту про допомогу Україні та

передання ракет пізніше цієї осені. Водночас ця заява вписується в тривожну картину зволікання та нерішучості Вашингтона», – зазначив науковий співробітник Євразійського центру «Atlantic Council» Е. Д'Аньєрі в уже згаданих підсумках візиту В. Зеленського до США, опублікованих на сайті цієї організації.

Тим часом Президент України В. Зеленський під час візиту до США намагався за будь-якої нагоди дякувати цій країні за всю надану допомогу. «Ми зустрічаємося вже втретє за рік. Дякую за запрошення. Наш регулярний діалог доводить, що наші країни є справжніми союзниками й стратегічними друзями. Ми дуже вдячні за життєво важливу допомогу з боку США для боротьби з російським терором. Сьогодні я у Вашингтоні, щоб зміцнити нашу коаліцію для захисту наших дітей, сімей, наших домівок, а також свободи й демократії у світі... Сьогодні ми досягли важливих результатів. Ми домовилися опрацювати ряд стратегічних рішень, які дадуть нам змогу запобігти будь-якій новій агресії проти України й наших людей... Дуже потужний пакет. Є саме те, що потрібно нашим солдатам зараз», – таку заяву зробив В. Зеленський під час зустрічі з Д. Байденом.

Щодо ракет АТАСМС, то під час спілкування з українськими журналістами в США В. Зеленський заявив, що робота над цим питанням триває. «І буде так само, як із F-16. Ми розуміємо, як буде. І настане момент – ми всі це побачимо», – зазначив він.

Підбиваючи підсумки свого візиту до США, В. Зеленський у відеозверненні 22 вересня заявив про те, що досягнуто домовленості про спільне американсько-українське виробництво зброї, зокрема ППО (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/09/24/novyna/bezpeka/zelenskyj-zvernenni-pidbyv-pidsumky-svoyix-vizytiv-ssha-ta-kanady>).

«Є історичне рішення Америки про спільне виробництво зброї та оборонних систем, зокрема й ППО. Це те, що було абсолютною фантастикою ще донедавна, але стане реальністю. Ми зробимо це реальністю. Кожен, хто працює на державу. І це нова якість оборонної промисловості України – значно сильніша. І це ж економіка. Захист для наших міст. Підприємства, нові робочі місця для обох наших народів – і для українців, і для американців. Ми маємо чітку перспективу – те, про що вже домовилися, – нової міцності України для недопущення повторення російських агресій. Я вдячний Президентові Байдену, усій його команді та кожному в Америці, хто цінує свободу й підтримує Україну», – заявив Президент В. Зеленський 24 вересня.

Отже, візит Президента України В. Зеленського до США приніс і позитивні новини, і тривожні сигнали. За оцінкою міністра закордонних справ України Д. Кулеби, цей візит був надзвичайно важливий. Він підтвердив спільне бачення президентів України й Америки щодо ключових питань і вивів українське оборонне виробництво на новий рівень, зазначив міністр (URL: <https://www.holosameryky.com/a/kuleba-pro-vizyt-zelenskoho/7279809.html>).

Д. Кулеба особливо відзначив, що за підсумками зустрічі Президента В. Зеленського з Президентом США Д. Байденом було оголошено про новий пакет військової допомоги. Ще однією важливою домовленістю є угода про спільне виробництво зброї та боєприпасів, що дасть змогу посилити українську армію не лише під час нинішніх бойових дій, а й на довгострокову перспективу. «Виведення української оборонки на системний рівень відповідно до західних стандартів – це історичний крок не лише для нашої перемоги, а і для створення української армії майбутнього», – наголосив міністр закордонних справ України й додав, що українці «щирі вдячні нашим американським друзям за те, що стоять пліч-о-пліч з Україною в цей непростий для нас час».

Візит Президента В. Зеленського до США позитивно вплине на рішення щодо надання фінансової допомоги Україні, відзначив заступник керівника Офісу Президента І. Жовква. «Візит Президента Зеленського позитивно вплине на очікування рішення, у тому числі й щодо майбутнього фінансування України. Ми вже маємо позитивний приклад минулорічний, коли Президент України здійснив, як говорили, неочікуваний візит, і після цього позитивним було голосування. Є всі шанси говорити, що цього року, не менш складного і для України, і для США, і для світу, рішення буде позитивним», – зазначив І. Жовква (URL: <https://www.ceskenoviny.cz/ukrinform/ukrajinsky/zprava.php?id=1139725>).

Дипломат, експерт з міжнародних питань Я. Войтко акцентує на тому, що під час засідання Генасамблеї ООН, у якому взяли участь президенти США та України, прозвучали сильні промови, які пояснюють нинішній стан речей. Зокрема, заява Д. Байдена про те, що США і весь цивілізований Захід стоятимуть за Україну, стала сильним сигналом для світу. Але якщо раніше говорилося, що допомога нам надходитиме стільки, «скільки потрібно», то тепер у промові держсекретаря Е. Блінкена (виступ у Вищій дипломатичній школі в Університеті Д. Хопкінса) прозвучало, що «від рішень, які зараз прийматимуть Сполучені Штати Америки і цивілізований Захід, залежатиме майбутнє всього людства».

Деякі експерти, зокрема російський політолог А. Піонтковський, який зараз мешкає в США та дуже прихильний до України, оцінив це як відлуння Фултонської промови, проголошеної у 1946 р. прем'єром Великої Британії В. Черчиллем. Ідеться про те, що не потрібно чекати ще 45 років коли закінчиться холодна війна, яка, як вважається багатьома істориками, якраз із цієї промови починалася. США, цивілізованому Заходу та Україні, як його частині, потрібно вже сьогодні приймати такі рішення, які дадуть можливість дати відсіч РФ. Бо, як зазначив Президент Д. Байден, якщо цього не зробити, то жодна країна не почуватиметься спокійно.

І тому роль Організації Об'єднаних Націй і насамперед Ради Безпеки цієї організації в тому, що саме вони повинні приймати рішення, які матимуть обов'язковий характер. Однак цьому протистоїть Росія, яка їх блокує, маючи право вето. І тому Президент В. Зеленський запропонував перегляд процедури

його застосування, зокрема аби дві третини членів Генасамблеї мали право подолати це вето. Дипломатична робота щодо підтримання цієї ініціативи лише починається, наголошує Я. Войтко (URL: <https://1zahid.com/info/zminanaratyviv-bajdena-ta-blinkena-ekspert-pro-vizyt-zelenskogo-do-ssha-ta-plany-kytayu>).

Директор центру «Нова Європа» А. Гетьманчук констатує, що візит В. Зеленського до США відбувся в далеко ненайкращий для нього момент – відсутність видимих для американської публіки проривів у контрнаступі (як це було напередодні минулорічної Генасамблеї ООН на Харківському напрямку), складні дебати щодо подальшої допомоги Україні, де все частіше звучить питання не щодо обсягів цієї допомоги, а щодо того, чи варто її надавати взагалі, дедалі токсичніше політичне середовище з наближенням президентських виборів у США. До цього ще треба додати загострення в українсько-польських відносинах, яке зробило загальну атмосферу візиту досить напруженою, а разом і підсилило аргументи тих, хто вважає, що Україна «не вміє бути вдячним партнером» (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/09/22/7169971>).

Однак, зазначає А. Гетьманчук, В. Зеленський не міг змарнувати шанс відвідати США особисто, маючи згоду американської сторони на окрему зустріч з Д. Байденом у Білому домі – у чому, скажімо, було відмовлено ізраїльському Прем'єр-міністру Б. Нетаньягу з пропозицією провести зустріч у рамках заходів ООН у Нью-Йорку (як сигнал незгоди із судовою реформою в цій країні).

Звісно, перебування В. Зеленського у Вашингтоні – передусім у стінах Конгресу – було не лише в інтересах українського Президента, а й американського. Як і минулого року, главі Білого дому було потрібно, щоб В. Зеленський допоміг адміністрації переконати Конгрес виділити додатковий пакет допомоги для України у 24 млрд дол.

Крім того, на тлі чергового запиту на фінансову допомогу від адміністрації, критики повільних темпів контрнаступу, а також зростання скептичних настроїв щодо збільшення допомоги для України серед республіканських виборців (більшість вважає, що США вже надали достатньо) законодавці почали ставити питання про реальний план перемоги або ж просто мету, яку переслідує адміністрація, допомагаючи Україні, публічно й достатньо жорстко. «Ми виписали Україні чек на 100 млрд дол. Але який результат? Чи стала вона ближчою до перемоги?» – десь так можна резюмувати питання, яке все частіше звучить в американській столиці.

Як вважає А. Гетьманчук, дискусія про реальний план перемоги може бути достатньо корисною і для України, оскільки ставить руба питання про ефективність обраної адміністрацією Д. Байдена стратегії дозованої підтримки України, чи, як її називають у США, «go-slow strategy». По суті, вона передбачає, що ухвалення кожного рішення й отримання кожної партії допомоги Україною тестується на реакцію Путіна. Однак уже не тільки для українців, а й для американців стає очевидно, що ця стратегія не лише не

здатна забезпечити перемогу України у війні, а й не може максимально посилити позиції України на будь-яких потенційних переговорах.

Утім, наразі немає ґрунтовних підстав стверджувати, що адміністрація Д. Байдена готова змінити нинішні підходи до надання допомоги Україні. Основне пояснення полягає в тому, що «нереалістично до наступних президентських виборів звільнити всі території України – навіть з усією наданою підтримкою». Відтак навіщо кандидату в президенти робити себе заручником обіцянки, яку неможливо виконати та таким чином підірвати й без того хиткі електоральні позиції.

За словами експерта, зустріч В. Зеленського у Вашингтоні з Д. Байденом мала й інше важливе значення: у контексті виборів, які наближаються, в українського Президента, можливо, була остання повноцінна нагода поспілкуватися зі своїм американським візаві як 46-м президентом США, а не кандидатом від Демократичної партії на 47-го. Тобто зустрітися з ним особисто до моменту, коли президент США розпочне активну виборчу кампанію з чітко окресленим місцем у ній.

Водночас, як вважає А. Гетьманчук, працюючи далі зі Сполученими Штатами Америки в умовах чергової вкрай поляризованої передвиборної кампанії, Україні важливо відштовхуватися від кількох речей:

– ми й надалі маємо більшість у Конгресі та в американському суспільстві, яка підтримує Україну та готова, аби США надавали підтримку Україні. Сам факт, що в Конгресі говорять про потребу отримати від адміністрації президента США реальний план перемоги України (не врегулювання чи чогось подібного) свідчить на користь цієї підтримки. Як і той факт, що саме у вигляді перемоги України хотіло б бачити завершення війни і більшість американців;

– щоб втримати підтримку й максимально обеззброїти гучну меншість, нам бажано разом з адміністрацією представити план нашої перемоги не на рівні політичних гасел, а конкретних кроків зі зрозумілими бюджетними рамками. Це допоможе зняти застереження щодо беззмістовності допомоги та безкінечності війни, паралельно пояснюючи, що найбільш дешевим варіантом забезпечення безпеки України в майбутньому є її членство в НАТО. Хто не бажає роками фінансово підтримувати Україну, має бути зацікавлений підтримати її членство в НАТО;

– украї важливо серйозно ставитися до всіх занепокоєнь у США, пов'язаних з потребою готуватися до потенційного конфлікту з Китаєм. Тут треба максимально намагатися пояснити нашим партнерам з Південно-Східної Азії – Японії, Південної Кореї, Тайваню, чому перемога України знижує, а не підвищує ризик конфлікту США з Китаєм. Українські голоси із цього приводу у Вашингтоні не особливо викликають довіру, голоси союзників США з Азії – так. Ми навряд чи зможемо переконати американців, що Росія представляє таку ж загрозу життєво важливим інтересам США, як Китай, але принаймні можемо спробувати донести, чому допомога Україні не заважає готуватися до потенційного конфлікту з Китаєм, а навіть навпаки – здатна його стримати;

– у США досі домінує переконання, що європейські країни дуже мало надають допомоги Україні, хоча ідеться про війну у Європі. Насправді ж за рівнем усієї наданої та задекларованої допомоги вони вже істотно обігнали США, не кажучи про те, скільки країн у ЄС надають більше підтримки Україні, ніж Америка, у співвідношенні до рівня ВВП. Аргумент про брак підтримки Європи – один з найпопулярніших на озброєнні в республіканців, його потрібно активно вибивати;

– американці значно охочіше надаватимуть допомогу, якщо будуть упевнені, що вона використовується ефективно, без жодних зловживань. Кожна новина про будь-які зловживання в Міноборони України, навіть якщо вони не стосуються саме американської підтримки, підриває цю впевненість. Як і впевненість у майбутньому України взагалі.

Політолог С. Таран на своїй сторінці у фейсбуці зазначає, що після романтичного етапу іdealізму в американсько-українських відносинах настав етап сухої прагматики. «Максимально чітко інтерес США до України визначив республіканець Грем, який заявив, що дуже вигідно інвестувати в Україну – союзника, який потроху знищує геополітичного ворога США Росію, і при цьому жоден американський солдат не гине. Так само прагматично ставиться до США й сьогодення Україна, яку поки мало цікавить досвід американської демократії або реформи, натомість критично цікавлять американські гроші та зброя, без яких війну вести просто неможливо. Для найбільш надійних прагматичних відносин між Києвом і Вашингтоном Білий дім уже призначив в Україну своїх контролерів – за витрачанням військової допомоги стежитиме генеральний інспектор Пентагону Р. Сторч, а за коштами на повоєнну відбудову – спецпредставник з економічного відновлення України П. Пріцкер. І можна не сумніватися, що повноваження призначених контролерів будуть значно ширші, ніж уявляється, адже від американської допомоги залежатиме лівова частка всього українського бюджету і під час, і після війни. Найголовніше ж те, що виділені Україні кошти вже сьогодні стали чинником внутрішньої американської політики. Ба більше, чинником виборчої кампанії в США. Прагматичний і дуже серйозний інтерес Д. Байдена в тому, щоб корупційних скандалів із цими коштами було менше. Саме американські вибори визначатимуть і тривалість нового прагматичного етапу американсько-українських відносин: він триватиме чітко до виборів у США. Ну, а далі все залежатиме від їхніх результатів», – пише С. Таран.

Експерт Центру оборонних стратегій О. Хара вважає, що подальша підтримка України Сполученими Штатами Америки наразі залишається затиснутою у квадрат з такими сторонами: не допустити ескалації Кремлем (евфемізм застосуванню зброї масового знищення), уникнути сценарію розвалу Росії, зберегти спроможності, необхідні для захисту Тайваню, а також подолати спротив зростаючої опозиції трампістів ([URL: https://zn.ua/ukr/POLITICS/zelenskij-u-vashinhtoni-shtormove-poperedzhennja.html](https://zn.ua/ukr/POLITICS/zelenskij-u-vashinhtoni-shtormove-poperedzhennja.html)).

Д. Байден запевнив у незмінності прагнення допомагати Україні з економічною відбудовою, що також потребує реформ і боротьби з корупцією. Аби продовжити цю боротьбу, що проявилася у формі вручення підозр І. Коломойському та перезавантаження керівництва українського Міноборони у переддень президентського вояжу за океан, Президент Д. Байден призначив спеціальним представником США з питань економічного відновлення колишнього міністра торгівлі П. Пріцкер. Паралельно із цим Пентагон призначив генерала Р. Сторча керівником групи інспекторів, що здійснюватимуть нагляд за використанням безпекової допомоги, попри те що понад 40 уже складених звітів не містять жодних серйозних порушень.

Тим часом підтримка України американцями повільно зменшується, хоча й залишається на високому рівні. Червневє опитування громадської думки CNN–SSRS засвідчило, що 55 % американців проти виділення Конгресом додаткової допомоги Україні. Але водночас 45 % виступають за такі асигнування. Понад половина американців вважає, що США зробили достатньо в протидії російській агресії в Україні. Однак кількість тих, хто із цим не погоджується, менша на розмір статистичної похибки й становить 48 %. Наведені цифри дають підстави для оптимізму. Аби оптимізм набув практичних ознак, було запущено медійну кампанію «Республіканці за Україну» в соціальних мережах і на телебаченні. Ключовою тезою є те, що лише за допомогою 5 % американського оборонного бюджету, наданого Україні, було знищено половину воєнного потенціалу супротивника – Російської Федерації, а відтак послаблено і її союзника Китай. Отже, Америка повинна міцно стояти проти своїх противників – тому республіканці мають і надалі підтримувати Україну.

Однак викликає занепокоєння перспектива виділення Конгресом допомоги Україні в наступному році. Згідно з опитуванням NBC News минулого тижня, рейтинг несхвалення Д. Байдена зріс до 56 %, тоді як схвально до нього ставляться лише 41 %. За загальнонаціональними опитуваннями, Д. Трамп і Д. Байден поперемінно лідирують у боротьбі за Білий дім з різницею у межах 2–3 %. При цьому, незважаючи на чотири кримінальні справи та постійні скандали, Д. Трамп набирає електоральних обертів. Відповідно до останнього опитування NBC News, майже дві третини зареєстрованих республіканців віддають йому перевагу перед іншими. Розрив з другим номером у перегонах – губернатором Флориди Р. Десантісом – сягнув 43 %.

Отже, резюмуючи візит Президента України В. Зеленського до США, серед позитиву варто відзначити оголошення нового пакета військово-технічної допомоги Україні на 325 млн дол., досягнення домовленостей щодо істотного посилення спроможностей української ППО, отримання нових артилерійських і протитанкових систем, снарядів тощо. Утім, досі залишається інтрига з оперативно-тактичними ракетами «АТАСМС».

Президент України В. Зеленський укотре використав майданчики Генеральної Асамблеї та Радбезу ООН, аби зосередити увагу світової

спільноти на наслідках вторгнення Росії в Україну та закликати світ об'єднатися в боротьбі проти агресора. Зустрічі В. Зеленського з Президентом Сполучених Штатів Америки Д. Байденом, американськими топ-посадовцями та світовими лідерами були спрямовані на збереження наявної оборонної допомоги, вирішення питань у сфері агропродукції і вільної торгівлі у Європі, післявоєнної реконструкції України, а також розширення кола учасників реалізації формули миру. Візит Президента України до США відбувся на тлі початку президентської виборчої кампанії в США, яка накладає відбиток на заяви американських політиків щодо підтримки України і викликає певне занепокоєння експертів щодо об'єму та процедури надання допомоги в майбутньому, однак нині, імовірно й надалі ми маємо більшість у Конгресі та в американському суспільстві, яка підтримує Україну й готова, аби США надавали допомогу Україні в боротьбі з російською агресією.

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Візит Президента України В. Зеленського до Канади: зустрічі, результати переговорів, перспективи співробітництва

Президент України В. Зеленський 22 вересня, після перебування в США, здійснив свій візит до Канади. Це вже був другий візит до цієї країни. Перший раз В. Зеленський відвідав Канаду у 2019 р.

В аеропорту очолювана В. Зеленським делегація приземлилася значно пізніше, ніж очікувалося – через затримку вильоту з Вашингтону, де її члени до останнього намагалися переконати американських політиків у необхідності продовження масштабної підтримки України. Як відзначають спостерігачі, незважаючи на істотне запізнення української делегації, біля трапа В. Зеленського зустрів особисто Прем'єр-міністр Д. Трюдо, віцепрем'єр-міністр Х. Фріланд. Ця дружня атмосфера супроводжувала В. Зеленського в Канаді всюди, незважаючи навіть на вкрай суворі заходи безпеки.

Як інформують ЗМІ, протягом доби, проведеної на території Канади, Президент України зустрівся з усім керівництвом країни, а також представниками всіх опозиційних парламентських партій, які запевнили його в підтримці. Робочий день розпочався з візиту ввічливості до генерал-губернатора Канади М. Саймон, яка радо прийняла В. Зеленського, першу леді О. Зеленську та частину делегації у своїй резиденції. «Ми солідарні з Україною. Сьогодні й завжди ми залишаємося об'єднаними заради демократії, свободи, миру й безпеки», – зазначила М. Саймон.

Після зустрічі з канадським генерал-губернатором В. Зеленський вирушив до парламенту, де Президента України вже вдруге зустрів Д. Трюдо. Перед виступом у парламенті вони провели спершу двосторонні перемовини, а потім зустріч у розширеному форматі, до якої долучилися міністри канадського уряду. Розмова затяглася настільки, що головна подія дня –

звернення В. Зеленського до повного складу парламенту – затрималася на півгодини, що є величезним проміжком часу для таких детально організованих подій (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3765123-vizit-zelenskogo-do-kanadi-nova-vijskova-dopomoga-i-liberalizacia-torgivli.html>. 2023. 23.09).

Перед канадськими парламентарями першим виступив Д. Трюдо. Він зазначив, що імперська манія Путіна наразилася в Україні на запеклу оборону. «Оборону, яка була міцною не лише через підтримку друзів по всьому світу, але й тому, що ті, хто борються за власну свободу, завжди борються на повну», – підкреслив Д. Трюдо. За його словами, Канада підтримує українську формулу миру та завершення війни, відновлення кордонів України.

Прем'єр-міністр Д. Трюдо також наголосив, що В. Зеленський, як і весь український народ, бореться не лише за волю України, а й за всю світову демократію та всіх людей, які сповідують цінності вільного світу. «Понад 1,4 млн канадців мають українське коріння, але ця війна зробила всіх канадців пов'язаними з Україною», – заявив глава канадського уряду.

Він згадав про роль місцевої української спільноти в Канаді в підтримці України, а також зазначив, що країна прийняла понад 175 тис. українців, які виїхали туди через російську агресію. «Тут є ті, хто приїхав із Бучі та Харкова, є група українських науковців, які знайшли безпеку в Канаді. Їхня експертиза в чистій економіці допомагає світу відмовитися від залежності від викопного палива, якою користуються деспоти на кшталт Путіна», – зазначив він.

За словами Д. Трюдо, за час російської агресії Канада надала близько 9 млрд дол. військової, фінансової та гуманітарної допомоги Україні. Він анонсував «більш довгострокове, багаторічне зобов'язання» з боку Оттави (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-trudo-pidtrymka-ukrainy/32605241.html>. 2023. 22.09).

У свою чергу Президент України, звертаючись до канадського парламенту, наголосив: «Україна й Канада однакові – ми стоїмо і боремося за життя. Україна, а не геноцид вийде переможцем із цієї війни. Люди будуть переможцями, а не Кремль. Свобода буде переможцем. Справедливість буде переможцем. Ви можете точно знати це про нас, бо точно знаєте про себе, що ви ніколи не підкорилися б злу».

В. Зеленський подякував Канаді за внесок у розбудову та оборону України. «Дякуємо за вашу потужну участь у тренуванні наших воїнів. Це дуже важливо. Це вже традиція, коли Канада тренує тих, хто захищає світ. Тисячі й тисячі пілотів у час Другої світової війни. Тисячі й тисячі українців зараз. Це те, без чого перемог не буває, – тренування. Дякую вам за це!» – наголосив В. Зеленський.

Він також подякував Канаді за перший у світі пам'ятник жертвам організованого Сталінім Голодомору українців в 1930-х роках, що був встановлений, у свій час в Едмонтоні, і висловив сподівання, що колись у Канаді буде встановлено пам'ятник перемозі України в цьому вторгненні Росії, «можливо, в Едмонтоні».

Лідери Канади вкотре підтвердили свою підтримку України. «Підтримка України Канадою є однозначною й такою буде завжди», – наголосив на спільній пресконференції Прем'єр-міністр Канади Д. Трюдо. За його словами, Канада з Україною залишається сьогодні, буде завтра й доки потрібно. «Таким було повідомлення, яким я поділився з Президентом Зеленським, членами українсько-канадської громади та прихильниками України з усієї Канади. Слава Україні!» – написав Прем'єр-міністр Канади в мережі «X» (колишній твіттер) (URL: <https://www.holosameryky.com/a/canada-ukraine/7281055.html>. 2023. 23.09).

Вицепрем'єр-міністр і міністр фінансів Канади Х. Фріланд також заявила: «Наша рішучість абсолютна. Україна перемає, а Канада буде з нею увесь цей час».

Раніше Х. Фріланд заявляла, що бачить одним із завдань Заходу необхідність змусити Росію заплатити за нищівну шкоду не лише Україні, а й світовій економіці, «навіть якщо йдеться про прецедент у міжнародному праві, як то замороження активів російського Центрального банку».

За інформацією ЗМІ, під час зустрічі української делегації з канадськими політиками йшлося про необхідність створити спеціальну дорадчу групу, яка шукатиме способи конфіскувати якомога більше російських коштів, у тому числі суверенних, і передати їх на відбудову України. Це оголошення дуже важливе, адже в різних державах світу Центральний банк Росії до початку війни тримав 200–300 млрд дол., яким Україна може знайти хороше застосування.

Важливо зазначити, що Д. Трюдо оголосив про надання Україні нового пакета військової допомоги на суму понад 482 млн дол. США, тобто 650 млн канадських доларів. Крім того, Україні обіцяно 50 броньованих машин, що будуть виготовлені в Канаді. Також Канада навчатиме українських пілотів на F-16 і надасть додаткові ракети для ППО, 35 безпілотників з камерами високої роздільної здатності, технічне обслуговування танків і боєприпаси до стрілецької зброї.

Крім того, як повідомив В. Зеленський, країни підписали оновлену Угоду про вільну торгівлю та меморандум про будівництво ГЕС в Україні.

Він також зустрівся з керівниками канадського бізнесу. «Ми дуже зацікавлені у вашому приході в Україну, дуже зацікавлені у відновленні України – це те, чого ми сьогодні потребуємо. Це всі напрями, у яких ви сильні. Ми дуже зацікавлені у вашій роботі, бізнесі та технологіях», – наголосив В. Зеленський (URL: <https://glavcom.ua/country/politics/kanadski-investitsiji-mozhut-piti-v-ukrajinu-shche-do-zakinchennja-vijni--958191.html>. 2023. 23.09).

Зі свого боку Д. Трюдо наголосив на важливості економічної підтримки України. «Багато треба зробити в сенсі гуманітарної та військової допомоги. Але також багато треба зробити в економічному плані. Тож я радий, що ми можемо обговорити це із Президентом Зеленським», – зазначив Прем'єр-міністр Канади.

Учасники зустрічі приділили увагу перспективам інвестування в Україну та необхідним передумовам для того, щоб розпочати цей процес ще до закінчення війни.

Д. Трюдо також висловив готовність Канади профінансувати й кілька програм психологічної допомоги українцям, що активно лобіює перша леді О. Зеленська.

Крім того, Канада готова долучитися до фінансування музею Голодомору в Україні, «щойно будуть вжиті відповідні заходи». Як інформують ЗМІ, уряд Канади виділить кошти для добудови другої черги Музею Голодомору, повідомили в музеї. У повідомленні зазначено, що домовленості про дофінансування будівництва музею вдалося досягти під час поїздки Президента України В. Зеленського до Оттави. «Окремо хочу подякувати уряду Канади за готовність виділити кошти на Музей Голодомору-геноциду, на добудову цього музею. Символічно, що саме Канада підтримує Україну в збереженні її історичної пам'яті», – зазначив В. Зеленський (URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2023/09/25/256740>. 2023. 25.09).

Народний депутат України І. Констанкевич пояснила, що кошти, які буде виділено на добудову музею, не можуть бути витрачені на військові потреби. «Важливо розуміти кілька моментів щодо коштів: ціна питання введення в експлуатацію музею – 450 млн, а законсервувати будівництво – близько 300 млн. І йдеться про кошти міжнародної допомоги. Ми маємо зобов'язання перед нашими партнерами: ці кошти не можна витратити на оборону. Маємо захищати і культуру, й історичну пам'ять, тому щира подяка тим урядам тих держав, які це розуміють і надають безпрецедентну підтримку!» – заявила народний депутат.

Президент України В. Зеленський, підбиваючи підсумки свого візиту до Північної Америки, заявив, що тиждень був дуже продуктивним та є багато хороших оборонних та інших рішень. «Оборонні пакети. Від Сполучених Штатів – це й артилерія, потрібні снаряди, ракети для “хаймарсів”, ракети для ППО, додаткові системи ППО, тактичні машини. І ще деякі інші види зброї, які заявлять самі про себе на полі бою. Від Канади маємо рішення про тривалу оборонну підтримку. Обсяг – півмільярда доларів США», – зазначив В. Зеленський (URL: <https://suspilne.media/579489-zelenskij-pidbiv-pidsumki-svogo-zahidnogo-turne>. 2023. 24.09).

Він зауважив, що провів важливі зустрічі як у Конгресі у Вашингтоні, так і в канадській Оттаві. «Ми маємо економічні домовленості – і з урядами, і бізнесом. Є рішення про зону вільної торгівлі з Канадою. У Вашингтоні – меморандум щодо взаємодії в енергетиці. В Оттаві – домовленість щодо відновлення Каховської ГЕС та реконструкції Канівської. Очевидний інтерес великих компаній і США, і Канади працювати в Україні», – наголосив В. Зеленський.

Як зазначають спостерігачі, чи вдалося вищому керівництву двох держав переконати приватний сектор вкладати кошти в Україні, ми зрозуміємо лише із часом, коли інвестиції потечуть або ні через океан. Цьому мала б

посприяті підписана оновлена угода про вільну торгівлю, дія якої тепер поширюється і на сфери послуг та інвестицій. Хоча річний товарообіг між Україною та Канадою становить скромні 320 млн дол., цього року він зріс на 19 % порівняно з минулим. Тож угода ще більше укріплює фундамент під нашим взаємовигідним партнерством (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3765123-vizit-zelenskogo-do-kanadi-nova-vijskova-dopomoga-i-liberalizacia-torgivli.html>. 2023. 23.09).

Загалом, на думку спостерігачів й експертів, візит до Канади видався дуже успішним і завершився на тій само піднесеній ноті, на якій розпочався: сотні членів української громади, запрошені на зустріч із Президентом у Торонто, імпровізовано заспівали гімн України. «Настане день, коли ми зберемося в подібному місці в Україні. Мільйони людей, радісний натовп, жовто-блакитні прапор та стяги з кленовим листком. Уся Україна скаже: “Дякую тобі, Канадо”», – заявив В. Зеленський.

Звертаючись до української громади в Канаді, Президент України заявив, що єдність допомагає всім нам ставати сильнішими, зміцнювати свободу та рухатися до перемоги, яка неодмінно буде. «Я дуже пишаюся тим, що Україна надихає, що українці надихають і канадські українці надихають. Я дякую всім вам за те, що ви активні. Ви даєте можливість іншим відчувати дух України, дух “Слава Україні!” – дух людей, які ніколи не здаються», – зазначив Президент (URL: <https://uatv.ua/uk/kanadski-ukrayintsi-nadyhayut-podruzhzhya-zelenskyh-ta-tryudo-zustrilys-z-predstavnykamy-gromadskosti-kanady-video>. 2023. 23.09).

Він також подякував дідусям і бабусям канадських українців, які зберегли українську ідентичність і зробили свій внесок у те, щоб Канада стала великою країною. Він висловив переконання, що «Канада ніколи не втратить української енергетики». «Ви допомагаєте берегти Україну й зараз, коли ми захищаємо й обов’язково захистимо нашу незалежність. Ви допомагаєте волонтерам. Ви прийняли наших людей. Канада тренує наших воїнів. Канада дає Україні зброю, щоб рухатися вперед, щоб витіснити Росію. І я дякую вам за це, дякую всім вам!» – наголосив В. Зеленський.

Він переконаний, що одного дня обидва народи так само у єдності святкуватимуть перемогу України.

У відповідь на ці слова Д. Трюдо заявив, що кулі й бомби можуть завдати великої шкоди, але вони ніколи не відберуть відчуття громади. «Я це відчував, коли був у Києві в час війни. Я це відчуваю тут, у Канаді. Тому що канадці й українці мають особливий зв’язок протягом багатьох поколінь. Стільки канадців українського походження допомагали розбудовувати нашу країну, що Канада й канадці тепер допомагатимуть відбудовувати Україну протягом багатьох наступних поколінь», – запевнив Д. Трюдо.

Міністр оборони України Р. Умеров, який був у складі української делегації, наголосив на важливості військової допомоги Україні. Він зазначив, що Прем’єр-міністр Канади Д. Трюдо оголосив про виділення додаткових 650 млн канадських доларів на допомогу Україні протягом трьох років на

закупівлю бронемашин, зокрема на евакуаційний транспорт. «Також Канада відправить інструкторів для навчання українських пілотів на F-16», – зазначив міністр оборони (URL: <https://www.mil.gov.ua/news/2023/09/23/dodatкова-finansova-dopomoga-navchannya-pilotiv-na-f-16-ta-obmin-tehnichnim-dosvidom-rustem-umerov-pidbiv-pidsumki-vizitu-do-kanadi>. 2023. 23.09).

За його словами, він мав зустріч з міністром національної оборони Канади Б. Блером і начальником штабу оборони ЗС Канади генералом У. Ейром. «Вдячний за оголошений у Рамштайні пакет допомоги та додаткові 33 млн канадських доларів в посилення протиповітряної оборони України. Канада є потужним драйвером підтримки України – ділиться технічним досвідом і передає потенціал у рамках проєкту “PROTECT”», – наголосив Р. Умеров.

Він також повідомив, що з початку широкомасштабного вторгнення РФ Канада надала військової допомоги Україні на 1,8 млрд канадських доларів. «З 2015 р. Канада підготувала понад 37 тис. наших захисників і захисниць у рамках операції “UNIFIER”, що триває й донині. Цінуємо! Дякуємо! Рухаємося далі до Перемоги!», – заявив міністр оборони України.

Як зазначив голова Міжнародної асоціації малих міст О. Буряченко, попри те що візит Президента України В. Зеленського до Канади не анонсувався, він, безперечно, був ретельно підготовлений українською дипломатією. Про це свідчить його широкий порядок денний. Крім того, цей візит відзначено особистісним зв'язком. «Це був інакший візит, ніж до Сполучених Штатів Америки. Ми можемо подивитися, як виходило подружжя Зеленських, Президент та перша леді, з літака. В. Зеленський залишався в мілітарі стилі – налаштований рішуче, у думках перебуває війна та порядок денний, який необхідно реалізувати як у Сполучених Штатах Америки, так і в Канаді... Але за першою леді О. Зеленською було видно, наскільки їй ближча Канада... Красива біла вишиванка дуже контрастувала з тим суворим стильним костюмом, у якому вона виходила з літака у Сполучених Штатах Америки. Це, звичайно, говорить про ближчу позицію», – зазначив експерт (URL: <https://uatv.ua/uk/nagolosheno-na-osobystisnomu-zv-yazku-nyuansy-vizytu-zelenskyh-do-kanady-pidsvityv-ekspert>. 2023. 24.09). За його словами, на підтвердження цих слів Прем'єр-міністр Канади Д. Трюдо кілька разів у своїх промовах говорив, що В. Зеленський – його друг. «Ще й ще раз наголошував на особистісному зв'язку з Президентом України», – наголосив О. Буряченко.

На його переконання, підтримка яскравого лідера, яким є Д. Трюдо, є дуже важливою для України на міжнародній арені. О. Буряченко також звертає увагу, яку теплу зустріч влаштували Президенту України в парламенті Канади. «Під час промови Президента України парламент вставав з оваціями понад 10 разів. Звісно, до них приєднувався Д. Трюдо», – підкреслив політолог.

Він вважає, що ця теплота, безумовно, пояснюється значною українською діаспорою та її роллю в Канаді. О. Буряченко звертає увагу на важливість окремої зустрічі В. Зеленського з представниками діаспори, зближення з якою матиме велике значення. «Насправді ми дуже мало по

всьому світу працювали з нашою діаспорою, поклавши руку на серце. І навіть зараз, як на мене, недопрацьовуємо у цьому напрямі. Але цього разу українська дипломатія візит спланувала та реалізувала максимально комплексно. Питанням діаспори, спілкуванню з діаспорою Президента Зеленського вона приділила чимало часу. Я думаю, така інвестиція, таке зближення з українською діаспорою повернеться для всієї України сторицею», – наголосив політолог.

О. Буряченко вважає, що підсумки візиту до Канади для України є дуже позитивними та комплексними. Важливим, за його словами, було все – від геополітичної підтримки до нового пакета допомоги у 800 млн дол. Усього ж Канада надала Україні підтримку вже на 9 млрд дол. «Як на мене, ця сума для Канади є величезною. І це говорить про те, наскільки близькі позиції України та Канади, наскільки близькі позиції лідерів України та Канади, наскільки між ними є певна “хімія”», – заявив О. Буряченко.

З таким твердженням погоджується й Надзвичайний і Повноважний Посол України, президент громадської організації «Українська асоціація зовнішньої політики» В. Хандогій. Коментуючи візит Президента України В. Зеленського до Канади, він зазначив, що Канада – природний, зважаючи на українську діаспору, і дуже важливий союзник України в боротьбі проти російської агресії. Насамперед ідеться про політичну підтримку з боку Оттави.

В. Хандогій наголосив, що Канада мобілізує громадську думку на підтримку України, важливу роль у цьому відіграє українська діаспора в Канаді – найбільша у світі. «У більшості районів українці посідають приблизно п'яте місце серед етнічних меншин. Узагалі, Канада – це країна емігрантів, і їхній політичний вплив є дуже важливим для кожного канадського політика... Усередині Канади українська діаспора відіграє дуже значну роль. Усі пам'ятають її внесок у розбудову Канади», – зазначив дипломат (URL: <https://uatv.ua/uk/kanada-duzhe-vazhlyvyj-soyuznyk-ukrayiny-u-borotbi-proty-rosijskoyi-agresiyi-handogij>. 2023. 23.09).

На його переконання, стійкі зв'язки Канади та США дають змогу Оттаві мати певний вплив на Вашингтон, що може стати важливим для України після американських виборів. І, нарешті, Канада є членом НАТО. «Канада може відіграти певну роль для України як член НАТО. Ми можемо розраховувати, я думаю, на підтримку Канади в нашій євроатлантичній співпраці. І позиція Канади на наступному саміті НАТО у Вашингтоні, де, як ми очікуємо, Україні може бути передано запрошення на вступ до Альянсу, відіграватиме важливу роль. І в ООН, зокрема, вона відіграє важливу роль. Щодо політичної підтримки Канади я не хочу вживати слово “гарантована” нам на віки, усе у світі може змінитися. Але я особисто не бачу жодних перспектив до того, що позиція Канади змінюватиметься щодо України», – підкреслив В. Хандогій.

На думку експертів, важливо, що західні країни більш рішуче налаштовані на підтримку України. Незважаючи на агресивну риторику російської влади, західні політики більш активно допомагають Україні. Про це засвідчили візити В. Зеленського до США та Канади. Як зазначив експерт

Ради зовнішньої політики «Українська призма» О. Краєв, «наші запити тепер виконуються не щомісячно, а фактично щотижнево. Бо вони розуміють, що при наступі змінна природа війни стає ще більш непередбаченою». Зокрема, це стосується Канади, яка з перших днів війни була одним з ключових як військових, так і економічних спонсорів. У своїх пакетах підтримки вона дотримується тих принципів, що й США. Канадський уряд намагається робити поставки системними та частішими. До складу військових поставок входять як піхотне обладнання, так і важке озброєння. Є сподівання, що ці поставки лише зростатимуть.

М. Закіров, заввідділу СІАЗ НБУВ

Розвиток оборонного потенціалу України у світлі візитів представників країн НАТО і Міжнародного форуму оборонних індустрій

На минулому тижні Україну відвідали одразу декілька високих гостей, які представляють військові відомства наших ключових партнерів у Європі. Зокрема, удруге від початку повномасштабного вторгнення військ РФ до нашої країни приїхав Генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг. Також до Києва з офіційним візитом прибув новий міністр оборони Британії Г. Шаппс. Не залишалася осторонь від важливих зустрічей і Франція, яку представив міністр збройних сил С. Лекорню.

Президент України В. Зеленський за результатами зустрічі з міністром оборони Великої Британії наголосив, що подякував Великій Британії за потужну підтримку України під час війни, особливо за далекобійні ракети, що збільшили можливості української армії.

За повідомленням видання «Європейська правда», «співрозмовники також обговорили питання посилення української ППО, що особливо важливо напередодні зимового періоду. Окремо було відзначено ухвалення “Групою семи” на Вільнюському саміті НАТО Спільної декларації про підтримку України та початок переговорів з Великою Британією про укладення відповідної двосторонньої угоди щодо безпекових гарантій для України» (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/09/28/7170331>).

Як повідомляли раніше ЗМІ, попередній міністр оборони Великої Британії Б. Воллес із власної ініціативи та добровільно подав у відставку. У вересні 2023 р. пост міністра оборони зайняв Г. Шаппс, який до цього очолював Міністерство економічної безпеки Великої Британії. Цілком очікувано, що новина щодо зміни керівника оборонного відомства країни, яка від початку повномасштабного вторгнення відігравала ключову роль у питаннях підтримки України та займала одну з найбільш рішучих позицій, викликала жваве обговорення перспектив подальшої політики співробітництва. Проте особиста історія нового міністра оборони розвіяла сумніви.

Про те, що в Г. Шаппса проживає родина з України, британські журналісти писали в лютому 2023 р. На ту мить українська родина проживала в його будинку в Хартфордширі вже близько 10 місяців. Він один з тих, хто приєднався до програми «Дім для України», яка дала змогу британським сім'ям відчинити свої двері для тих, хто рятується від війни. Від квітня 2022 р. усі троє членів сім'ї з України та їхня собака жили в будинку родини Г. Шаппса.

Міністр зізнався, що проживання з українськими біженцями стало для нього великим досвідом, який вплинув на його підхід до обговорення в Кабінеті міністрів питань підтримки України. «Я думаю, що це дуже корисна і протверезна річ – випробувати державну політику так близько до будинку», – розповідав він (URL: https://24tv.ua/ministr-oboroni-velikoyi-britaniyi-grant-shepps-prihistiv-bizhentsiv_n2382778).

Уже серед перших кроків на новій посаді Г. Шаппс підтвердив, що позиція всебічної підтримки України залишається непохитною. Зокрема, після останнього засідання у форматі «Рамштайн», що відбулося у вересні, він заявив, що Велика Британія поставила в Україну понад 300 тис. артилерійських снарядів і має намір доставити ще десятки тисяч артилерійських снарядів цього року. «Щоб переконатися, що Україна має те, що їй потрібно для захисту, коли ми наближаємося до зими, ми також визначили, як Сполучене Королівство просуватиметься далі в найближчі місяці в наших пріоритетних сферах підтримки, включно з протиповітряною обороною та дальніми ударами, а також навчання», – зазначив Г. Шаппс (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-brytaniya-ukrayina-artsnaryady/32600824.html>).

Також міністр оборони Великої Британії підтвердив намір продовжити підготовку українських військовослужбовців. «Наша мета – підготувати 30 тисяч українських військовослужбовців. Тому я не думаю, що британська рішучість похитнеться. І ми стоятимемо пліч-о-пліч з українцями», – зазначив Г. Шаппс (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/09/24/7421195>).

Пресслужба Міністерства оборони Сполученого Королівства повідомила, що міністр оборони Великої Британії пообіцяв керівництву України подальшу військову підтримку з боку Лондона. Про це Г. Шаппс заявив 28 вересня під час зустрічі з Президентом України В. Зеленським і міністром оборони України Р. Умеровим: «Ми вишколили десятки тисяч українських військових, надали сотні тисяч боєприпасів і мільйони фунтів економічної та гуманітарної допомоги, щоб допомогти громадянам України повернути і відбудувати те, що було відібрано в них варварським вторгненням Путіна. Почувши про пережите багатьох українців, які постраждали від цієї війни, включно з родиною, яку я приймав у своєму домі протягом року, я зобов'язуюсь підтримувати курс на військову підтримку з боку Сполученого Королівства, особливо з наближенням холодів», – запевнив британський міністр Г. Шаппс (URL: https://gazeta.ua/articles/politics/_vizit-stoltenberga-dokiyeva-pro-scho-gensek-nato-govoriv-iz-zelenskim/1159220).

У свою чергу адмірал сер Т. Радакін, який служить на посаді начальника Штабу оборони і відвідав Київ разом з британським міністром, повідомив, що він та його колеги обговорили з українською стороною нові зобов'язання щодо військової допомоги, які були взяті за підсумками засідання у форматі «Рамштайн». Ці зобов'язання мають допомогти зміцнити стійкість України протягом зими та після неї.

«Нещодавні удари по Чорноморському флоту – ще один приклад того, як Україна утримує ініціативу. Путін втратив контроль над війною, яку він розпочав, і, як наслідок, Росія ослабла. Цей візит разом з моїми візитами влітку посилив моє переконання, що Україна перемає. Велика Британія підтримуватиме їх (українців) на кожному кроці», – пообіцяв адмірал Т. Радакін (URL: https://gazeta.ua/articles/politics/_vizit-stoltenberga-do-kiyeva-pro-scho-gensek-nato-govoriv-iz-zelenskim/1159220).

Не менш важливі результати були від переговорів і зустрічей делегації Франції на чолі з міністром оборони Франції С. Лекорню з керівництвом України. Деякі експерти звернули увагу на те, що склад делегації, до якої входили представники 18 компаній оборонного сектору – великих груп, малого та середнього бізнесу, свідчить про певні зрушення в політиці наших партнерів. Приклад деяких закордонних оборонних корпорацій, які вже розробляють плани розміщення виробництва в Україні або вже приступили до будівництва відповідних підприємств, стає дедалі більш привабливим і перспективним. І хоча можливі напрями співробітництва та номенклатура виробництва тримаються в таємниці, масштаби, з огляду на представництво французьких компаній, можуть бути доволі значними.

Під час зустрічі з міністром оборони України Р. Умеровим міністр Збройних сил Французької Республіки С. Лекорню наголосив на подальшій підтримці України та наших захисників і захисниць у боротьбі за незалежність та територіальну цілісність. «Французька Республіка допомагає та допомагатиме Україні так довго, скільки це буде потрібно. Найголовніше для нас – бути ефективними в нашій допомозі. Ми завжди наполягали на тому, що ми робимо, а не говоримо. І ми будемо продовжувати бути ефективним і надійним партнером. Я хочу також запевнити вас у нашій вірі, що Україна виграє в цій боротьбі», – наголосив С. Лекорню (URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/2048521-zbroya-viyskovo-tekhnichni-proyekti-ta-pidgotovka-voyiniv-zsu-umyerov-i-lekornyu-obgovorili-podalshu-oboronnu-spivpratsyu>).

На готовність розширення кооперації в оборонній сфері вказує також український політолог О. Постернак. Він зазначає: «Після того як Президент відвідав США та зустрівся з Д. Байденом, враховуючи результати конференції на нещодавньому “Рамштайні”, на всіх цих подіях “червоною ниткою” звучало про необхідність військової кооперації щодо спільного виробництва озброєння між Україною та ключовими союзниками... З огляду на потреби України в безпілотниках, системах ППО, боєприпасах, ми можемо говорити про бажання налагодження безпосередньої співпраці з ключовими

союзниками – Францією та Великою Британією. Це ті країни, які одними з перших надали Україні далекобійну артилерію – ракети “SCALP” і “Storm Shadow”. Думаю, що є бажання прискорення постачання Україні подібного озброєння на постійній основі – воно показало свою ефективність щодо кримських подій, що впливає на забезпечення російської армії», – наголошує О. Постернак (URL: <https://www.golosameriki.com/a/ukraine-stoltenberg-uk-france-vsitsits/7288784.html>).

Під час переговорів міністр Збройних сил Франції акцентував увагу саме на можливостях організації спільного виробництва озброєння, оскільки саме такий підхід відображає головну тенденцію в сучасному світі, коли країни об'єднують свої потенціали й успішно розробляють сучасні види озброєнь, які вже використовуються і в Україні. Зокрема, С. Лекорню акцентував на важливості продовження допомоги Україні країнами-партнерами в довгостроковій перспективі. Він зосередив увагу на трьох важливих напрямках: «Перше – це передача зброї. Ми продовжуватимемо передавати зброю Україні. Друга частина нашої підтримки – це навчання солдатів. Ми виконали наші цілі до кінця року. Більше 7 тис. українських солдатів були навчені у Франції (на французькій території або в Польщі). Це було або якимсь загальним навчанням, або спеціалізованим. Я хотів би повідомити, що навчання триватимуть у тому ж самому обсязі. Третє питання більш стратегічне та стосується нашої здатності щось спільно виробляти для потреб України. Зараз ми підходимо до такого незвичайного етапу у відносинах між нашими двома країнами, де ми разом дивимось, що ми можемо спільно виробляти чи спільно купувати», – зауважив С. Лекорню (URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/2048521-zbroya-viyskovo-tekhichni-proyektita-pidgotovka-voyiniv-zsu-umyerov-i-lekornyu-obgovorili-podalshu-oboronnu-spivpratsyu>).

Треба зауважити, що деякі експерти під час аналізу результатів зустрічей французької делегації підкреслили саме третє питання, яке має дійсно стратегічне значення, оскільки відображає впевненість у перспективах співробітництва й акцентує намагання Франції зайняти місце серед партнерів України в розбудові військово-промислового комплексу, який матиме важливе значення в майбутній архітектурі європейської безпеки. Документальним підтвердженням і підґрунтям для подальшої роботи є підписання Меморандуму про наміри щодо співпраці між Державним підприємством Міноборони України «Агенція оборонних закупівель» та Генеральною дирекцією з озброєння (DGA) (Франція). Документ передбачає безстроковість співробітництва та створює нормативно-правову базу для укладання контрактів. Це також сприятиме поглибленню військово-технічної співпраці, у тому числі у сфері розвитку спільних високотехнологічних проєктів в інтересах забезпечення оборони обох країн (URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/2048521-zbroya-viyskovo-tekhichni-proyektita-pidgotovka-voyiniv-zsu-umyerov-i-lekornyu-obgovorili-podalshu-oboronnu-spivpratsyu>).

Змістовною виявилася зустріч Президента України В. Зеленського з Генеральним секретарем НАТО Є. Столтенбергом. Зокрема, очільник Північноатлантичного альянсу підтвердив непохитність позиції європейських партнерів щодо підтримки України та наголосив на безальтернативному значенні беззаперечної перемоги нашої країни для світу. Зокрема, Генеральний секретар НАТО наголосив: «Росія може скласти зброю та закінчити війну сьогодні. Україна не має такої можливості. Якщо Україна здасться, це не буде миром. Це означатиме жорстоку російську окупацію. Такою ціною світу взагалі не буде. Україні потрібен стабільний стійкий мир, і я вітаю план Президента Зеленського з десяти пунктів [Формулу миру]» (URL: <https://www.golosameriki.com/a/ukraine-stoltenberg-uk-france-vsitsits/7288784.html>).

Крім того, Є. Столтенберг укотре підтвердив чітке розуміння, яке склалося у світі щодо перебігу та результатів війни Росії проти України. Перемога Росії стане не лише трагедією для українців, а й становитиме небезпеку для Європи. Поряд з тим Є. Столтенберг підтвердив, що «майбутнє України в НАТО, ...ми працюємо над підготовкою цього». «По-перше, ми скоротили ваш шлях до НАТО з двох кроків до одного, скасувавши вимогу щодо Плану дій щодо членства. По-друге, ми погодили програму, щоб зробити українські сили повністю оперативно сумісними з вашими майбутніми союзниками. По-третє, ми зміцнили наші політичні зв'язки до безпрецедентного рівня, заснувавши Раду Україна – НАТО – орган, де ми можемо консультуватися та спільно приймати рішення, – зазначив він. – НАТО стоятиме з Україною так довго, скільки буде потрібно» (URL: <https://www.golosameriki.com/a/ukraine-stoltenberg-uk-france-vsitsits/7288784.html>).

У свою чергу Президент України В. Зеленський також позитивно оцінив результати зустрічі та підкреслив змістовність і плідність обговорень. Зокрема, В. Зеленський підкреслив, що було обговорено «всі ключові оборонні питання, які потребують уваги». «Реальну ситуацію на полі бою та потреби українських воїнів. Упевнений, ми можемо й надалі чинити такий тиск на агресора, щоб Росія лише відступала та втрачала. І це правильна тактика», – наголосив Президент України (URL: <https://www.golosameriki.com/a/ukraine-stoltenberg-uk-france-vsitsits/7288784.html>).

Напередодні чергового зимового сезону окрема увага на зустрічі була приділена питанням захисту цивільної інфраструктури та населення України від повітряних атак ворога. Зокрема, сторони обговорили також захист від російського терору, посилення тиску на Росію та зміцнення повітряного щита України. Зокрема, ішлося про можливість постачання додаткових систем ППО державами-членами НАТО, повідомляє пресслужба Президента України. «Генеральний секретар погодився докласти особистих зусиль для нашої підтримки, для мобілізації держав-членів Альянсу саме з цією метою. Нам потрібно разом пройти цю зиму, захистити нашу енергетичну інфраструктуру

та життя людей», – наголосив В. Зеленський (URL: <https://www.golosameriki.com/a/ukraine-stoltenberg-uk-france-vsisisits/7288784.html>).

Як уже було зазначено вище, експертне середовище звернуло увагу на важливі зміни в напрямі й акцентах співробітництва наших західних партнерів з Україною в галузі озброєнь та оцінки перспектив завершення війни. Зокрема, кандидат політичних наук, виконавчий директор Міжнародної асоціації малих міст О. Буряченко вважає, що, коли Д. Байден заявив про те, що буде спільна кооперація з виробництва американського озброєння в Україні, зокрема систем ППО, для багатьох це стало важливим маркером. Причому маркером як внутрішнім, так і зовнішнім. «Це означало одне – Сполучені Штати Америки, як і наші інші партнери, не просто говорять завчену фразу “ми готові підтримувати Україну стільки, скільки буде потрібно та до перемоги”, а вони дійсно роблять на Україну стратегічну ставку», – зазначає О. Буряченко (URL: <https://uatv.ua/ssha-delayut-na-ukrainu-strategicheskuyu-stavku-signal-poshel-politolog>). Тобто країни заходу від обіцянок допомоги та до заяв про віру в перемогу України переходять до конкретних кроків, що безпосередньо на цю перемогу орієнтовані й доцільні лише в разі її досягнення.

З огляду на останні події в США, пов'язані з подоланням загрози шатдауну за рахунок виокремлення питання допомоги Україні, є висновки політолога О. Саакяна, які він зробив на підставі аналізу останніх закордонних візитів Президента України та зустрічей з нашими партнерами в Києві. Зокрема, він зазначає, що Захід підготував багаторівневу інфраструктуру допомоги Україні. Вона бере на себе принцип розподілу в цій підтримці. «Цей принцип діє в такий спосіб. Якщо США через внутрішньополітичну нестабільність зменшаться у своїх можливостях підтримувати Україну, то перехопить ініціативу Європейський Союз. Якщо не Євросоюз, то є двосторонні гарантії. Якщо не вони – є рівень G7 чи НАТО. Є різні механізми для того, щоб вони мали можливість взаємопідтримувати та взаємопідстрахувати один одного», – наголосив політолог (URL: https://24tv.ua/ru/voennaja-pomoshh-kakoj-messedzh-nato-napravilo-putinu-opodderzhke-ukrainy-24-kanal_n2401673). Формування такої системи підтримки, на думку політолога, поряд з гарантуванням підтримки нашої країни служить і важливим сигналом персонально В. Путіну, що «вдовгу виграти війну не вдасться». Якщо раніше він програв бліцкриг, то розраховувати на перемогу в тривалій війні не варто.

«Захід не втомиться допомагати Україні. І підтримка відбуватиметься, незважаючи на можливі внутрішньополітичні та геополітичні нестабільності у західних країнах», – наголосив О. Саакян. І ця система оберігає Україну від внутрішньополітичної кон'юнктури – або у Німеччині, або у США, або у Великій Британії. Вона може ускладнити підтримку Україні, але точно не зірве. «Це прецедентний крок для НАТО, оскільки до цього закупівлі для України снарядів, комплектуючих тощо відбувалося переважно або окремими державами, що входять до формату “Рамштайн”, або із загального бюджету

Євросоюзу (з “Фонду миру” кілька разів виділялося по 500 млн, і було прийнято окремий бюджет на закупівлю снарядів та контрактування їх виробництва у європейських компаніях). До цього Альянс не мав прямих програм з підтримки України, але тепер вони їх починають». І це, на думку О. Саакяна, дуже добрий сигнал (URL: https://24tv.ua/ru/voennaja-pomoshh-kakoj-messedzh-nato-napravilo-putinu-o-podderzhke-ukrainy-24-kanal_n2401673).

Деякі експерти у своєму аналізі звертають увагу на те, що відносини України із західними партнерами вже набули риси постійних контактів на рівні сталих і звичних візитів та домовленостей. Зокрема, директор Центру громадських досліджень «Український меридіан» Д. Левусь зазначає: «Неанонсований візит Генсека НАТО демонструє важливість питань і вказує на конкретні параметри співпраці з Україною. Це також свідчення того, що відносини з Альянсом досягли такого рівня, що робочі візити можуть готуватися досить швидко, це візит не просто підтримки, а робочого стану відносин між країнами. Тому неанонсований візит у пресі вже не викликає такого ажіотажу, як раніше», – наголошує експерт (URL: <https://www.golosameriki.com/a/ukraine-stoltenberg-uk-france-vsitsits/7288784.html>).

Логічним продовженням зустрічей з міністрами оборони провідних країн НАТО та Генеральним секретарем альянсу Є. Столтенбергом став перший Міжнародний форум оборонних індустрій (DFNC1), що відбувся в Києві 29 вересня. У роботі форуму взяли участь 252 компанії з понад 30 країн, які виробляють озброєння і військову техніку.

Форум спільно організували три українські міністерства – з питань стратегічних галузей промисловості, оборони та закордонних справ. Серед компаній-учасників були виробники танків, артилерії, безпілотників, боєприпасів, розробники інноваційного програмного забезпечення та власники складних технологій з держав-партнерів. Крім того, до форуму долучилися українські державні та приватні підприємства оборонно-промислового комплексу. У рамках форуму українська сторона підписала 20 документів з іноземними партнерами. Ідеться про угоди та меморандуми про виготовлення дронів, ремонт і виробництво бронетехніки та боєприпасів. Серед форматів співпраці – спільне виробництво, обмін технологіями та постачання комплектуючих (URL: <https://mil.in.ua/uk/news/u-kyievi-vidbuvsya-pershyj-mizhnarodnyj-forum-oboronnyh-industrij>).

У роботі форуму взяв участь і Президент України В. Зеленський. У своєму відеозверненні він наголосив, що новий формат з оборонними компаніями це Альянс оборонних індустрій – станом на початок форуму є вже 38 компаній-учасниць. «Вони представляють 19 країн світу. Це Сполучені Штати Америки, Велика Британія, Німеччина, Швеція, Данія, Нідерланди, Канада, Болгарія, Австралія, Бельгія, наші балтійські друзі – Литва, Латвія та Естонія, а також Чехія, Північна Македонія, Словаччина, Іспанія, Хорватія та Фінляндія. Наша держава стане одним із ключових світових виробників зброї

та оборонних систем. І це вже не просто амбіція чи перспектива, це потенціал, який почав реалізовуватися. Я дякую всім, чия робота – саме такі результати для України!» – наголосив В. Зеленський (URL: <https://inshe.tv/politics/2023-09-30/798181>).

Проте треба зауважити, що суперечки з питань транзиту українського зерна здійснили певний вплив навіть на цей форум. Зокрема, польські компанії не були присутні на форумі. Причому коментарі щодо причин такої ситуації, що їх надають сторони, суперечливі. Так, посол України в Польщі В. Зварич упевнений, що питання необхідно адресувати полякам, так як країна була однією з перших, кого запросили на захід. «Ми запросили всіх з наших дружніх країн, у тому числі компанії оборонної промисловості. Польща була однією з перших, хто отримав це запрошення, тому ми чекали участі польської сторони», – поінформував посол. Дипломат вважає, що кожна країна сама вирішує, приїжджати чи ні. «Ми відправимо запрошення, а держава вже вирішить, приймати це запрошення чи ні, виходячи з власних інтересів. Тому ми з повагою ставимося до таких рішень, але це не привід звинувачувати Україну у відсутності Польщі», – додав він (URL: <https://www.unian.ua/politics/nihto-ne-prijihav-posol-zayaviv-shcho-polshchu-odniyeyu-z-pershih-klikali-na-zbrojoviy-forum-u-kiyevi-12412254.html>).

Натомість в уряді Польщі заявили, що найбільший державний оборонний концерн Польщі не отримав запрошення на цей форум. Міністр держактивів Я. Сасін зазначив, що Polska Grupa Zbrojeniowa «не отримала запрошення як компанія». «Ми останнім часом бачили багато недружніх кроків з боку України. Боюся, це пов'язано з поточними політичними інтересами української влади, яка вважає, що поки в Польщі йде кампанія, краще налагоджувати партнерство з Німеччиною, і грає роль того, хто демонструє, що не ставить на цей уряд – який є адвокатом для України і стільки зробив для українців, а що краще ставити на зміну влади в Польщі... І це буде мати погані наслідки для України», – додав міністр (URL: <https://www.unian.ua/politics/nihto-ne-prijihav-posol-zayaviv-shcho-polshchu-odniyeyu-z-pershih-klikali-na-zbrojoviy-forum-u-kiyevi-12412254.html>).

Спостерігачі зазначили, що саме польський держслужбовець у своєму коментарі згадав про передвиборну кампанію, що вийшла в Польщі на фінішну пряму, як найбільш вірогідну причину непорозуміння. До цього переважна більшість експертів уже вказувала, що саме внутрішньополітична ситуація в країні є головним чинником тимчасових проблем у відносинах наших країн і після завершення виборів ситуація стабілізується. Також звертає увагу на себе той факт, що як пояснення висувається факт неотримання запрошення конкретною компанією, що, виходячи зі слів посла України в Польщі, не було обов'язковою умовою участі.

Проте, незважаючи на зазначене, у цілому форум відбувся в конструктивному руслі, дав змогу підбити певні підсумки та сформувані перспективу на майбутнє. Так, з повідомлення Мінстратегпрому про проведення цього форуму впливають два важливі моменти: які види зброї для

нашого війська зараз виготовляє вітчизняний ВПК і що наша держава готова запропонувати іноземним виробникам зброї, аби вони мали ще більше інтересу розмішувати свої потужності саме на нашій території.

Щодо першого. Тут пресслужба Мінстратегпрому зазначила, зокрема, що на українських підприємствах уже виробляють артсистеми калібру 155 мм, артилерійські снаряди та патрони, протитанкові ракетні комплекси та «унікальні автоматизовані системи», безпілотники великої дальності, морські дрони, ракети. І при цьому «темпи розвитку українського виробництва та українських технологій постійно зростають».

Щодо другого моменту, то тут зазначається, що «для підвищення інвестиційної привабливості оборонної промисловості України для галузі буде введено спеціальний економічний режим». Також зазначається, що буде створено спеціальний оборонний фонд, яким має оперувати Міноборони України. Цей фонд планується наповнювати за рахунок дивідендів оборонних підприємств та прибутку від продажів конфіскованих активів Росії.

Важливим моментом під час DFNC1 стало також створення Альянсу оборонних індустрій. Зазначається, що до цього альянсу долучитися може кожен виробник озброєння і військової техніки з різних країн світу. На момент закриття форуму це вже зробило 38 компаній з 19 країн (URL: https://defence-ua.com/army_and_war/jaku_zbroju_dlja_zsu_vzhe_robiz_ukrajinskij_vpk_i_scho_planujetsja_dlja_togo_schob_tsogo_bulo_sche_bilshe-13000.html).

Отже, за результатами візитів Генерального секретаря НАТО Є. Столтенберга, міністра оборони Великої Британії Г. Шаппса, міністра Збройних сил Французької Республіки С. Лекорню та Міжнародного форуму оборонних індустрій можна зробити декілька висновків. По-перше, підтримка України з боку наших партнерів залишається незмінною та має сталу позитивну динаміку. По-друге, наші партнери розуміють загрозу впливу на збереження темпів допомоги нашій країні з боку внутрішньополітичних проблем в окремих країнах – тому створили систему взаємопідтримки й підстраховки. По-третє, співробітництво між Україною та партнерами набуло сталого характеру й переходить від постачання допомоги до спільного виробництва озброєнь з подальшим включенням нашої країни до загальноєвропейської системи матеріально-технічного забезпечення та архітектури безпеки. Таким чином, у подальшій перспективі Україні та партнерам треба зберігати набраний темп розвитку відносин, втілювати в життя досягнуті домовленості й перетворювати підписані меморандуми в реальні спільні проекти, реалізація яких забезпечить перемогу України у війні, стабільність і мир на континенті.

Третя карабаська війна у сучасній геополітиці

Порівняно з двома попередніми карабаська війна, що відбулася у вересні 2023 р., була найкоротшою. Якщо перша тривала два роки, друга – півтора місяця, то третя – близько доби. Але для країн декількох регіонів результати останньої на сьогодні війни, безумовно, матимуть не менше значення, ніж триваліші збройні протистояння.

Якщо звернутися до історії карабаського конфлікту, то ми можемо побачити, що його корені йдуть у глиб століть. Наприклад, офіційні представники політикуму та експертного середовища Вірменії пов'язують свої права на територію сьогоденного Нагорного Карабаху з майже безперервною вірменською державною юрисдикцією, починаючи із часів стародавнього протовірменського, на їхній погляд, царства Урарту (IX–VI ст. до н. е.), а також переважаючою кількістю вірменського населення в регіоні в 1980-х роках (URL: <https://www.mfa.am/ru/nagorno-karabakh-issue>). У свою чергу їхні опоненти говорять про те, що пращури тюрків з'явилися в Карабасі як мінімум у XI ст., водночас приділяючи підвищену увагу демографічній ситуації на стику XVIII–XIX ст., пов'язуючи виникнення карабаської проблеми з проникненням Російської імперії на Кавказ і поступовим нарощуванням її військово-політичної присутності в регіоні.

Одним з дієвих інструментів російської окупаційної влади на Кавказі стала політика залякування мусульман, спрямована на ліквідацію впливу Ірану та Османської імперії. Після того як Росія повністю захопила Північний Азербайджан, почалася реорганізація структури місцевого населення (URL: <https://www.defensehere.com/tr/azerbaycan-ermeni-stan-catismasinin-tari-hi-arka-planı-daglik-karabag>). Було створено нову систему, у межах якої мусульман-азербайджанців виселяли до інших підконтрольних Російській імперії територій. Паралельно із цим відбувалося переселення в Нагорний Карабах вірмен з російських губерній, а також з Ірану й Туреччини. У такий спосіб, шляхом забезпечення християнської більшості в цьому критично важливому для Російської імперії регіоні, створювалася буферна територія за релігійно-етнічною ознакою. Після 1823 р. окупаційна влада активізувала проведення політики регулювання етнічного складу населення Нагорного Карабаху. Тоді в регіоні нараховувалося 78,3 % азербайджанського та 21 % вірменського населення. У результаті створення нового керованого демографічного порядку, за переписом 1832 р., вірменське населення в регіоні становило близько 32 %, а вже у 1880 р. цей показник зріс до 53 % – місцеві вірмени перевищили за кількістю «азербайджанських тюрків». Такі події не могли не викликати негативної реакції з боку мусульман. 1905 р. увійшов в історію Нагорного Карабаху як рік кривавих конфліктів через події, що спалахнули після вбивства азербайджанця вірменськими націоналістами-дашнаками. Короткий період незалежності Вірменії та Азербайджану у 1918–1920 рр.

запам'ятався жахливими подіями, у результаті яких загинула майже п'ята частина карабаського населення (URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/738822>).

З моменту приєднання Сталіним у 1923 р. Нагорного Карабаху до радянського Азербайджану та до останнього періоду існування СРСР масштабних конфліктів не було, хоча етнічне напруження в карабаському регіоні тривало. Нова політика радянської влади часів правління М. Горбачова відрізнялася більшою ніж раніше гнучкістю в міжнаціональних питаннях. Водночас епоха «гласності й перебудови» створила сприятливу атмосферу для багатьох етнічних елементів регіону щодо поширення націоналізму та сепаратизму. В 1988 р., коли вірменське населення в Нагірно-Карабаській області (далі – НКО) майже досягало позначки у 80 %, керівництво НКО вирішило приєднатися до Вірменії. Як одна з головних причин називалася «азербайджанізація» регіону, коли штучно створювалися умови для зміни етнічного складу місцевого населення не на користь вірмен. Це викликало бурхливу реакцію як у Єревані, так і в Баку. Почалися апеляції до союзного центру. У результаті, після декількох міжнаціональних зіткнень із застосуванням зброї, серед яких найпотужнішим було сумгаїтське з десятками вбитих і сотнями поранених, у січні 1989 р. було ухвалено рішення ввести в Нагірному Карабасі пряме керування з Москви. Задля цього було утворено Комітет особливого керування НКО під головуванням завідувача відділом ЦК КПРС А. Вольського. Припинялися повноваження обласних партійних і державних органів, обмежувалися конституційні права громадян. Діяльність комітету була покликана запобігти подальшому загостренню ситуації та сприяти її стабілізації. Область залишалася автономною в складі Азербайджану, ЗМІ очолювали люди, призначені комітетом, а виконавчий процес забезпечувався Радою міністрів СРСР. Проте такі заходи не змогли стабілізувати ситуацію в регіоні (URL: <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/270927>).

Під час розпаду СРСР карабаські вірмени у вересні 1991 р. заявили про створення Нагірно-Карабаської республіки (НКР), а потім в односторонньому порядку проголосили незалежність, провівши відповідний референдум у грудні того ж року. Після цього спостерігалось швидке зростання напруження в міжетнічних відносинах, спалахнули зіткнення та почалися масові вбивства. Саме тоді Азербайджан заявив, що не визнає рішення про незалежність і скасував автономію Нагірного Карабаху. У відповідь Вірменія оголосила, що вирішила анексувати Карабах, а міжобщинні конфлікти 1988–1991 рр. переросли в міждержавну війну 1992–1994 рр. У результаті перемоги Вірменії, крім Карабаху, були захоплені ще сім азербайджанських районів за межами НКР. Такі дії не отримали міжнародного визнання. Після падіння радянської влади Нагірний Карабах було визнано ООН територією, що належить Азербайджанській Республіці. Хоча місцева влада декларувала власну незалежність, жодна держава, включаючи Вірменію, не визнала легітимним це утворення. Через політику репресій на етнічному підґрунті, якої

дотримувалася Вірменія в цей період, тисячі азербайджанців були змушені емігрувати з регіону або втратили життя (URL: <http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/2699-published.pdf>). Крім того, за підсумками першої карабаської війни колишня Нахічеванська АССР, що входила до складу Азербайджанської ССРСР і з якої походить клан президентів Алієвих, перетворилася на відокремлений від решти Азербайджану анклав, що також справило значний вплив на розвиток подій.

Звичайно, така ситуація не могла призвести до тривалого миру в регіоні і в 2016 р. почалася «чотириденна» карабаська війна. За версіями вірменської та азербайджанської сторін, кожна з них зазнала неспровокованого артилерійського обстрілу з боку іншої. Після чого (у ніч на 2 квітня) збройні сили Азербайджану розпочали активні наступальні дії по всій довжині лінії зіткнення із застосуванням танків, артилерії і ВВС. У результаті бойових дій і контрнаступу військ НКР за підтримки вірменських ЗС Азербайджану вдалося лише утримати контроль за декількома карабаськими селами, що були повернуті до складу республіки під час наступу (URL: <https://armenpress.am/eng/news/842027/nkr-defense-army-seysulan-remains-armenian-land-as-it-used-to-be-before.html>).

Друга карабаська війна починалася майже за сценарієм «чотириденної»: у липні 2020 р. обидві сторони задіяли бронетехніку, артилерію, літаки та гелікоптери. Проте цього разу азербайджанська армія була ліпше підготовлена та озброєна, зокрема турецькими БПЛА, та отримала безпрецедентну політичну підтримку з боку Туреччини. Завдяки цьому Азербайджану вдалося повернути друге за значущістю карабахське місто Шушу й після 44-денних боїв укласти вигідний для себе мирний договір. Згідно з останнім вірменська армія підлягала виведенню з Карабаху. До 1 грудня Баку передавав контроль практично над усім регіоном. Азербайджану поверталися Кельбаджарський, Лачинський, Агдамський райони і відкривалася пряма дорога через Вірменію в Нахічевань. За договором, безпеку вірменського населення впродовж п'яти років повинен був забезпечувати російський миротворчий контингент (URL: <https://dyvys.info/2020/11/11/druga-karabaska-vijna-peremozhtsiv-bagato-prograla-vmeniya>).

Цього разу умови припинення вогню вже не задовольняли вірменську сторону. У результаті через місяць у Карабасі сталося чергове загострення азербайджансько-вірменського конфлікту. Приводом для цього послужила розбіжність у ставленні Баку та Єревану щодо умов і термінів виконання угод, підписаних за результатами другої Карабаської війни. Зокрема, щодо контролю за м. Лачин і стратегічним шляхом, що проходить повз нього. Азербайджан звинуватив Вірменію в навмисному затягуванні виконання цих домовленостей. У відповідь пролунали обвинувачення в нелегітимному вторгненні азербайджанських збройних сил та захопленні ними кількох населених пунктів (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/08/6/7144564>).

Остання на сьогодні карабахська війна почалася 19 вересня 2023 р., коли азербайджанська сторона оголосила про початок антитерористичних заходів у Нагірному Карабаху. Перед оголошенням операції Баку звинуватив владу Карабаху в організації терактів. За даними азербайджанської сторони, 19 вересня на міни наїхали два автомобілі. Загинули дев'ятеро людей, серед яких були семеро співробітників МВС Азербайджану. Уже в перші години азербайджанська армія взяла під контроль повітряний простір невизнаної республіки, придушивши системи протиповітряної оборони супротивника. Після цього зазнали ураження позиції артилерійських та інших підрозділів вірменської армії в НКР та місцевих загонів. Офіційний Баку 20 вересня уклав із владою Карабаху угоду, якою передбачалося припинення бойових дій, вивід вірменських військ, роззброєння армії НКР, а також відведення важкої техніки з території регіону, який згодом реінтегрують до складу Азербайджану (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-karabakh-azerbaydzhan/32601147.html>).

Перші результати війни не змусили себе чекати. Цілком очікувано у Єревані почалися протести громадськості. Демонстранти звинувачували Н. Пашиняна в зраді вірмен у НКР. Можливо, випадково до «хору невдоволених» приєдналася землячка з Москви М. Симоньян, яка через свій рупор RT та інші прокремлівські ЗМІ проводить думку про те, що Н. Пашинян замислив зраду ще після закінчення в 2020 р. другої Карабаської війни. Н. Пашиняна звинувачують, що він не займався обороною країни та не почав війну за Карабах.

Не менш цікавою була реакція речника Кремля Пєскова, який відповів на звинувачення в тому, що Росія не виконала своїх зобов'язань щодо захисту НКР, підкресливши, що Азербайджан проводив антитерористичну операцію на своїй території законно. Пєсков зазначив: «Ми не сприймаємо таких звинувачень на свою адресу, особливо після офіційного рішення вірменської сторони визнати Карабах частиною Азербайджану. Юридично ми зараз говоримо про дії Азербайджану на власній території. Тому звинувачення на нашу адресу є абсолютно безпідставними».

У свою чергу заступник голови Ради безпеки РФ Д. Медведєв натякнув, що це розплата за антиросійські кроки лідера Вірменії: «Він вирішив загравати з НАТО, а його дружина демонстративно поїхала до наших ворогів... Згадайтеся, яка доля на нього чекає». Проте російські пропагандисти забувають, що заяви про необхідність змінити зовнішню політику Вірменії Н. Пашинян почав робити після фактичної зради Росії. Коли у вересні 2022 р. офіційний Єреван заявив про обстріли своєї території азербайджанцями і звернувся за допомогою до Росії та ОДКБ, то отримав відмову, незважаючи на те, що дещо раніше, 22 лютого, президент НКР А. Арутюнян «вітав рішення Росії про визнання ДНР і ЛНР» (URL: <https://texty.org.ua/articles/110695/u-vsomu-vynen-pashynyan-rosijska-propahanda-namahayetsya-dovesty-sho-moskva-ne-zradyla-vmeniv>).

Через рік, на початку вересня 2023 р., Н. Пашинян дав інтерв'ю італійському виданню «La Repubblica», яке викликало небувалий резонанс. У

ньому він розкритикував роль РФ на Кавказі, назвав партнерство Вірменії та Росії стратегічною помилкою, анонсував спільні навчання зі США й знову звинуватив Москву в недотриманні своїх союзницьких зобов'язань. Єреван також відкликав свого постпреда з ОДКБ і відправив його послом до Нідерландів, а парламент Вірменії взявся за ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду, який нещодавно видав міжнародний ордер на арешт Путіна за військові злочини на території України. Дружина Н. Пашиняна, Г. Акопян, уперше прибула до Києва на Саміт перших леді та джентльменів, організований О. Зеленською, та привезла із собою гуманітарну допомогу. Такий гучний і демонстративний демарш викликав негативну реакцію в Кремлі та обурення в навколокремлівських пропагандистів, які явно не очікували, що Н. Пашинян вирішить піти ва-банк і публічно поставити під сумнів роль Росії у Вірменії та на Кавказі в цілому (URL: <https://hvylya.net/uk/analytics/279496-tretya-karabahskaya-voyna-v-chem-logika-obostreniya-mezhdu-armeniyey-i-azerbaydzhanom>).

Скориставшись ситуацією, враховуючи те, що армія РФ загрузла у війні в Україні, і не безпідставно сподіваючись на максимальну підтримку з боку Туреччини, Азербайджан зробив ставку на силове розв'язання проблеми та переміг. У цьому випадку результат військової поразки локального регіонального гравця – Вірменії призвів до дуже серйозних геополітичних змін.

Так, у разі досягнення згоди між Н. Пашиняном та І. Алієвим під час запланованих на жовтень переговорів в Гранаді (Іспанія), можна буде сподіватися на завершення 30-річного періоду карабаського конфлікту. На тлі поразок самої РФ в Україні це стає свідченням завершення для Кремля етапу «маленьких переможних війн». Отже, для всього світу є зрозумілим, що сьогодні РФ не має необхідного військово-економічного й політичного потенціалу для контролю за колишньою зоною радянського впливу, наприклад у Причорномор'ї. Ще наприкінці 1980-х років Туреччина була єдиною країною НАТО в регіоні, а СРСР фактично керував усіма іншими приморськими країнами, які або входили до його складу, або до Організації Варшавського договору. Станом на 2023 р. членами НАТО є три країни, а Україна та Грузія намагаються увійти до Альянсу. Тобто ситуація майже дзеркально змінилася. І тепер РФ, як нащадок СРСР, залишається на самоті. Тоді як Туреччина, навпаки, починає грати провідну роль у регіоні.

Крім Туреччини, Південний Кавказ є зоною інтересів Ізраїлю: у Тель-Авіві розглядають Баку як союзника в протистоянні Тегерану. Китай також намагається закріпитися в регіоні, через який проходять транспортні коридори та трубопроводи. Подібні перспективи викликають занепокоєння в Ірану, оскільки для нього, як і для Росії, це загрожує зниженням впливу на Південному Кавказі. Іранська влада болісно реагує й на посилення позицій Туреччини в регіоні, не розуміючи, чому Росія не робить рішучих кроків у відповідь. Крім того, для Тегерану відновлення Азербайджаном свого суверенітету над Карабахом означає загрозу зростання сепаратистських

настроїв серед азербайджанської меншини на півночі Ірану (URL: <https://zn.ua/WORLD/vojna-za-karabakh-kto-pridet-vmesto-rossii.html>).

Заява Пескова про легітимність бойових дій Баку в Карабасі, через те що це є «власна територія» Азербайджану, може активно використовуватися не тільки під час інформаційного протиборства України проти російських загарбників, а і в інформаційно-психологічних операціях, які можуть супроводжувати заходи з відновлення територіальної цілісності Молдови в Придністров'ї та Грузії в Абхазії та Південній Осетії.

Разом з тим після остаточної поразки РФ Україна може стикнутися з ще однією проблемою. Якщо, крім Азербайджану, Грузія і Вірменія також опиняться в кільватері турецької політики в Причорномор'ї та Прикаспію, інші партнери Туреччини по НАТО і водночас члени Євросоюзу – Болгарія та Румунія – можуть стати провідниками в регіоні політики локомотивів ЄС – Франції та Німеччини і сформувати спільно з ними ще один центр сили. У разі такого розвитку подій Україна може зазнати певних труднощів у відносинах одразу з обома потенціальними об'єднаннями.

Отже, війни в Україні та Карабасі закінчують пострадянську епоху умовного розділу причорноморських країн на зони інтересів РФ як спадкоємиці колишнього СРСР, а також Туреччини, Євросоюзу й НАТО. Замість РФ безумовним регіональним лідером стає Туреччина. Позиція невтручання Москви обов'язково відіб'ється на подальшій долі ОДКБ, до якої безуспішно звертався за допомогою лідер Вірменії. Через неспроможність РФ вести разом війну на українському та інших фронтах Грузія та Молдова отримали реальний шанс розпочати процес звільнення власних територій, захоплених росіянами. Водночас після перемоги над РФ Україна може опинитися в ситуації геополітичного еквілібру між двома центрами сили, на чолі з провідними країнами Євросоюзу й Туреччиною, які можуть виникнути, і діяти водночас як союзники в межах НАТО та конкуренти на території регіону.

Економічний ракурс

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

БРІКС: вірогідні геополітичні та гео економічні аспекти майбутнього розширення

(Початок. Закінчення у № 18)

Розширення БРІКС: якісно новий етап розвитку цієї організації чи дежавю

На саміті лідерів країн групи БРІКС, що відбувся в Йоганнесбурзі (Південно-Африканська Республіка) з 22 по 24 серпня цього року, було досягнуто домовленості про розширення цієї міжнародної організації. Наразі до групи БРІКС входять Бразилія, Росія, Індія, Китай і ПАР. На цю групу країн,

за інформацією ЗМІ, припадає понад 40 % населення планети та близько 26 % світової економіки. З 1 січня 2024 р. повноправними членами БРІКС стануть ще шість країн: Саудівська Аравія, Іран, Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ), Аргентина, Єгипет, Ефіопія. Про це заявив Президент Південно-Африканської Республіки (ПАР) С. Рамафоса на пресконференції 24 серпня.

У майбутньому до групи може приєднатися багато інших країн. За словами глави МЗС ПАР Н. Пандор, близько 40 держав висловили відповідний інтерес, 23 з них заявили про конкретні плани. Серед них – Алжир, Кувейт, Бангладеш, Венесуела, Таїланд. Критерії для прийняття в БРІКС публічно не розголошуються. Причому організатори цього саміту стверджують, що БРІКС покликаний ініціювати створення більш справедливої системи глобального управління та протистояти економічному домінуванню країн Заходу (URL: <https://www.dw.com/uk/do-briks-priednautsa-se-sist-krain/a-66620769>).

Водночас відомий український журналіст В. Портников наголошує, що «БРІКС – це не організація, яку можна порівняти, скажімо, з Європейським Союзом. Це – не спільний ринок, не спільні цінності, не спільні інституції. І з розширенням БРІКС це стане ще більш очевидним. Китай і Індія зацікавлені в економічному співробітництві, але мають серйозні політичні суперечності й територіальні претензії. Саудівська Аравія тільки кілька місяців тому відновила дипломатичні відносини з Іраном. Індія, Бразилія, Аргентина, ПАР та Ефіопія є демократичними, у яких останнє слово за народом, при цьому Індія та Ефіопія страждають від невирішених етнічних конфліктів. Саудівська Аравія та ОАЕ – абсолютні монархії. Інші учасники БРІКС – авторитарні країни, проте дуже і дуже різні. КНР – комуністична диктатура. А Іран – теократія, засновники якої давно знищили комуністичну партію і вбили тисячі її активістів. Що ж об'єднує ці країни? Їх об'єднує виключно те, що вони – не Захід. Однак для розвитку своїх економік без західного світу, без технологічного співробітництва, без постачання та експорту продукції їм все одно не обійтися. Та й тут не все так просто» (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/samit-briks-i-putin/32565779.html>).

На зазначеній В. Портниковим «незахідності» БРІКС наголошують й інші оглядачі ЗМІ. Зокрема, деякі французькі ЗМІ зазначають, що «в історії виникнення БРІКС є певна іронія. Натхненником об'єднання, яке нині стоїть на порозі “антизахідності”, був британський фінансист з американського банку “Goldman Sachs” Д. О'Ніл. У 2001 р. в аналітичній записці він зазначив, що роль Бразилії, Росії, Індії та Китаю у світовій економіці невпинно зростатиме. Узявши перші літери з назв цих країн, він запропонував аббревіатуру BRIC, яка ще й співзвучна з англійським словом brick – цеглина. Через п'ять років згадані О'Нілом країни вже створювали економіко-політичне об'єднання, а з 2009 р. почали регулярно зустрічатися їхні лідери. Нині БРІКС – 40 % населення планети та чверть світової економіки. Але лівова частка економічної міці об'єднання – це внесок Китаю і, меншою мірою, Індії. Водночас G7 – близько 45 % світової економіки». Хоча при цьому наголошується, що чітко виражені антизахідні настанови й настрої в БРІКС

притаманні Китаю та Росії, тоді як Бразилія, Індія та Південно-Африканська Республіка зовсім не прагнуть перетворитися на антагоніста США та Заходу загалом (<https://www.rfi.fr/uk>).

Безпосередньо Д. О'Ніл, який з того часу певний період займав посаду міністра фінансів Великої Британії, а нині є головою Chatham House, з приводу розширення БІКС зазначає: «Коли у 2001 р. я придумав аббревіатуру БІК, моя головна ідея полягала в тому, що систему глобального керування потрібно скоригувати, включивши до неї найбільші країни світу, що розвиваються. Бразилія, Росія, Індія та Китай не просто очолювали список цих країн, а й колективно несли відповідальність за керування майже половиною світового населення. Видавалося цілком логічним, що вони мають бути представлені відповідним чином.

Протягом останніх 20 років дехто помилково розумів мою початкову статтю як свого роду інвестиційну ідею, а інші інтерпретували її як схвалення БІКС (у 2010 р. до цієї групи увійшла ПАР – англійською South Africa, і до аббревіатури додалася літера «С») як політичного об'єднання. Але в мене ніколи не було таких намірів. Навпаки, відтоді як у 2009 р. міністри закордонних справ Бразилії та Росії висунули ідею створити формальну політичну групу БІК, я ставив під сумнів сенс існування цієї організації, не рахуючи ролі символічного жесту.

Тепер, коли БІКС оголосив, що до нього приєднуються ще шість країн (Аргентина, Єгипет, Ефіопія, Іран, Саудівська Аравія та ОАЕ), я знову ставлю це питання. Річ у тому, що рішення про розширення не виглядає ухваленим заради якоїсь ясної мети, і вже тим більше не за економічними критеріями. Чому, наприклад, Індонезію не запитали? Чому Аргентина, а не Мексика, або Ефіопія, а не Нігерія?» (<https://nv.ua/ukr/opinion/briks-rozshiryuyetsya-shcho-zadumali-rosiya-indiya-i-kitay-ostanni-novini-50349673.html>).

Слушність цього зауваження Д. О'Ніла підтверджується «словами одного високопоставленого бразильського дипломата», який зазначив, що «його країна хоче чітких умов та правил розширення блоку. Однією з вимог для потенційних членів може стати приєднання до Нового банку розвитку – організації, що базується в Шанхаї, яку заснували країни БІКС. Саудівська Аравія вже веде переговори, щоб стати дев'ятим членом цього міжнародного банку» (<https://glavcom.ua/world/world-politics/si-tszinpin-khoche-bachiti-briks-heopolitichnim-protivnikom-velikoji-simki-financial-times-950848.html>).

У контексті наведених вище зауважень варто звернутися до історії функціонування БІКС. Короткий ретроспективний огляд повідомлень ЗМІ дає змогу краще оцінити перспективи подальшого розширення цієї міжнародної організації та його вірогідні геополітичні та гео економічні наслідки.

Зокрема, оглядачі деяких ЗМІ ще у 2014 р. наголошували, що «антиамериканська риторика прикриває те, що економічна політика країн групи БІКС часто така ж імперіалістична, як, згідно з їхніми обвинуваченнями, у США. Китай для багатьох африканських країн – новий

колонізатор. Крупні бразильські землевласники контролюють виробництво сої в Парагваї, а російські газопостачальники здійснюють політичний тиск цінами на блакитне паливо». При цьому наголошувалося, що «начебто антиамериканські мотиви створення банків країнами групи БРІКС – діжка з подвійним дном. Адже кредити з Шанхаю на розбудову інфраструктури в країнах, що розвиваються, стануть вигідною інвестицією для великих валютних резервів, які нині є в розпорядженні багатьох країн групи БРІКС. Їхні банки в жодному разі не антиамериканські. Навпаки, ці інститути стануть копіями Міжнародного валютного фонду та Світового банку» (<https://www.dw.com/uk>).

Водночас у 2014 р. деякі ЗМІ наголошували, що «союз нових індустріальних країн об'єднує спільна політична мета – змінити світовий порядок на чолі зі Сполученими Штатами Америки. Це підтверджує й заснування фінансових інститутів на кшталт тих, які було створено в межах Бреттон-Вудської валютно-фінансової системи». Зокрема, Новий банк розвитку (НБР) БРІКС офіційно відкрився 21 липня 2015 р., у китайському Шанхаї. Цю фінансову установу розглядають як конкурента Міжнародного валютного фонду та Світового банку, якими традиційно керують представники Європейського Союзу й США. Як повідомляла агенція «фра», на відкритті президент Нового банку розвитку представник Індії К. В. Каматх заявив, що метою його установи є «не кинути виклик наявній світовій фінансовій системі, а по-своєму її доповнити та вдосконалити». Однак, як наголошували на цьогорічному саміті БРІКС деякі французькі ЗМІ, «за 10 років свого існування НБР видав кредитів на 33 млрд дол. – близько третини того, що Світовий банк позичив лише торік». Таким чином, група БРІКС поки не створила фінансових інститутів хоча б частково на міжнародному рівні альтернативних Бреттон-Вудським фінансовим інститутам, таким як Міжнародний валютний фонд (МВФ) і Світовий банк.

При ретроспективному аналізі діяльності БРІКС не можна оминати такий важливий геополітичний аспект діяльності цієї міжнародної організації, як її ставлення до війни Росії проти України. Адже ця війна почалася ще 2014 р. І вже тоді, як наголошували деякі іноземні ЗМІ, «від ситуації, що розгорнулася після анексії Росією Криму, Пекін дистанціювався. Одна з небагатьох офіційних позицій була висловлена китайським МЗС 19 березня: «Кримське питання має бути вирішено на політичному рівні. Усі сторони мають виявляти стриманість з метою уникнення ескалації ситуації. Підтримка російській політиці не висловлювалась, однак критики у бік Москви з Пекіна лунало ще менше».

Кореспондент Deutsche Welle в коментарі про саміт БРІКС у липні 2014 р. у Бразилії зазначав, що «навіть чи на цьому визначному заході буде нагода поспілкуватися про нагальні міжнародні питання. Країни групи БРІКС дотримуються політики невтручання. Міністр закордонних справ Бразилії Л. А. Фігейреду висловився чітко: “БРІКС та Україна – це дві різні теми”» ([URL: https://www.dw.com/uk](https://www.dw.com/uk)).

Таким чином, можна дійти висновку, що цілі розширення БРІКС, які публічно проголошені на останній зустрічі очільників її держав-членів, так чи інакше вже стояли на порядку денному попередніх самітів цієї міжнародної організації. Водночас наголосимо, що нинішнє розширення БРІКС відбувається в переломний період розвитку міжнародної політики та світової економіки.

Специфіку цього періоду влучно охарактеризував державний секретар США Е. Блінкен в опублікованих у твіттері коментарях, які він дав під час свого виступу в школі перспективних міжнародних досліджень Д. Хопкінса. За його словами, «ми знаходимося на черговому поворотному моменті історії, намагаючись вирішити фундаментальне питання стратегії, як його визначив Нітце: “Як нам дістатися звідти, де ми знаходимося, туди, де ми хочемо бути, не потрапивши по дорозі в катастрофу”. Те, що ми переживаємо зараз, – більше ніж просто випробування порядку, що склався після “холодної війни”. Це його кінець. Десятиліття відносної геополітичної стабільності поступилися місцем загостренню конкуренції з авторитарними, ревізійністськими державами». Він зазначив, що «агресивна війна Росії в Україні продемонструвала собою безпосередню і гостру загрозу міжнародному порядку, закріпленому в Статуті ООН, і його основним принципам – суверенітету, територіальній цілісності і незалежності».

При цьому державний секретар США Е. Блінкен згадав «і про Китай, зазначивши, що КНР сьогодні являє собою більш серйозну довгострокову задачу, оскільки Китай не тільки прагне сформувати новий міжнародний порядок, але має у своєму розпорядженні для цього зростаючу економічну, дипломатичну, військову та технологічну міць». Також він провів ризик між діями автократичних режимів і Штатами: «Ми знаходимося в тому, що Президент Байден називає переломним моментом: одна епоха закінчується і починається нова. Рішення, які ми приймаємо зараз, визначатимуть майбутнє на десятиліття вперед. США в цей вирішальний період лідирують з позиції сили».

У наших конкурентів принципово інше бачення. Вони бачать світ, визначений єдиним імперативом: збереження та збагачення режиму. Де авторитарні режими можуть вільно контролювати, примушувати і придушувати свій народ, сусідів і всіх, хто стоїть на шляху до цієї всепоглинаючої мети». За його словами, контраст між цими двома підходами не може бути ясніше, а ставки в протистоянні – вище як для світу, так і для американського народу» (URL: <https://www.unian.ua/world/te-shcho-vidbuvayetsya-ne-viprobuвання-svitoporyadku-pislya-holodnoji-viyni-ce-yogo-kinec-blinken-12392445.html>).

Президент Китаю Сі Цзіньпін зі свого боку наполіг на необхідності розширення БРІКС, щоб протистояти глобальному «періоду турбулентності та трансформації», повідомило Reuters. «Ми зібралися у той час, коли світ переживає переформатування. Це період турбулентності та трансформації, тому країни БРІКС мають підтримувати одна одну для забезпечення світової

безпеки», – заявив він, виступаючи 23 серпня на саміті БРІКС у Йоганнесбурзі (URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/si-tszinpin-vistupiv-za-rozshirennya-briks-ta-prihadav-staru-kitajsku-prikazku-951364.html>).

Утім, не лише Китай для досягнення своїх політичних та економічних цілей прагне скористатися тією турбулентністю міжнародних відносин, що виникла внаслідок розгортання Росією повномасштабної війни проти України. І саме тому існує нагальна потреба в оцінці вірогідних геополітичних і геоekonomічних наслідків розширення БРІКС.

Геополітичні аспекти розширення БРІКС

Спочатку зупинимось на вірогідних геополітичних наслідках розширення цієї міжнародної групи, оскільки саме через політичні механізми її держави-члени починатимуть процес реалізації своїх цілей. Водночас, як зазначали деякі ЗМІ, «блок БРІКС був заснований як неформальний клуб..., щоб забезпечити платформу для своїх членів, щоб кинути виклик світовому порядку, де домінують Сполучені Штати Америки та їхні західні союзники. Його створення ініціювала Росія. Група не є офіційною багатосторонньою організацією, як ООН, Світовий банк або Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК). Глави держав і урядів країн-учасниць збираються щорічно, причому кожна країна бере на себе однорічне головування в групі» (URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/nazvano-krajini-jaki-stanut-novimi-chlenami-briks-spisok-951477.html>).

При цьому повідомлялося, що під час останнього саміту БРІКС «Китай наполягає на розширенні БРІКС, щоб збільшити свій політичний вплив на тлі суперництва зі США, що посилюється. Для Росії це означає пошук нових союзників у період, коли країна перебуває під санкціями Заходу через війну проти України. Бразилія та Індія так само традиційно виступають проти швидкого розширення блоку, причому Делі побоюється посилення китайського впливу в організації. БРІКС із труднощами реалізовує свій економічний потенціал, проте, незважаючи на це, країни, які входять туди, як і раніше, вважають об'єднання геополітичною альтернативою світовому порядку, очолюваному США, і представником інтересів Глобального Півдня. Нові члени БРІКС сподіваються скористатися політичним та економічним впливом організації» (URL: <https://www.dw.com/uk/samit-briks-comu-oae-ta-insi-kraini-hocut-uvijti-do-bloku/a-66597547>).

Як зазначає Надзвичайний і Повноважний Посол України в Японії С. Корсунський, «про хиткість заяв про єдність інтересів БРІКС свідчить і той факт, що буквально через два дні після зустрічі Моді та Сі Цзіньпіна в ПАР, у Китаї було оприлюднено нові офіційні географічні карти, на яких спірні території з Індією були позначені як китайські, як і один із російських островів. Індія висловила різкий протест КНР» (URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/visnovki-pislja-samitu-briks-naperedodni-zustrichi-dvadtsjatki.html>).

До речі, територіальні претензії Китай має й до Росії. Адже на нещодавно затверджених у цій країні офіційно нових географічних мапах

деяка частина території Росії визнана територією КНР. Ідеться про Великий Уссурійський острів, який на географічній мапі 2023 р. позначено повністю китайською територією. Про це свідчить інформація на китайському державному сайті «Картографічний сервіс стандартних мап». Російські ЗМІ не пройшли повз цього факту та заявили, що Великий Уссурійський острів «залишався спірною територією Росії та КНР протягом останніх 100 років». Хоча про якісь значні офіційні протести російської дипломатії публічно не повідомлялося.

Водночас ЗМІ інформували, що «напередодні саміту між Нью-Делі та Пекіном виникли розбіжності через можливе розширення. Причиною політичних суперечок між ними стало питання про те, чи блок БРІКС повинен залишатися нейтральним клубом, покликаним просувати економічні інтереси країн, що розвиваються, або ж має стати політичною силою, здатною відкрито кинути виклик Заходу. Про це повідомили чиновники, поінформовані про позиції Індії та Китаю». При цьому один китайський чиновник, який попросив не називати його ім'я, зазначив журналістам: «Якщо ми розширимо БРІКС до такої міри, щоб на нього припадала така ж частка світового ВВП, як і на країни “Великої сімки”, тоді наш колективний голос у світових справах стане вагомішим».

З іншого боку, як впливає із серпневої заяви міністра закордонних справ ПАР Н. Пандор, «україн неправильно» розглядати потенційне розширення БРІКС як крок, спрямований проти Заходу. Проте, на думку оглядачів ЗМІ, на Заході найвірогідніше можливий вступ Ірану, Білорусії та Венесуели до БРІКС розглядатимуть як крок, спрямований на підтримку Росії та Китаю.

Проте відсутність публічно оголошених критеріїв прийняття до БРІКС нових членів дає підстави припустити наявність суперечностей між чинними членами цього блоку щодо визначення згаданих критеріїв. Опосередковано це підтверджується й деякими повідомленнями ЗМІ. Зокрема, під час останнього саміту кореспондентка ВВС повідомляла з Йоганесбургу, що «вже на цьому етапі – вирішення, скільки ще країн можуть приєднатися до БРІКС – почалися розходження» між членами БРІКС. При цьому вона зазначає, що «брифінг лідерів БРІКС було скасовано в останній момент. Згодом Президент Бразилії Л. да Сілва не з'явився на офіційну вечерю для лідерів. Ми не знаємо достеменно, якими були причини цього, але відомо, що бразильський лідер є дуже уважним у питанні підтримки зв'язків із західними партнерами. Урешті, пізно ввечері у середу журналістів попередили про ранню пресконференцію в четвер, але і вона затрималася на дві години. Це було свідченням того, що насправді дискусії тривають, а рішення – такі, як приєднання ще шести країн, – ухвалюються в останній момент» (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-66617423>).

Утім, оцінюючи перспективи розширення БРІКС, треба також враховувати і різницю в рівнях економічного розвитку держав-членів цього об'єднання. Наприклад, згідно з даними Світового банку, показник валового

внутрішнього продукту (ВВП) на душу населення в Китаї у 1,9 раза більший, ніж у Південно-Африканській Республіці, яка є чи не найрозвиненішою країною Африки, та у 5,3 раза більший, ніж в Індії.

До цього приєднуються ще й суперечності між державами-членами цієї групи, як згадані вище, так й інші. Наприклад, як зауважує голова Громадської ліги Україна – НАТО С. Джердж, «стало відомо, що у серпні Нью-Делі наклав вето на пропозицію Китаю включити Пакистан до розширеного угруповання БРІКС... Маргіналізація Індією Китаю на G20 є продовженням зусиль по обмеженню впливу Пекіна. Дехто трактує відмову Сі Цзіньпіна взяти участь у саміті G20 як мовчазне визнання того, що форум більше не відповідає інтересам Китаю. Якщо це так, то частково це пов'язано з попередньою активною роботою Нью-Делі. Очевидним стає те, що ШОС, БРІКС, G20 для Індії та Китаю є не лише платформами для співпраці, а в більшій мірі аренами для боротьби» (URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/indiya-vitisnyaye-kitay-shcho-zminuyetsya-dlya-globalnogo-pivdnya-50354143.html>).

До того ж з початку 2024 р. до оновленої БРІКС увійдуть нові держави, що мають власні інтереси, тож ступінь політичної та економічної різноманітності цього об'єднання ще зросте. А напередодні останнього саміту БРІКС, як повідомляла France Médias Monde з посиланням на інформацію агентства «Reuters», стало відомо, що «уряд Бразилії вважає, що розширення повинно бути поступовим, продовжує і має підтримувати регіональний баланс, зберігати провідну роль за п'ятьма постійними членами». Тобто бразильська сторона пропонує «приймати нові країни на правах асоційованих партнерів, а не повноправних членів».

Усе зазначене вище не лише ускладнює розробку універсальних, тобто єдиних, критеріїв прийняття до БРІКС нових членів, а і взагалі сильно обмежує можливості формування всією цією групою країн якоїсь єдиної і при цьому всеосяжної міжнародної політики.

Як підкреслює С. Шидоре, директор Програми з вивчення глобального Півдня Інституту Квінсі у Вашингтоні, «світ більше не є таким, де США встановлює усі правила або контролює усі міжнародні організації. Щодо цього питань немає. Але чи може їх хтось замінити? Ні. Я би говорив більше не про заміну, а про додавання нових учасників у гру». Загалом оглядачі ЗМІ зазначають, що країни, які прагнуть приєднатись до БРІКС, розглядають це об'єднання «як альтернативу глобальним організаціям, у яких домінують традиційні західні держави, і сподіваються, що членство відкриє переваги, зокрема фінансування розвитку, збільшення торгівлі та інвестицій».

Водночас український журналіст, доктор історичних наук В. Денисенко зазначає, що «станом на сьогодні, БРІКС не можна розглядати як антизахід. Якщо говорити історичними аналогіями, які завжди кульгають на дві ноги, це така собі новітня модифікація “руху неприєднання”, тільки тепер, це об'єднання країн, які набагато потужніші, а одна з них хоче стати одним з полюсів біполярного світу. І тут ми підходимо до одного важливого моменту: новітній біполярний світ не буде копією світу зразка холодної війни. Поруч із

двома “гегемонами” буде ряд країн-регіональних лідерів, які, крім іншого, виконуватимуть і поліцейські функції у своїх регіонах. Власне, певна частина країн, які хочуть зараз приєднатися до БРІКС – це ті країни, які хочуть грати роль регіональних лідерів, граючи, у тому числі й економічно на протистоянні США – Китай» (URL: <https://glavcom.ua/columns/vadymdenysenko/novij-briks-chomu-tse-serjozno-i-shcho-z-tsim-robiti-951259.html>).

На думку ще одного українського журналіста О. Дроздова, «первинний формат БРІКС помер. З’явилося набагато гірше РІККІ: Росія, Іран, Китай, Корея Північна, Індія – гірше, бо дієве, кусюче, диктаторське, мілітаристське, ядерне утворення антизахідних деспотій. РІККІ фактично перекрило просідання Росії від західних санкцій: Китай купляє російські енергоносії й ліс, а Росії почав продавати зі стрибком +76 % довколавійськові товари. Іран забезпечує безпілотниками. Корея – ракетами й боєприпасами. Індія купляла рекордні 2 млн барелів російської нафти. На підсві в РІККІ Росія може вести війну “до скончання віків”» (URL: <https://glavcom.ua/columns/ostapdrozdov/briks-pomer-ale-zamist-noho-zjavilos-deshcho-hirshe-958478.html>).

Утім, це твердження О. Дроздова багато в чому некоректне. По-перше, Північна Корея не є членом БРІКС, хоча вона й має тісні зв’язки з Росією, Іраном й, особливо, з Китаєм. По-друге, Індія, як зазначалося вище, не проводить антизахідну політику як таку, хоча й не приєдналася до санкцій проти Росії, запроваджених розвиненими країнами за російську повномасштабну війну проти України. По-третє, зв’язки між Росією, Іраном, Китаєм і Північною Кореєю існували й раніше поза межами БРІКС.

Отже, на підставі аналізу наведених вище фактів й експертних оцінок можна спрогнозувати такі події. Попередній формат функціонування БРІКС із розширенням цього об’єднання найвірогідніше зміниться. Хоча функція БРІКС, як майданчика для регулярних міжнародних зустрічей та дискусій на найвищому рівні очевидно не лише збережеться, а навіть розшириться. При цьому відбуватиметься перерозподіл сил і впливу між державами, які не відносяться до «колективного Заходу» та формування в межах БРІКС альянсів різних держав. Ці альянси можуть бути як певною мірою усталеними, так і ситуативними. В останньому випадку функціонування відповідного геополітичного альянсу в межах БРІКС залежатиме від цілей, які об’єднують ту чи іншу групу її держав-членів. Причому в процесі функціонування того чи того геополітичного альянсу певні суперечності між деякими державами-членами БРІКС можуть навіть поглиблюватися.

Наприклад, на останньому саміті БРІКС «для ПАР було важливо продемонструвати своє лідерство в Африці у той час, коли конкуренція з Нігерією та деякими іншими країнами континенту стає напруженою», зазначає Надзвичайний і Повноважний Посол України в Японії С. Корсунський. Водночас до розширення свого впливу в Африці прагне й Китай. Так само на роль лідера країн так званого Глобального Півдня претендують Бразилія, Індія та Китай. Зокрема, уже згадуваний вище голова Громадської ліги Україна –

НАТО С. Джердж вважає, що «ШОС, БРІКС, G20 для Індії та Китаю є не лише платформами для співпраці, а в більшій мірі аренами для боротьби». За таких обставин в умовах розширення БРІКС формування різних неформальних альянсів держав у цьому об'єднанні стає неминучим. При цьому не виключено, що одна держава-член цього об'єднання може одночасно входити до різних альянсів.

Цікавою є думка керівника Європейського інвестиційного банку В. Хоера, який підкреслює, що «Захід ризикує втратити довіру країн Півдня. І якщо терміново не активувати зусилля, діяти почнуть Росія з Китаєм. Про те, що Захід уже втрачає позиції, на думку Хоера, свідчать голосування в Генасамблеї ООН щодо російської агресії проти України, де чимало країн дотримуються нейтральної позиції».

Оглядачі ЗМІ також звернули увагу на те, що «найбільше ідею приєднання нових членів лобіює Китай. «Якщо ми розширимо БРІКС так, щоб на нього припадала зіставна з G7 доля світового ВВП, наш колективний голос звучатиме голосніше», – цитує неназваного китайського чиновника Financial Times. Зазначається також, що «китайська наполегливість у цьому питанні має ще одну причину: у лавах БРІКС Пекін бачить передусім країни свого амбітного проєкту “Один пояс – один шлях” та інші лояльні до себе держави. На зустріч до ПАР, наприклад, запросили керівництво Гондурасу – країни, яка в березні відкликала визнання незалежності Тайваню, а в червні обмінялася послами з КНР. Китай зацікавлений у розширенні БРІКС, бо це передусім – нові можливості для інвестицій. А по-друге, це нові союзники в торговому протистоянні зі США. Таким чином, зростає політична вага Китаю», – упевнена експерт Ради зовнішньої політики «Українська призма» Н. Шевченко.

Прикметно також, що розширення БРІКС відбувається за одночасного перерозподілу політичних й економічних сил у цьому об'єднанні держав. Як зазначає вже згадуваний вище український журналіст, доктор історичних наук В. Денисенко «Китай, де-факто, маргіналізує Росію своєю домінантою в цій організації. Китай показує на місце Росії в сучасному світі. І це місце, явно не те, де хоче себе бачити РФ. Між іншим, поява там Білорусі – також частина впливу Китаю, а не гра РФ».

Таким чином, само собою розширення БРІКС ще не означає відповідного міжнародного посилення цього об'єднання держав як єдиної організації. У геополітичному плані варто очікувати на певне зростання міжнародної ролі таких держав, як Китай та Індія. Водночас цілком вірогідне формування ситуативних політичних альянсів різних держав у межах БРІКС, що послаблюватиме можливості формування єдиної політики цього об'єднання з тих чи тих міжнародних питань. При цьому реалізація геополітичного потенціалу БРІКС багато в чому визначатиметься змінами у світовій економіці, що можуть відбутися внаслідок розширення цього міждержавного об'єднання.

Основні напрями діяльності НАН України

Під головуванням президента Національної академії наук України академіка А. Загороднього 20 вересня відбулося чергове засідання Президії НАН України.

На його початку президент НАН України академік А. Загородній і президент ДП «НАЕК «Енергоатом» П. Котін підписали Генеральну угоду про науково-технічне співробітництво між Національною академією наук України та Державним підприємством «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом».

Далі учасники засідання заслухали дві наукові доповіді.

Першу доповідь «Управління фізико-механічними властивостями алюмінієвих сплавів для підвищення їхніх міцнісних характеристик і використання у конструкціях оборонного призначення» виголосив заступник директора з наукової роботи Інституту технічної механіки НАН України і ДКА України доктор технічних наук В. Пошивалов. Він повідомив про результати досліджень, спрямованих на розв'язання фундаментальних та прикладних проблем сучасного машинобудування, а саме: розроблення методів підвищення фізико-механічних характеристик матеріалів, що використовуються в конструкціях спеціального призначення.

Отримані результати можуть бути використані для теоретичних та експериментальних досліджень під час вибору режимів енергетичної обробки, які істотно покращують фізико-механічні характеристики алюмінієвих сплавів, і не тільки підвищують надійність та ресурс конструкції, а й зменшують її масу та металоємність, що може мати значний економічний ефект.

У дискусії з цього питання взяли участь академіки НАН України В. Богданов, Я. Яцків, В. Локтєв, В. Горбулін, В. Радченко.

В обговоренні доповіді виступили науковий керівник Навчально-наукового механіко-машинобудівного інституту Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» член-кореспондент НАН України М. Бобир і виконуючий обов'язки декана фізико-технічного факультету Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара доктор технічних наук, професор А. Санін.

Далі доповідь «Нанокompозити спряжених полімерів для сенсорних застосувань» представив завідувач відділу хімії функціональних матеріалів Інституту біоорганічної хімії та нафтохімії ім. В. П. Кухаря НАН України доктор хімічних наук О. Пуд. Він поінформував колег про важливі фундаментальні та прикладні дослідження, що проводяться в інституті, та спрямовані на розроблення і вивчення нових багатофункціональних композитів спряжених полімерів із наноматеріалами різної природи. Такі нанокompозити знаходять застосування як чутливі елементи в сенсорних

пристроях, покриття для екранування електромагнітного випромінювання, матеріали для очищення водних середовищ від токсичних речовин тощо.

Доповідач наголосив, що група науковців та інженерів інституту має значний доробок у галузі створення нових сенсорних матеріалів, чутливих до різних полярних летких сполук. Вони являють собою гібридні нанокомпозити електропровідних полімерів (поліаніліну, поліпіролу, політіофену), осаджених на розвиненій поверхні матричних наночастинок різної природи, наприклад нанотрубках природних мінералів, вуглецевих, оксидних та полімерних наноматеріалів. Такі нанокомпозити зворотно міняють свою електропровідність під час взаємодії з токсичними газами за рахунок зміни електронного стану тонкої оболонки сенсорного спряженого полімера на поверхні матричної наночастинок. Як зазначив О. Пуд, створення згаданих матеріалів є наразі актуальним завдяки можливості швидкої реєстрації наявності в атмосфері токсичних летких сполук техногенного походження та бойових речовин (аміак, аміни, кислотні гази, хлоро- або фосфоровмісні органічні сполуки тощо).

Доповідач також звернув увагу, що ефективність дії сенсорних нанокомпозитів залежить не тільки від природи їхніх компонентів і допantu електропровідного спряженого полімера, а й від фізико-хімічної взаємодії між цими компонентами, що відкриває додаткові перспективи для поліпшення їхніх сенсорних характеристик. Наразі технологія виготовлення та використання таких матеріалів у промислових масштабах розробляється, а зусилля науковців спрямовані на розкриття факторів, які забезпечують надійність, чутливість і селективність хеморезистивних матеріалів.

У своєму виступі О. Пуд підкреслив, що роботи щодо створення, дослідження та використання нанокомпозитів спряжених полімерів здійснюються за активної плідної співпраці з науковцями інших установ НАН України, українських та зарубіжних університетів і компаній.

У дискусії з цього питання взяли участь академіки НАН України В. Кошечко, Я. Яцків, А. Наумовець, В. Локтев.

В обговоренні доповіді директор Інституту хімії високомолекулярних сполук НАН України доктор хімічних наук О. Бровко підкреслив актуальність і важливість подальших досліджень, спрямованих на створення високочутливих сенсорних нанокомпозитів, та вказав на перспективність використання таких систем як чутливих елементів сенсорів у багатьох галузях: від медицини до вуглевидобувної діяльності.

Завідувач відділу Інституту фізики напівпровідників ім. В. Є. Лашкарьова НАН України доктор фізико-математичних наук О. Кукла повідомив про тривалу та плідну співпрацю групи науковців його відділу з командою доповідача. Він підкреслив, що розроблені нанокомпозити придатні для різних застосувань, але однією з найцікавіших областей є їх використання як чутливих елементів у датчиках газового середовища та відповідних сенсорних пристроях. Зокрема, розроблювані сенсорні матеріали дають змогу швидкого детектування отруйних летких сполук.

Директор Інституту хімії поверхні ім. О. О. Чуйка академік НАН України М. Картель підкреслив високий рівень виконуваних робіт, водночас наголосивши на необхідності інтенсифікації співпраці з підприємствами для їхнього практичного впровадження.

Учасники засідання наголошували на високій злободенності та вагомості наукових результатів, представлених у доповідях цього дня. Кожна з них викликала активний інтерес та жваву дискусію серед учасників засідання.

Насамкінець було розглянуто декілька кадрових та поточних питань (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 20.09*).

***

У Києві 15 вересня відбулася ювілейна сесія Загальних зборів Національної академії наук України, присвячена 100-річчю від дня народження видатного вченого, організатора науки й державного діяча академіка В. Глушкова (1923–1982).

Сесію відкрив президент НАН України академік А. Загородній, який звернувся до присутніх зі вступним словом. Він зазначив, що саме в Києві розпочався новий, кібернетичний, етап наукової діяльності академіка В. Глушкова. «Віктор Михайлович вже на той час мав розуміння, за якими напрямками і формами має розвиватися наука. Тому він запропонував створити повноцінний науково-дослідний інститут, у якому б розроблялися нові обчислювальні методи, формувалися підходи до розроблення й проєктування нової обчислювальної техніки, створювалося програмне забезпечення. Саме він визначив основні напрями розвитку кібернетики як теоретичної основи інформаційних технологій у різних галузях науки та господарства», – підкреслив президент академії. У своєму виступі А. Загородній також акцентував на багатогранній діяльності академіка В. Глушкова, адже він був не лише визначним ученим, чудовим лектором і популяризатором науки, а й активним суспільним діячем, організатором, лідером багатьох масштабних проєктів на найвищому рівні країни. А ще – академік В. Глушков був великим авторитетом для світової наукової спільноти. «Багато ідей Віктора Михайловича випереджали час і, можливо, саме тому не були втілені за життя вченого», – зауважив А. Загородній.

Наступні виступи, які пролунали цього дня, були спрямовані на те, щоб повною мірою розкрити яскравий образ академіка В. Глушкова – видатного вченого, талановитого організатора, педагога і непересічної особистості.

Першим із доповіддю про академіка В. Глушкова виступив академік-секретар Відділення інформатики НАН України академік НАН України О. Хіміч, який окреслив наукові та прикладні напрацювання вченого, що дійсно випередили час. Зокрема, увага була зосереджена на створенні нових засобів обчислювальної техніки, проблемах штучного інтелекту та інтелектуалізації ЕОМ, розвитку нових архітектур обчислювальних машин і систем, розробку та реалізацію на практиці автоматизованих систем

управління і проектування тощо. «Наукова спадщина В.М. Глушкова на роки визначила напрями розвитку кібернетики і інформатики. Своїми роботами він передбачив багато чого з того, що зараз з'явилося у світі, його знання були надзвичайно різнобічними, а ерудиція просто вражала. Глушков щедро ділився своїми знаннями, ідеями, досвідом з усіма, хто його оточував. Віктора Михайловича можна сміливо віднести до державних діячів. Він працював для України, віддавши їй своє життя», – наголосив О. Хімич. При цьому, він зауважив, що науковий подвиг В. Глушкова був не просто його індивідуальним, а колективним подвигом, який об'єднав сотні й тисячі людей, дослідників, конструкторів, фахівців у найрізноманітніших галузях, збираючи їхні зусилля в одне єдине ціле і втілюючи їх у конкретні результати світового рівня.

Ректор Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» академік НАН України М. Згуровський свою доповідь присвятив внеску академіка В. Глушкова в підготовку кадрів з кібернетики, обчислювальної техніки та інформатики в Київському політехнічному інституті, де він організував факультет.

Директор Інституту прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підстригача НАН України академік НАН України Р. Кушнір повідомив про розвиток досліджень з прикладної математики та інформатики в західному регіоні України та вагому роль у цьому академіка В. Глушкова.

Далі свою доповідь «Місія визначена М. М. Амосовим» представив директор Національного інституту серцево-судинної хірургії ім. М. Амосова НАМН України академік НАМН України, член-кореспондент НАН України В. Лазоришинець. Він розповів про тісну співпрацю медиків і кібернетиків, значення ідей академіка В. Глушкова для розвитку медичної кібернетики.

Своїми спогадами про наукову та освітянську діяльність академіка В. Глушкова поділився колишній студент видатного вченого, а нині – декан факультету комп'ютерних наук і кібернетики Київського національного університету ім. Т. Шевченка член-кореспондент НАН України А. Анісімов. Він згадав про те як з ініціативи та потужної підтримки В. Глушкова в університеті було створено перший на території тодішнього СРСР факультет кібернетики. Доповідач переконаний, що ідеї академіка В. Глушкова сьогодні живі й надалі сприяти муть розвитку нових кібернетичних технологій.

Захід пройшов у теплій і дружній атмосфері, а всі його учасники мали нагоду вкотре переконатися, що завдяки надзвичайним здібностям організатора, широкому світогляду, мудрості, далекоглядності й здатності вирішувати складні задачі ім'я академіка Віктора Михайловича Глушкова назавжди вписане в історію комп'ютерної науки і техніки, а його наукові ідеї справили величезний вплив на наступні покоління кібернетиків (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 19.09.*)

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Академік-секретар Відділення економіки НАН України, директорка Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України академік Е. Лібанова на круглому столі «Візія-2033» від медійної платформи «Укрінформ» розповіла про те, які головні виклики чекають на українське суспільство після перемоги, як зміниться демографічна ситуація і що буде з трудовими ресурсами в Україні.

За оптимістичним прогнозом Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, за 10 років в Україні в кордонах 1991 р. проживатимуть не більше 35 мільйонів людей. На цьому наголосила Е. Лібанова: «Давайте забудемо про те, що у нас було 52 млн українців. 52 млн не буде ніколи. За найбільш оптимістичним варіантом, у 2033 році нас буде 35 млн, я говорю про Україну в кордонах 1991 р. Тобто в будь-якому випадку – повернемо ми всіх наших мігрантів чи залучимо мігрантів з інших країн – скорочення населення України все одно буде. Давайте виходити з цього».

Учена зауважила, що останнім часом кількість українців, які за кордоном отримують або статус біженця, або тимчасовий захист, збільшується повільніше, ніж торік. Проте демограф підкреслила іншу негативну тенденцію: «Від початку 2023 р. зменшується чисельність і питома вага трудових українських втікачів від війни у Польщі. Вони їдуть далі – до Німеччини, до Чехії, до Нідерландів, до різних країн, але їдуть далі. Досвід, який ми маємо, говорить про те, що чим більшою є відстань між Україною і тією країною, де перебувають наші люди, тим меншою є ймовірність того, що вони повернуться».

На її переконання, сьогодні головне завдання уряду – розроблення стратегії дій, яка мотивуватиме українців повертатися в Україну: «Ми не можемо нічого протиставити міграційному впливу населення. Проте ми маємо ініціювати і мотивувати людей повертатися. Ми маємо протидіяти переходу тимчасової міграції в стаціонарну. Нема нічого поганого в тому, що люди попрацюють деінде – трудова міграція є частиною глобалізації. Але хай повертаються. Це дуже важливе завдання, яке ми маємо усвідомити і ставити перед собою як держава», – підкреслила експерт (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 21.09*).

***

У червні 2023 р. Львівська національна наукова бібліотека (ЛННБ) України ім. В. Стефаника за підтримки Українського культурного фонду почала реалізувати проєкт «Книжкова спадщина Наукового товариства імені Шевченка (1874–1913): цифрова колекція», приурочений до 150-річчя Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ) – найстарішої української громадської наукової інституції, яка свого часу спричинила істотний поштовх у розвитку національної культури, науки і книговидавництва.

Виконавці проєкту запланували оцифрувати книжкові видання, що відображають перший (1873–1891) і другий (1892–1913) періоди діяльності товариства.

Цифрова колекція покликана розкрити унікальні фонди ЛННБ України ім. В. Стефаника, удоступнити для читачів книжкові пам'ятки, що становлять національне надбання, представивши широкому загалові багату культурну спадщину України.

Аби досягти мети проєкту, фахівці бібліотеки мають:

- виявити у бібліографічних джерелах, а відтак у фондах ЛННБ України ім. В. Стефаника книжкові видання НТШ 1874–1913 рр. і сформуванати реєстр видань, призначених для створення цифрових копій, а також з'ясувати, чи фізичний стан відібраних видань уможливує їх оцифрування;

- створити страховий фонд цифрових копій книжкових видань НТШ з фонду ЛННБ України ім. В. Стефаника, що вбереже унікальну книжкову спадщину від знищення та псування і забезпечить захищене довготривале зберігання;

- представити у відкритому доступі цифрову колекцію книжкових видань НТШ, випущених упродовж 1874–1913 років;

- популяризувати проєкт і книжкову спадщину НТШ як важливе джерело українознавчих студій.

Проєкт передбачає комплекс технологічних процесів із виявлення видань НТШ, відбору документів із фонду ЛННБ України ім. В. Стефаника, їх оцифрування, посторінкового корегування й опрацювання сканкопій, створення бібліографічних записів у МАРК-форматі в середовищі програмного забезпечення електронного каталогу, формування повнотекстового графічного представлення видань у pdf-форматі, завантаження електронних документів у вебсистему й удоступнення цифрових аналогів видань для користувачів. Тож до реалізації проєкту залучені працівники різних відділів бібліотеки:

- відділу бібліотекознавства (Р. Вдовичин, Н. Зубко, Г. Мельник-Хоха, Н. Прокопенко, Х. Савчак);

- відділу каталогізації та організації електронного каталогу (В. Гладій, Л. Косаняк, М. Петричкович);

- відділу інформаційного та комп'ютерного забезпечення (В. Гісовський, С. Лесів, В. Мервінська, С. Ярмуш);

- відділу організації фонду та книговидачі (Г. Кулай, З. Яструбчак).

Роботу членів команди координують генеральний директор ЛННБ України ім. В. Стефаника кандидат педагогічних наук В. Ферштей і проєктна менеджер, завідувач відділу бібліотекознавства кандидат наук із соціальних комунікацій В. Мудроха.

Упродовж червня – серпня 2023 р. вдалося оцифрувати понад 300 назв книг і брошур, які побачили світ у друкарні НТШ. Серед них – видання творів Михайла Возняка, Івана Верхратського, Володимира Гнатюка, Михайла Грушевського, Миколи Залізняка, Олександра Колесси, Олександра

Кониського, Івана Кревецького, Володимира Леонтовича, Івана Нечуя-Левицького, Степана Руданського, Кирила Студинського, Юрія Федьковича, Івана Франка, Тараса Шевченка, Василя Щурата й інших авторів (загалом – 118-х). Деякі з оцифрованих книжок до 1939 р. були частиною фонду Бібліотеки НТШ, про що свідчать марки на оправі й форзаці, штампи на титульній та інших сторінках книжкового блоку.

Про нові надходження до цифрової колекції команда проєкту систематично інформує на інстаграм-сторінці. Повідомлення у телеграм-каналі присвячені структурним підрозділам НТШ, продукції його друкарні, оцифрованим публікаціям членів Товариства.

З повнотекстовими копіями видань можна ознайомитись у розділі «Цифрові колекції» зі сторінки електронного каталогу ЛНБ України ім. В. Стефаніка. Наразі там доступна тестова версія колекції «Книжкова спадщина Наукового товариства імені Тараса Шевченка (1874–1913)».

На думку членів команди, удоступнення доробку НТШ:

- стимулюватиме новітні історичні студії;
- слугуватиме просвіті широкої громадськості;
- забезпечить протидію наративам ворожої пропаганди, спрямованим на дискредитацію української культури;
- популяризуватиме серед українських і закордонних споживачів іще недосить знану сьогодні джерельну базу найрізноманітнішого тематичного й дисциплінарного спрямування (з історії, мовознавства, етнографії, антропології тощо);
- приверне увагу до подвижницької діяльності членів Товариства.

Нині чимало видань НТШ стали бібліографічною рідкістю, тож створення страхових копій видань суттєво убезпечить доробок Товариства від втрати чи псування в умовах російсько-української війни. До того ж, проєкт дасть друге життя культурному продуктові, створеному на межі ХІХ–ХХ ст., і запровадить його в найширший суспільний, фаховий, науковий, освітній обіг (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). –2023. – 21.09*).

***

Інтерв'ю з істориком О. Стяжкіною «Що робити з олів'є і до чого нас примушували через їжу в СРСР»

Як ми, не помічаючи, продовжуємо репресивні практики, що їх впроваджували в СРСР через їжу? Який радянський спадок досі залишився на наших столах і що з ним робити?

Думками про це та інше в інтерв'ю освітньо-медійній платформі «КУНШТ» поділилася провідна наукова співробітниця відділу історії України другої половини ХХ ст. Інституту історії України НАН України доктор історичних наук О. Стяжкіна.

Щодо репресивності в побутових практиках за пізньорадянської доби вчена зауважила: «Вкрай важливо розуміти, що пізньорадянське починається там, де завершується орвеллівський 1984-й. Остання фраза цього твору: “Він

любив Великого Брата”. З цього моменту починаються пізньорадянські практики, у яких репресія є присутньою, але ніби невидимою чи такою, що її наявність заперечують усі учасники подій. Бо ж ніхто не арештований, все добре. А втім, репресія посилюється, тому що в репресивних практиках беруть участь ті інституції і ті люди, які мали б виконувати зовсім інші функції, зокрема й годувати. Досвід репресії через їжу є абсолютно неочевидним. Ностальгія за радянськими часами пов’язана із ностальгією саме за радянською їжею. І тому саме радянська їжа чомусь видається золотим віком харчування, на жаль, і для певної частини українців. У радянській системі цінностей їжа стала сприйматися як паливо, а не як насолода. Цього не соромилися, це не приховували. Їжа була паливом для робочого класу: набрати правильну кількість калорій і витратити їх на важкій роботі. Коли влада взялася до формування меню радянської людини через їдальні або продовольчі картки, то вирахування калорій мало відчутний класовий відтінок. Робітникам важкої промисловості треба було більше, а, скажімо, їхнім дітям, які ще не працювали, – менше. Другий компонент – це інструменталізація голоду, який став механізмом упокорення.

Використання їжі як механізму подолання спротиву створило одразу дві речі. По-перше, воно знищувало носіїв опору. А по-друге, зберігалася пам’ять про те, як можна діяти проти тих, хто опирається. І те і інше було нищівним для української селянської культури, способів споживання тощо. Третій момент радше належить до пізньорадянського періоду. Це організація споживання, яка передбачала “біг з перешкодами”: витрачання сили-силенної часу на здобування продуктів харчування. Я не впевнена, що це був навмисний соціальний винахід. Ба більше, я погоджуюся з Яношем Корнаї, який писав, що економіка дефіциту не могла не створювати нестачі. Але цим влада почала користатися» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>)*). – 2023. – 19.09).

***

В етері «Radio NV» 15 вересня відбулася розмова історика, головного редактора журналу «Локальна історія» В. Ляски зі старшим науковим співробітником відділу історії України 20-30 рр. XX ст. Інституту історії України НАН України кандидатом історичних наук Г. Єфіменком

Учений поділився такими думками:

- наскільки українські етнічні території початку XX ст. відповідають сучасним кордонам України;
- які теперішні російські території входили до складу України;
- чи справді Донбас Україні подарував Ленін;
- скільки українців жило на Кубані більш як сто років тому.

Г. Єфіменко зауважив, що більшу частину Шахтинського і Таганрозького округів (в останньому українці становили абсолютну більшість) Україна мусила передати Росії – за рішенням Президії ЦВК СРСР від 16 жовтня 1925 р. ці території з населенням 478,9 тис. осіб відійшли до

Росії: «Відтоді і до сьогодні територія Українського Донбасу фактично не змінилась. За переписом 1926 року у складі УСРР не залишилося жодної округи, де б українці не становили більшості населення. Це стосувалось і Українського Донбасу. Таким чином у 1920-х було забрано та передано Росії частину Донбасу, тобто історичні реалії спростовують російські міфологеми. Однак у час постправди, на превеликий жаль, далеко не завжди прислухаються до заснованих на фактах аргументів» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 19.09).

***

У шостому випуску подкасту «Ген війни» виступив старший науковий співробітник відділу «Польовий комітет» Інституту археології НАН України кандидат історичних наук Ю. Болтрик.

Інтерв'ю присвячено багатству курганів, скіфському золоту, текстам Геродота і довгій історії досліджень скіфських старожитностей, адже все це зробило скіфів одним із найпопулярніших історичних народів на території України й однією з найвідоміших археологічних культур. Ю. Болтрик повідомив про військову тактику скіфів, озброєння, спорядження та як вони вели військові походи.

Довідково. 22 липня 2023 р. на базі мультимедійної онлайн-платформи «Локальна історія» стартував подкаст «Ген війни», що оповідає про найдавніші військові конфлікти на українських землях. Автор і ведучий подкасту – кандидат історичних наук П. Нечитайло (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 28.09).

***

Чи згодяться старі міхи для молодого вина?

Цього літа науковці Фізико-механічного інституту ім. Г. В. Карпенка НАН України (Львів) почали виконувати проєкт «Розроблення методології оцінювання роботоздатності існуючих газопроводів для підвищення стійкості функціонування енергетичної системи України при транспортуванні зеленого водню» (науковий керівник – завідувачка відділу діагностики корозійно-водневої деградації матеріалів доктор технічних наук, професор О. Звірко) за грантом Національного фонду досліджень України. Проєкт виграв фінансування в межах конкурсу «Наука для відбудови України у воєнний та повоєнний періоди» Національного фонду досліджень України.

Розвивати водневу енергетику в Україні важливо для енергетичної та економічної безпеки нашої держави. Це одне з нагальних питань відбудови країни у воєнний та повоєнний періоди. Для транспортування водню розглядають можливість використання наявної мережі транзитних газопроводів України. Однак її вже віддавна експлуатують, а це може знижувати опір сталей водневій крихкості, а, отже, підвищувати ризик порушення цілісності експлуатаційно деградованих труб під час транспортування водню. Тому вкрай потрібно проаналізувати поточний

технічний стан потенційно небезпечних ділянок трубопроводів, оцінити вплив водню на довго експлуатований метал і обґрунтувати умови безпечної експлуатації газотранспортної мережі з огляду на деградацію сталі та наводнювання під час транспортування водню.

У підсумку виконавці проєкту планують розробити методологію оцінювання роботоздатності трубних сталей наявних газопроводів під час транспортування ними водню на основі нових критеріїв досягнення металом критичного стану й роботоздатності з урахуванням поточного структурно-механічного стану та наводнювання. Методологію апробує компанія ТОВ «ІПП ЦЕНТР».

Упровадження розробки підвищить стійкість енергетичної системи завдяки розвитку водневої енергетики. До того ж, це відповідає тенденціям переходу європейських країн на екологічні джерела енергії та посилить конкурентоспроможність України під час і після війни (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 27.09).*

Міжнародне співробітництво

Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України взяв участь у виставці «Schweissen & Schneiden 2023», яка відбулася в м. Ессен (Німеччина) з 11 по 15 вересня.

«Schweissen & Schneiden» – найбільша міжнародна виставка у галузі зварювання, різання та інженерії поверхні. Вона проходить лише раз на чотири роки і збирає представників провідних компаній у цій галузі з усього світу.

Цього року свої інновації на заході продемонстрували близько 800 компаній із 40 країн світу. Особлива увага на виставці була приділена інноваційним підходам до зварювання під водою. Ця технологія стає все важливішою для видобувної промисловості в прибережних зонах. Відвідувачі виставки мали змогу наживо побачити процес зварювання під водою. З огляду на проблему зміни клімату велике значення було приділено захисту узбережжя – ще однієї проблеми, яка відіграє ключову роль у підводних технологіях.

Також фокус експозицій був зосереджений на застосуванні цифрових технологій, штучного інтелекту у зварюванні, а також нових тенденціях для безпечного зварювання – зменшення шкідливих викидів у повітря під час зварювальних робіт.

Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона разом з компанією «PATON INTERNATIONAL» – єдині, хто представляв Україну на цьому заході. Саме завдяки зусиллям наших науковців прапор нашої держави майорів на такій знаковій події у світі зварювання.

Інститут на заході представили: директор – академік І. Кривцун, заступники директора – члени-кореспонденти В. Шаповалов та С. Максимов, учений секретар – кандидат технічних наук І. Ключков, завідувач відділу доктор технічних наук Г. Полішко, завідувач відділу кандидат технічних

наук Є. Шаповалов, старший науковий співробітник кандидат технічних наук В. Савицький, наукові співробітники С. Глушак та Д. Коваленко, а також очільник Видавничого дому «Патон» – кандидат фізико-математичних наук О. Зельніченко.

Інститут електрозварювання на виставці продемонстрував новітні технології та обладнання для контактено-стикового, електрошлакового, електронно-променевого, дугового зварювання, зварювання в космосі, під водою та багато іншого.

Зокрема, були представлені машини (стаціонарні та мобільні), що входять до складу рейкозварювальних комплексів. Вони виробляються в кооперації з підприємствами-партнерами Інституту електрозварювання. Машини у своїй роботі реалізують унікальну розроблену в Інституті технологію стикового зварювання оплавленням рейок високої зносостійкості, яка забезпечує властивості зварних з'єднань відповідно до вимог стандартів України та ЄС.

Представлено обладнання для електронно-променевого зварювання, що розробляється науковцями, збирається власними силами на промисловому майданчику інституту. Таке обладнання дає змогу зварювати деталі газотурбінних двигунів, силового каркасу літаків та інших деталей складної конфігурації і широкого діапазону товщин. Вони забезпечують надвисокий рівень якості з'єднання, є тому числі хімічно активних металів (алюміній, магній і особливо титан).

Був експонований і новітній автоматизований прилад для визначення залишкових напружень на основі використання лазерної інтерферометрії. Цей прилад відкриває нові можливості у вимірюванні та аналізі напруженого стану в матеріалах. За допомогою цієї технології можна точно визначити стан матеріалу та робити більш надійні розрахунки міцності та працездатності конструкцій.

Також на виставці був продемонстрований ручний електронно-променевий інструмент для зварювання та споріднених процесів у відкритому космосі. Це обладнання має велику потужність 2,5 кВт, що дає змогу зварювати алюмінієві сплави товщиною до 8 мм, а також титанові сплави товщиною до 4 мм. Окрім електронно-променевої гармати, до інструмента входить електромагнітна фокусуюча система, що дає змогу отримати промінь діаметром до 1 мм.

Чималий інтерес серед відвідувачів і учасників виставки викликали системи технічного зору, розроблені в Інституті електрозварювання. Вони найперше призначені для автоматизації зварювальних процесів і мають необхідний рівень захищеності як від оптичного випромінювання зварювальної дуги, так і електромагнітних перешкод, що створюються дугою і зварювальними кабелями. Кожна з представлених систем є високотехнологічною і по-своєму унікальною, що дає чимало переваг і підвищує конкурентоспроможність вітчизняних розробок (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 21.09).*

***

У Харкові 18–20 вересня відбулася Міжнародна школа-семінар для молодих вчених «Функціональні матеріали для технічних та біомедичних застосувань».

Організатори заходу – Інститут сцинтиляційних матеріалів (ІСМА) НАН України та Рада молодих вчених ІСМА НАН України.

У роботі школи-семінару взяли участь 49 науковців. Усього було заслухано 24 наукові доповіді, а також п'ять лекцій від учених з установ та організацій України, Польщі, США, Великої Британії, Німеччини, Франції, Швейцарії, Індії. Формат конференції дав змогу виголосити доповіді як у традиційному вигляді, так і за допомогою онлайн-трансляції на платформі Zoom. На жаль, у зв'язку з тим, що місто знаходиться близько до зони бойових дій, більшість учасників взяла участь у дистанційному форматі.

Під час роботи школи-семінару було заслухано усні доповіді молодих вчених, присвячені технології отримання функціональних матеріалів, фізичним властивостям та застосуванню функціональних матеріалів, нанотехнологіям та наноматеріалам, люмінесцентним технологіям в біології та медицині.

«Родзинкою» цьогорічної школи-семінару стала лекція від дизайнера, модельєра, художника К. Пономарьова «Звільнене мистецтво. Від Дюшана до Христо та Жанни-Клод».

На завершення школи-семінару пройшла сесія, присвячена обговоренню отриманих результатів під час виконання європейського гранту «Партнерство з ISMA щодо розробки інноваційних типів калориметрів для фізики високих енергій на основі сучасних сцинтиляційних матеріалів» вченими з ІСМА НАН України, Університету Клода Бернара Ліон-1 та ЦЕРН.

Конференція відбулася за фінансової підтримки гранту TWISMA (грантова угода № 101078960), що фінансується Європейським Союзом за програмою Horizon Europe, та товариства OPTICA.

Організатори та учасники заходу висловлюють вдячність воїнам ЗСУ за можливість провести школу-семінар у Харкові.

Наступну міжнародну школу-семінар «Функціональні матеріали для технічних та біомедичних застосувань» планується провести у вересні 2024 р. за сприятливих умов. Запрошуються всі зацікавлені! (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 22.09).

***

У змішаному форматі 19–21 вересня відбулася Міжнародна конференція «Резонансні явища в атомних системах (до 85-річчя академіка НАН України О. Шпеніка)».

Організаторами заходу стали Інститут електронної фізики НАН України та ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Відкрила конференцію директор Інституту електронної фізики НАН України член-кореспондент НАН України Г. Гомонай. Зі вступним словом до учасників конференції звернувся президент НАН України академік НАН України А. Загородній. Він зазначив, що О. Шпеник є знаним і шанованим у світових наукових колах, талановитим українським вченим, одним із засновників ужгородської наукової школи з атомної фізики, фізики електронних зіткнень. Упродовж життя О. Шпеник працював у напрямках з атомної фізики, оптичної та електронної спектроскопії, фізичної електроніки, моделювання елементарних процесів в атмосфері Землі і планет тощо. У своєму виступі А. Загородній також акцентував увагу на багатогранній діяльності академіка О. Шпеника, адже він був не лише визначним вченим, чудовим викладачем, а й активним організатором науки. О. Шпеник стояв у витоків створення першої самостійної академічної установи на Закарпатті – Інституту електронної фізики НАН України. Його було обрано першим директором цього інституту, яким він незмінно керував чверть століття (з 1992–2017 рр.), а в наступні роки – був почесним директором і радником при дирекції. Упродовж багатьох років О. Шпеник був членом експертної ради ВАК України, входив до складу секції фізики Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки, був членом бюро Відділення фізики і астрономії НАН України. Тривалий час він очолював Закарпатське фізичне товариство, був незмінним головою Закарпатського відділення Малої академії наук. А. Загородній підкреслив, що академік О. Шпеник мав великий авторитет у світовій науковій спільноті. Про широке міжнародне визнання його заслуг свідчить той факт, що його першим із українських вчених було обрано членом Генерального комітету Міжнародних конференцій з фізики електронних, фотонних і атомних зіткнень. Він був іноземним членом Угорської академії наук і входив до складу президії Всесвітньої ради угорських професорів. Наприкінці Президент НАН України побажав учасникам конференції плідної роботи і конструктивних наукових диспутів.

Наступні виступи, які пролунали в перший день конференції, були спрямовані на те, щоб повною мірою розкрити яскравий образ академіка О. Шпеника. Своїми спогадами про відомого вченого, колегу і соратника поділилися академік-секретар Відділення фізики і астрономії НАН України академік НАН України В. Локтев, директор Головної астрономічної обсерваторії НАН України академік НАН України Я. Яцків, головний науковий співробітник Інституту фізики конденсованих систем академік НАН України І. Мриглод, заступник директора з наукової роботи Радіоастрономічного інституту НАН України академік НАН України О. Коноваленко, заступник директора з наукової роботи Інституту фізики напівпровідників ім. В. Є. Лашкарьова НАН України академік НАН України О. Беляєв, завідувач відділу статистичної теорії конденсованих систем Інституту фізики конденсованих систем академік НАН України Ю. Головач, директор Науково-дослідного інституту фізики і хімії твердого тіла, завідувач кафедри фізики напівпровідників ДВНЗ «Ужгородський

національний університет» академік НАН України Ю. Височанський, завідувач відділу лазерної спектроскопії Інституту фізики НАН України член-кореспондент НАН України А. Негрійко, директор Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України С. Сембер, перший проректор ДВНЗ «Ужгородський національний університет», професор О. Сливка, завідувач кафедри квантової електроніки ДВНЗ «Ужгородський національний університет», професор І. Шафраньош, професор Л. Шимон, професор С. Поп, доктор фізико-математичних наук О. Снігурський. Всі виступаючі зазначали прогресивність і актуальність наукових праць вченого, його інтелігентність, людяність, вміння інтуїтивно дивитися на багато кроків вперед.

Другий і третій день конференції були присвячені науковим доповідям, у яких розглянуто сучасні питання фізики зіткнень, особливо ті, що стосуються резонансних та автоіонізаційних процесів при парних зіткненнях електронів, атомів, іонів, молекул та їх ролі у процесах, що мають місце в штучній та лабораторній плазмі; спектроскопії атомів та молекул; низькоенергетичній ядерній фізиці; сучасним методам теоретичної фізики.

У роботі конференції взяли участь 200 представників наукової спільноти як України, так і зарубіжжя. Було представлено 50 наукових доповідей із провідних установ України, США, Англії, Італії, Франції, Чехії, Швеції, Сербії, Німеччини, Казахстану.

Організатори та учасники заходу висловили щирю вдячність воїнам ЗСУ за можливість працювати і проводити наукові зібрання (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 29.09*).

***

У м. Київ 2 жовтня в рамках VIII Міжнародної матеріалознавчої конференції «HighMatTech–2023», за підтримки проєкту «FIT-4-NMP» програми «Горизонт 2020» відбулася спеціальна сесія: «Підтримка проєктом “FIT-4-NMP” “новачків” у пошуку партнерів і участі у конкурсах Кластеру 4 і Кластеру 5 програми ЄС Горизонт Європа».

Захід спрямований на заохочення і підтримку «новачків» для участі в конкурсах «Horizon Europe: Кластер 4 і Кластер 5».

Конференція «HighMatTech-2023» проходила в гібридному форматі, тож приєднатися до спеціальної сесії можна було як особисто, так і онлайн.

Для тих, хто шукає партнерів або мав намір подати заявку на участь у конкурсах Horizon Europe, бажано в межах кластерів 4 і 5, цей захід надав змогу представити свої компетенції як потенційного партнера майбутнього консорціуму. Можливості та пропозиції стали видимими не лише для безпосередніх учасників заходу, а й для інших організацій та установ, залучених до проєкту «FIT-4-NMP» з країн ЄС та асоційованих країн, загальна кількість яких становить близько 200 (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 22.09*).

Вийшла друком наукова монографія «Advanced Information-Measuring Technologies and Systems I».

Наукове видавництво «Springer» опублікувало колективну монографію «Advanced Information-Measuring Technologies and Systems I», у якій представлено напрями досліджень, виконуваних на кафедрі інформаційно-вимірювальних технологій Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» та в Інституті загальної енергетики НАН України. Редакторами видання стали завідувач кафедри інформаційно-вимірювальних технологій Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» доктор технічних наук В. Єременко і заступник директора з науково-організаційної роботи Інституту загальної енергетики НАН України доктор технічних наук А. Запорожець. Книга зацікавить дослідників, інженерів, а також викладачів і аспірантів закладів вищої освіти, які працюють у галузі інформаційно-вимірювальних технологій.

Результати, наведені у монографії, охоплюють майже всі наукові напрями, що стосуються інформаційно-вимірювальних технологій:

- метрологічне забезпечення вимірювальних каналів інформаційно-вимірювальних систем;
- методи відтворення одиниць параметрів електричних кіл;
- розроблення спеціалізованих інформаційно-вимірювальних систем;
- математичні методи опрацювання вимірювальної інформації;
- моделі формування інформаційних сигналів і полів;
- статистичні методи діагностування, інформаційне забезпечення випробувальних і калібрувальних лабораторій.

Монографія складається із семи розділів.

У розділі 1 наведено реалізацію симулятора вихідної напруги сенсора, вказано його переваги в поліпшенні точності калібрування вимірювальних каналів. Проаналізовано рівняння перетворення і досліджено метод корекції похибок у вимірювальних каналах із мостовими схемами.

У розділі 2 описано практичні аспекти використання експоненційних сплайнів у задачах вимірювання та контролю параметрів електричних кіл для синтезу випробувальних сигналів спеціальної форми. Перевагою експоненційних сплайнів є простота генерування в лінійних електричних колах. Наведено формування випробувальних сигналів і приклади контролю параметрів електричних кіл. Проаналізовано вплив виду функцій апроксимації на якість відтворення за допомогою відгуку інформації про параметри кола і відповідно на похибку їх визначення.

У розділі 3 представлено структурно-алгоритмічний метод підвищення точності калібрування мір одиниць електричного імпедансу, а також розроблений метод калібрування та методу оцінювання невизначеності

вимірювань під час калібрування мір електричної ємності й індуктивності прецизійних LCR-вимірювачів. Наведено загальні підходи до калібрування, рівняння (моделі) вимірювань, а також приклади розрахування бюджетів невизначеності під час калібрування.

Розділ 4 присвячено організації розподілених систем мікроконтролерів для збирання вимірювальної інформації з віддаленим доступом до мереж мікросерверів віртуальних інтелектуальних сенсорів на основі спеціалізованих вебпротоколів. Серед використаних авторами методів дослідження – як теоретичні, так і експериментальні, базовані на аналізі й синтезі апаратного та програмного забезпечення мереж мікроконтролерів для віддаленого збирання експериментальних даних. Описано розроблені авторами структури інтелектуальних сенсорів для вивчення складу речовин, а також створений базовий комплект апаратних і програмних засобів для мікроконтролерних модулів інтелектуальних сенсорів.

У розділі 5 подано структуру інформаційних процесів діагностування виробів із композиційних матеріалів, яка дала змогу проаналізувати формування інформаційного поля, що стало основою розроблення математичної моделі породжувального інформаційно-сигнального поля. Ця модель враховує основні механізми формування механічних збурень у композиті та є моделлю випадкового гільбертового лінійного поля. Вона дала змогу запропонувати новий метод діагностування виробів із композиційних матеріалів, не використовуючи еталонів, зокрема методів оброблення вимірювальної інформації, визначення й побудови векторів діагностичних ознак і правил ухвалення рішень.

У розділі 6 продемонстровано необхідність побудови систематичної моделі забезпечення валідності для досягнення балансу між очікуваннями клієнта й положенням і концепцією лабораторій щодо якості. Розглянуто стандарти, які дають змогу застосовувати якісні й кількісні методи забезпечення валідності. Показано алгоритм дій для поліпшення надійності результатів випробувань залежно від виявлених ризиків, наявних фінансових і людських ресурсів і поставлених цілей щодо якості.

У розділі 7 представлено структурну схему системи керування та моніторингу мікрокліматичних параметрів для сільськогосподарських об'єктів. Запропоновано методологію з використанням технологій нейронних мереж для контролю параметрів сільськогосподарських об'єктів, що позитивно впливає на якість врожаю та підвищення врожайності. Крім того, проаналізовано й визначено оптимальні умови мікроклімату сільськогосподарських об'єктів – температуру, вологість і концентрацію діоксиду вуглецю, за якими можна прогнозувати врожайність. Описано програму для навчання нейронної мережі, розроблену авторами на основі математичної моделі, а також нейронну мережу на основі багат шарового перцептрона з трьома прихованими шарами, створену для підвищення точності прогнозування *(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 22.09).*

***

Чергова онлайн-лекція Харківського хімічного семінару (Kharkiv Chemical Seminar), започаткованого Науково-дослідним відділенням хімії функціональних матеріалів Науково-технологічного комплексу «Інститут монокристалів» НАН України, відбудеться 5 жовтня о 16:00 за київським часом.

Лектор – професор Ж. Кравотто (Prof. Giancarlo Cravotto), італійський хімік, інженер, професор органічної хімії та віце-директор факультету фармацевтичних наук і технологій у Туринському університеті. Результати його дослідницької діяльності у галузі зеленої хімії, новітніх технологій та інтенсифікації процесів опубліковані в більш ніж 530 наукових роботах, які мають понад 24 000 цитувань, він автор 20 міжнародних патентів, написав кілька книг і розділів в книгах. За його участі розроблено кілька інноваційних технологій від лабораторних до напівпромислових масштабів.

Тема доповіді – «Нові технології хімічної переробки» («Emerging enabling technologies in chemical processing: the truth about reproducibility and real industrial applications»). Наразі сталий розвиток хімічних процесів є рушійною силою інновацій та індустріалізації відповідно до вимог екологічності, енергоефективності і масштабованості. Серед нових технологій хімія в безперервному потоці стала основним напрямом у розробці інноваційних високоефективних каталітичних синтезів хімічних речовин та активних фармацевтичних інгредієнтів. На жаль, відтворюваність і заявлена масштабованість, про які повідомляється у роботах, часто виявляються хибними. У той же час традиційний нагрів і перемішування в реакторах періодичної дії вже не є конкурентоспроможним порівняно з методами безперервного синтезу та технологіями, що застосовуються в проточному режимі. В умовах нинішньої революції Індустрії 4.0 нові досягнення, засновані на використанні кібернетичних систем і штучного інтелекту, зможуть допомогти оптимізувати та активізувати синтетичні процеси, поєднуючи каскадні реактори з безперервним моніторингом і навіть прогнозуванням рішень на випадок непередбачуваних подій. Альтернативні джерела енергії, такі як діелектричне та омичне нагрівання, ультразвук, гідродинамічна кавітація, реактивні екструдери та плазма, революціонізували стандартні процеси. Саме про це йтиметься у лекції Ж. Кравотто.

Zoom link: <https://us02web.zoom.us/j/4590042894?pwd=dEZzSjlMbEdkQnhNODZYjJoekVPUT09>

Meeting ID: 459 004 289 Passcode: Ch24022022

Детальна інформація.

Координатор заходу – член-кореспондент НАН України В. Чебанов (chebanov@gmail.com; info@isc.kh.ua).

Мова семінару – англійська.

Участь вільна.

Довідково. Вже виповнилося майже півтора року відтоді, коли вчені Науково-дослідного відділення хімії функціональних матеріалів НТК «Інститут монокристалів» НАН України започаткували й удоступнили для широкого кола науковців Харківський хімічний семінар (Kharkiv Chemical Seminar), на якому з доповідями та лекціями виступають провідні науковці-хіміки світу. Зокрема, курс лекцій прочитали Нобелівські лауреати Жан-Марі Лен, Жан-П'єр Соваж, Річард Робертс, Курт Вютріх, Дан Шехтман, а також провідні професори з Франції, Швейцарії, Австрії, Німеччини, США, Нідерландів і інших країн. За час проведення Харківського хімічного семінару відбулося майже 30 лекцій, у яких взяли участь понад 9000 учасників (безпосередньо на засіданнях та через ютуб-канал).

Відео усіх лекцій Харківського хімічного семінару (Kharkiv Chemical Seminar), а також детальна інформація про засідання (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 29.09).

Астрономія і космічні технології

На медійній платформі «Новинарня» опубліковано статтю-репортаж про Радіоастрономічний інститут НАН України та найбільший у світі низькочастотний радіотелескоп УТР-2.

У вересні 2022 р. Україна повернула під свій контроль найбільший у світі низькочастотний радіотелескоп УТР-2, або, як його офіційно називають, Український Т-подібний радіотелескоп декаметрових хвиль 2-ї модифікації. Принаймні таким він був до приходу російських окупантів. Нині ж від нього лишилася хіба згадка: будівлі знищені, електроніка й силові кабелі вкрадені. Учені на телескопі УТР-2 24 лютого 2022 р. мали допомагати місії НАСА Juno з вивченням Юпітера. Натомість їм довелося тікати від російських танків.

Залишився тільки академік НАН України О. Коноваленко, який 27 лютого мав відзначати день народження. Науковець просидів на телескопі в окупації три місяці, а потім через територію Росії вибрався до Данії, де нині й працює.

Загалом, за словами директора Радіоастрономічного інституту НАН України члена-кореспондента НАН України В. Захаренка, станом на осінь повернулися близько третини працівників інституту.

Обладнання Інституту радіоастрономії нині працює в різних куточках планети. Частина – у Польщі, частина – в Африці, частина – на антарктичній станції. Науковці, які виїхали за кордон, отримали гранти на свою роботу. У колег в Україні ситуація гірша: через нестачу фінансування вчені змушені брати відпустки за свій рахунок щомісяця на 7–8 днів. Науковці намагаються шукати й інші джерела фінансування. Наприклад, для заміни обладнання подалися на грант «Горизонт Європа» (програма Євросоюзу із досліджень та інновацій на 2021–2027 рр.) вартістю 1,5 млн євро. На ці гроші вчені сподіваються отримати обладнання від телескопа «Lofar» у спеціальному

контейнері, у якому підтримується певна температура і вологість. Електроніка для управління радіотелескопом замінить вкрадене росіянами
(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 21.09).

***

Директор Радіоастрономічного інституту НАН України член-кореспондент НАН України В. Захаренко в розмові з журналістами видання «Український тиждень» поінформував про продовження роботи установи під час війни, руйнування окупантами найбільшого у світі низькочастотного радіотелескопа, розрив зв'язків із російськими колегами та головне для радіоастронома – дослідження космосу.

Учений повідомив про співробітників і роботу інституту: «Зазвичай у нас 240–250 співробітників. Це працівники, які щось паяють, щось виробляють, якісь антени. Це зазвичай такі спеціальності, як слюсарі, або інші робочі спеціальності. А наукових співробітників десь 130. У нас мало людей, які звільнилися. Буквально три-чотири людини. Є відділи, які не сильно зав'язані на іноземних дослідженнях. Є ті, що сильніше. Наприклад, дослідження Антарктиди. В Африці є лабораторії, де стоїть наша апаратура. І, звісно, люди виїжджають. Наш працівник Богдан Гаврилюк був керівником 26-ї Української арктичної експедиції, яка завершилася вже після повномасштабного вторгнення. Приїхав сюди, пішов у прикордонні війська. Потім уже йому в Міноборони підписували наказ, що він очолюватиме станцію у 28-й арктичній експедиції. Якісь люди від нас поїдуть і в наступні експедиції. Цьогоріч в академії наук були звіти директорів, і Ярослав Яцків, який очолює Головну астрономічну обсерваторію, повідомив, що кількість статей навіть збільшилася. Багато дівчат виїжджали й так активно співпрацюють з міжнародними установами, що змогли напрацювати навіть більше, ніж якби були в Україні. Вони там намагаються отримати гранти, і якщо є гранти, то ми можемо спрямовувати на них менше фінансових ресурсів. У нас десь по 7–8 днів на місяць своїм коштом, оскільки бюджету не вистачає. І ті, хто зміг отримати гранти, вони й на нас попрацювали. Зекономили трошки бюджет».

Учений також розповів про замінування території, період під окупацією та пошук екзопланет *(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 22.09).*

Нагороди і відзнаки

Науковці Інституту загальної енергетики НАН України отримали відзнаку Міністерства оборони України

Згідно з наказом Міністра оборони України від 4 вересня 2023 р., за надання всебічної допомоги під час збройної агресії Російської Федерації проти України, плідну співпрацю зі Збройними Силами України, патріотизм

та активну громадську позицію відзнакою Міністерства оборони України – медаллю «За сприяння Збройним Силам України» – нагороджено:

– виконувача обов’язків директора Інституту загальної енергетики НАН України члена-кореспондента НАН України В. Бабака;

– заступника директора із загальних питань цього інституту І. Діденка;

– завідувача науково-організаційного відділу інституту доктора філософії Н. Соколовську.

Довідково. Медаллю «За сприяння Збройним силам України» нагороджують працівників Збройних сил України та інших осіб – за значний особистий внесок у розвиток Збройних сил України, плідну співпрацю з Міністерством оборони України й інші видатні заслуги перед Збройними силами (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 20.09*).

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

В. Пальчук, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Особливості реалізації завдань у галузі інформаційної безпеки

У статті висвітлено науково-прикладну проблематику пошуку сучасних дієздатних рішень щодо протидії негативним інформаційним впливам на розвиток усіх сфер суспільних відносин, життя людей, ведення бізнесу чи просування державної політики, національних інтересів у стратегічних комунікаціях. Дослідницьке питання пов’язано з узагальненням сучасних підходів до протидії негативним інформаційним впливам, поширенню інформаційного забруднення, визначення особливостей організаційно-технологічного процесу реалізації завдань у галузі інформаційної безпеки, розвитку та захисту стратегічних комунікацій.

У зв’язку із цим узагальнено різні підходи поширення спеціально підготовленого контенту для інформаційного забруднення стратегічних комунікацій, введення дезінформації, різного роду неправдивої інформації в глобальний і національні інформаційні простори окремих держав. Висвітлено практиковані методи протидії негативним наслідкам інформаційного впливу.

Ключові слова: інформаційне забруднення, інформаційні впливи, СІАЗ НБУВ, дезінформація, неправдива інформація, маніпуляція, недостовірна інформація.

Постановка проблеми. Застосування технологій масового негативного інформаційного впливу на свідомість людей, введення дезінформації, різного роду неправдивої інформації в глобальний і національні інформаційні простори окремих держав перетворило інформаційну сферу на ключову арену протиборств. Ведення інформаційних воєн, які спрямовано на розпалювання національної та релігійної ворожнечі, пропаганду агресивної війни, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом або порушення суверенітету й територіальної цілісності, зумовило активізацію вивчення та узагальнення нових підходів до протидії різним негативним інформаційним впливам.

В Україні національні інтереси держави в інформаційній сфері, загрози їх реалізації, напрями й пріоритети державної політики в процесі реалізації інформаційної безпеки визначають такі правові документи: Стратегія кібербезпеки України, затверджена Указом Президента України від 15 березня 2016 р. № 96 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року “Про Стратегію кібербезпеки України”»; Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року “Про Стратегію національної безпеки України”»; Доктрина інформаційної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 29 грудня 2016 р. [1, 2, 3]. Як зазначається в Доктрині інформаційної безпеки України, її метою є уточнення засад формування та реалізації державної інформаційної політики, насамперед щодо протидії руйнівному інформаційному впливу Російської Федерації в умовах розв’язаної нею гібридної війни.

Пошук дієздатних рішень щодо протидії негативним інформаційним впливам актуалізовано також і в Резолюції ПАРЄ «Демократія зламана? Як відповісти?» (“Democracy hacked? How to respond?”) від 31 січня 2020 р. № 2326. Зокрема, в документі висловлено занепокоєння масштабами забруднення інформації в цифровому світі й дедалі більш поляризованим поширенням дезінформаційних кампаній, спрямованих на формування громадської думки, тенденціями іноземного втручання та маніпуляцій у вибори, а також зловживання й посилення ворожих висловлювань в інтернеті та соціальних мережах [4].

Аналіз останніх фахових досліджень і публікацій щодо науково-прикладної проблематики протидії негативним інформаційним впливам дав змогу зробити висновки, що пріоритетним дослідницьким питанням залишається узагальнення різних підходів, методів, форм поширення спеціально підготовленого контенту для інформаційного забруднення стратегічних комунікацій. Для цієї статті мало значення застосування терміна «інформаційне забруднення», яке в більшості публікацій розкрито через вирізнення таких його складових, як неправдива інформація, дезінформація, недостовірна інформація [5, 6, 7]. У результаті аналізу фахових напрацювань встановлено, що значна їх частина досліджує процес інформаційного забруднення стратегічних комунікацій у контексті політичних різновидів публічного дискурсу з різних питань під час проведення спеціально організованих інформаційних кампаній [8, 9]. Ідеться про пошук концептуальних рішень щодо протидії негативному інформаційному впливу, який спрямовано на створення безладу, підвищення рівня недовіри до державних інституцій, напруження в суспільстві, а також спотворення діалогу між владою та громадянами.

Наукова увага до дослідження аспекту інформаційного забруднення дає змогу узагальнити особливості використання різних каналів поширення неправдивої інформації з метою реалізації завдань негативного

інформаційного впливу на громадську думку чи поведінку людей. У зв'язку з цим твердженням ряд дослідників справедливо зауважують, що аналіз повідомлень та оцінювання достовірності інформаційних джерел потребуватимуть від споживачів інформації адаптації до нових когнітивних стратегій оброблення інформації [10, 11].

У контексті пошуку концептуальних рішень щодо протидії негативному інформаційному впливу в умовах гібридної війни недостатню увагу науковців приділено узагальненню сучасних підходів моніторингу інформаційного простору, виявленню таких видів медіаконтенту, як пропаганда, дезінформація, неправдива інформація (фейк), маніпуляція тощо. Визначення виду медіаконтенту дасть змогу робити більш точні припущення про способи поширення інформаційного забруднення, джерела створення негативної інформації. Ця думка узгоджується з позицією фахівців, які досліджують наслідки різних негативних впливів на свідомість людей і дають змогу робити припущення про результати, що очікують від спеціально організованих інформаційних кампаній [12].

Цей висновок актуалізує важливість утвердження серед концептуальних рішень протидії наслідкам негативних інформаційних впливів позиції науковців про важливість наповнення стратегічних комунікацій інформацією, яка точно, без надлишкового перевантаження забезпечує розв'язання конкретних проблем суспільного та державного розвитку, конкретних проблем інформаційної безпеки, у тому числі й тих, що пов'язані з протистоянням між державами в інформаційному просторі. У цьому контексті звертається увага на інформаційні технології, пов'язані з організацією використання стратегічного наративу [13].

У зв'язку з цим, метою цієї статті є узагальнення сучасних підходів до протидії негативним інформаційним впливам, поширенню інформаційного забруднення, визначення особливостей організаційно-технологічного процесу реалізації завдань у галузі інформаційної безпеки, розвитку та захисту стратегічних комунікацій.

Виклад основного матеріалу. Поява інтернету та соціальних мережеских технологій внесли фундаментальні зміни в спосіб продукування інформації, її передавання, поширення і введення її в стратегічні комунікації. До основних характеристик усього процесу функціонування інформації за допомогою мережеских технологій доцільно віднести:

1. Доступність мережеских технологій, простий спосіб редагування змісту в публікаціях розширили можливості створення, поширення інформації для всіх.

2. Засвоєння, інтерпретація інформації через мережескі технології соціальних медіа набули ознак публічності.

3. Поширення інформації має значно прискорений цикл – як у межах певних соціальних, вікових, економічних, політичних груп, так і на державному, глобальному рівнях.

4. Інформація через мережеві технології має властивість передаватися в режимі реального часу.

5. Мережеві технології дають змогу відстежувати емоційне ставлення до змісту повідомлень у соціальних медіа.

6. Популярні соціальні мережі ускладнюють оцінку достовірності інформації про соціальні явища, політичні події, економічні прогнози тощо.

За даними досліджень, споживачі інформації щодня проводять в мережі «Інтернет» вдвічі більше часу, ніж у 2008 р. Протягом певного часу споживачі інформації охоплюють значні інформаційні обсяги й неминуче роблять помилки [6]. Ця теза набуває особливого значення для розуміння того факту, що серед значних обсягів різномірної інформації посягти недовіру та плутанину щодо достовірної інформації чи інформаційного джерела для різного роду кампаній з інформаційного впливу значно спрощено через певні можливості мережевих технологій. Останні дослідження в галузі соціальних комунікацій свідчать, що через мережеві технології та інтернет споживачі інформації потрапляють під потужний вир інформаційних потоків і тому обмінюються різного роду неправдивою інформацією.

Як свідчать дослідження, в контексті реалізації завдань інформаційного впливу на споживачів інформації для спеціально організованих інформаційних кампаній використовують телебачення. Один із відомих дослідників у галузі соціальних комунікацій Д. Кері розглядав природу комунікації в індустріальних і постіндустріальних суспільствах як передавання та ритуал. Дослідник пояснює, що передавання процесу та змісту спілкування є найпоширенішим у більшості індустріальних і постіндустріальних суспільствах. І тут ідеться не про «акт передавання інформації, а про репрезентацію спільного переконання» [5]. Це твердження більшою мірою роз'яснює таку популярну форму спеціально організованих інформаційних кампаній, як політичні телевізійні програми (ток-шоу, політичні дебати тощо) на різних телеканалах, через які поширюється пропаганда як заздалегідь розроблена «збройна» промова так званих експертів.

Мета таких спеціально підготовлених інформаційних кампаній, як політичні програми на телебаченні, є швидкий інформаційний вплив на широку аудиторію споживачів інформації для спотворення внутрішніх або зовнішньополітичних настроїв, найчастіше для отримання стратегічного геополітичного результату. Для досягнення швидкісного ефекту інформаційного впливу та поширення переконливого змісту медіаконтенту спеціально підготовлені інформаційні кампанії використовують метод дублювання неправдивих новин, поширення дезінформації через соціальні медіа, спрямовані на маніпулювання громадською думкою. Ці методики для підсилювання сприйняття саме фальшивої інформації передбачають дублювання статей на новинних сайтах різного походження з навмисним викривленням фактів.

Спеціально організовані інформаційні кампанії, такі як політичні телепередачі, на думку багатьох дослідників, є популярними серед глядацької аудиторії через можливість супроводження різними візуальними елементами. Використання таких прийомів робить телебачення набагато потужнішими засобами для інформаційного впливу на споживачів інформації. Ця теза підсилюється свідченням журналістів, які стикалися з наслідками використання сучасних технологій, за допомогою яких аудіо- або відеокліпи можуть діяти як дуже потужні «апробації інформаційного впливу». Ці технології дають змогу створювати повністю виготовлені аудіо- або відеофайли, створюючи враження, що хтось сказав те, чого він не казав [14].

Як показує практика моніторингу медіаконтенту, якщо відбувається збільшення потоків недостовірної чи неправдивої інформації на новинних сайтах деякий перманентний період, то за цією текстовою проблематикою наступним етапом інформаційного впливу прогнозовано буде використано сфабрикований візуальний сюжет у вигляді зображення, графіки чи відео. Більшість інформаційно-аналітичних структур в Україні, зокрема Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – СІАЗ НБУВ), мають уже практиковану методику моніторингу медіаконтенту. Перевірка джерел інформації є одним з вагомих етапів моніторингу й підтвердження офіційних джерел, встановлення їх походження, належності приватній структурі чи громадській організації (сайти, видання органів державної влади чи місцевого самоврядування, сайти політиків, аналітичних центрів, інформаційних агентств, сайти новин центральних, регіональних телевізійних каналів тощо). Зосередженість на визначенні певних характеристик інформаційного джерела дає змогу бачити різні відмінності в поширенні інформації, контентовому наповненні сайту. При обробленні інформації з неофіційного джерела (облікові записи в соціальних мережах, яких ми не знаємо, або вебсайти, які з'явилися зовсім недавно) виникає закономірна необхідність проводити одночасно перевірку походження інформації, а також відслідковування фактів чи додаткового контексту до публічних заяв.

Із зростанням кількості новинних сайтів, телевізійних каналів, інших медійних структур, підвищення якості їхніх технологічних можливостей поширення інформації СІАЗ НБУВ здійснює наукові дослідження та практикує підходи до оцінювання достовірності інформації. Серед головних таких підходів, які практиковано в СІАЗ НБУВ, є визначення джерела походження інформації, яке її створило або вперше поширило. Ці підходи також включають визначення дати та місця реєстрації домену досліджуваного «сайту новин», щоб перевірити, який період сайт функціонує, а також країну його походження. Прогнозовано, що з розвитком соціальних медіа ці підходи проходять наукове узагальнення відповідно до технологічного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Так, на сьогодні дослідження «сайту новин» відбувається в контексті аналізу однотипної інформації, яка поширюється через мережеві

технології, та визначення країни походження акаунтів її поширення. Це так само потребує більше часу та організаційно-технологічних інструментів, щоб мати можливість візуально відобразити мережу поширення інформації.

У контексті узагальнення досвіду визначення складових інформаційного забруднення стратегічних комунікацій здійснюється через вирізнення неправдивої інформації, дезінформації, недостовірної інформації. При цьому дезінформація та недостовірна інформація розглядаються як такі, що стратегічно створюються, виробляються, поширюються різними «інформаційними агентами» з метою завдання шкоди через інформаційний вплив. Після етапу створення інформації інші «інформаційні агенти» займаються її тиражуванням, дублюванням і поширенням через організовані канали інформаційного впливу. Після того як інформація поширена багатьма різними інформаційним агентами, її можуть відтворювати в ЗМІ для подальшого поширення [5].

В експертно-науковому дискурсі неправдива інформація визначається як повідомлення з неправдивими відомостями, які створено не з метою заподіяння шкоди. Натомість недостовірна інформація створена на основі реальної події, але є спотвореною і використовується для заподіяння шкоди. У контексті реальних соціальних явищ, суспільно-політичних подій найчастіше свідомо створюють дезінформацію як неправду з метою заподіяння шкоди людям, політичним діячам, соціальним групам, організаціям чи державам. Це визначення найкраще доповнено фахівцем із питань функціонування медіа У. Умек [7]. За її словами, дезінформація – це сфабрикований чи навмисно змінений аудіо/візуальний контент, спеціально створені конспіраційні теорії чи чутки. Таким чином, три складові інформаційного забруднення перетинаються навколо понять «неправда» та «шкода».

Для науково-прикладного узагальнення важливо навести деякі приклади складових інформаційного забруднення, які було вже виявлено в минулому у європейському інформаційному просторі та поширювалися з метою інформаційного впливу на громадську думку. Зокрема, з медіа-контенту вирізнено деякі приклади складових інформаційного забруднення під час президентських виборів у Франції 2017 р. До дезінформації було віднесено продукт однієї з найбільш резонансних спеціально організованих інформаційних кампаній, під час якої створено дублікат бельгійської газети «Le Soir» з неправдивою інформацією в статті про фінансування Саудівською Аравією Е. Макрона [8]. Іншим прикладом дезінформації стало поширення в соціальних мережах документів про відкриття Е. Макроном офшорного банківського рахунку на Багамах [9]. Поширення недостовірної інформації під час виборчої президентської кампанії у Франції у 2017 р. відбувалося шляхом оприлюднення приватних електронних листів Е. Макрона. Ці листи були реальними, але інформацію, яка поширювалася про них, було частково спотворено.

У науково-прикладному аспекті до неправдивої інформації віднесено значну кількість повідомлень під час трагічних подій на Єлисейських полях 20

квітня 2017 р. Особи в соціальних мережах поширювали чутки про загибель другого поліцейського. Така реакція споживачів інформації відбувається тоді, коли вони захоплені моментом, намагаючись допомогти, і не перевірили інформацію, яку вони поширювали [11].

В Україні на рівні владних структур створено два центри з протидії негативним інформаційним впливам на громадську думку та дезінформації в стратегічних комунікаціях. Центр протидії дезінформації при Раді національної безпеки і оборони України є робочим органом цієї державної структури. Центр утворено відповідно до рішення РНБО України від 11 березня 2021 р. «Про створення Центру протидії дезінформації», уведеного в дію Указом Президента України від 19 березня 2021 р. № 106. Центр забезпечує здійснення заходів щодо протидії поточним і прогнозованим загрозам національній безпеці та національним інтересам України в інформаційній сфері, щодо забезпечення інформаційної безпеки України, виявлення та протидії дезінформації, ефективної протидії пропаганді, деструктивним інформаційним впливам і кампаніям, запобігання спробам маніпулювання громадською думкою [15].

Центр протидії дезінформації при РНБО України виробив власну методику моніторингу медіаконтенту, алгоритми відслідковування та прогнозування інформаційних загроз. Центр досліджує інформаційний простір України, Російської Федерації, країн Європи, США та ін. Головна особливість такої методики полягає в кількісному охопленні каналів поширення інформації про Україну в інформаційному просторі зазначених країн. Тому моніторинг сайтів, соціальних мереж, пропагандистських телеканалів Російської Федерації тощо здійснюється перманентно з вирізненням таких складових інформаційного забруднення, як фейк, дівфейк, місінформація, дезінформація, маніпуляція. Це дає змогу відтворити повну медіакартину щодо України в усьому світі для органів державної влади [16, 17].

Головна відмінність методики Центру протидії дезінформації при РНБО України від інших українських центрів з моніторингу медіаконтенту полягає в дослідженні кореляції меседжів російської пропаганди з українськими ЗМІ. Паралельно впровадженню цієї методики центр розробляє карти поширення ворожої інформації, дані про архіви її публікації, мережу поширення контенту так званих політологів та експертів, які просувають в Україні російські наративи [18].

У 2021 р. створено Центр стратегічних комунікацій при Міністерстві культури та інформаційної політики України як державну структуру з протидії дезінформації спільними зусиллями держави та громадянського суспільства. Роботу центру сфокусовано на комунікаційній протидії зовнішнім загрозам, зокрема інформаційним впливам Російської Федерації [19]. Тому діяльність центру організовано так, щоб він був максимально відкритим із громадянським суспільством, громадськими організаціями, партнерами в межах розвитку стратегічних комунікацій та освітніх програм.

У контексті розвитку стратегічних комунікацій центр напрацьовує методику щодо розроблення наративів для зміцнення позицій України в інформаційному просторі які найбільше таргетуються агресором. Ця методика полягає в розробленні, тестуванні та просуванні позитивних українських наративів у стратегічних комунікаціях. Один із таких підходів до розроблення наративів озвучила керівник центру Л. Цибульська. За її словами, українці не повинні постійно говорити, що вони – не є тим, що про них постійно говорять і пишуть у російському медійному просторі [20]. «Нам треба прощтовхувати свій порядок денний. Перед нами стоїть завдання розробити такі наративи і підключити інші міністерства, щоб вони включили їх у свої комунікації», – такі зауваження співзвучні з визнаною в українських наукових дослідженнях у галузі соціальних комунікацій апробованою практикою наративного підходу. Зокрема, ідеться про наративний підхід до змістової організації інформаційного ресурсу, призначеного для активного, оперативного впровадження в практику, його структурування, підготовки до практичного втілення для мобілізації членів суспільства до конкретних дій [13, с. 11]. Для узагальнення науково-прикладних підходів протидії негативним інформаційним впливам на розвиток стратегічних комунікацій центр розробив і сформував доказову базу інформаційної агресії Російської Федерації. На одній онлайн-платформі інтегровано, структуровано матеріали, які були напрацьовані громадянським суспільством за сім років. Метою функціонування такого онлайн-ресурсу є:

- реагування на інформаційні загрози;
- функціонування бази інформаційної присутності агресора;
- доступ до інструментів з формування інформаційної стійкості;
- просування українських наративів у національному інформаційному просторі [21].

В умовах сучасних негативних інформаційних впливів важливу увагу в науковому дискурсі приділяють новому інформаційному явищу як «інфодемія». К. Розгоній, доцент Віденського університету, зауважила, що «інфодемія» є глобальним феноменом, боротися з яким, як і з дезінформацією, варто шляхом багатоаспектного підходу з відновлення громадської довіри, шляхом сприяння соціальній згуртованості, доступу до інформації, яку можна перевірити, а також сприяти незалежній журналістиці [7].

Висновки. У контексті науково-прикладного узагальнення вже апробованих сучасних підходів до протидії негативному інформаційному впливу можна зазначити, що цей напрям інформаційної діяльності набув особливого значення протягом останнього десятиріччя та має певні результати напрацювань. Більшою мірою це пов'язано з веденням спеціально організованих інформаційних кампаній під час політичних дискурсів чи гібридних, інформаційних воєн.

1. Відбулося вдосконалення організаційно-технологічної структури інформаційної сфери, у якій створюються та функціонують інформаційні центри з протидії негативним інформаційним впливам на громадську думку,

інформаційному забрудненню стратегічних комунікацій, загрозам інформаційній безпеці України.

2. До успішно практикованих підходів удосконалення методик організаційно-технологічного процесу протидії негативним інформаційним впливам віднесено: а) вирізнення складових інформаційного забруднення стратегічних комунікацій, таких як «неправдива інформація», «недостовірна інформація» (фейк), «діпфейк», «місінформація», «дезінформація», «маніпуляція»; б) вивчення особливостей використання різних каналів поширення інформаційного забруднення в стратегічних комунікаціях на основі моніторингу медіаконтенту та алгоритмів відслідковування інформаційних загроз; в) відтворення повної медіакартини про Україну в інформаційних просторах різних країн, розроблення інформаційних карт поширення ворожої інформації із зазначенням даних про архіви її публікації, мережу експертів, які просувають в Україні ворожі російські наративи.

3. У контексті розвитку стратегічних комунікацій, зміцнення інформаційної безпеки України одним із пріоритетних напрямів інформаційної діяльності визнано наративний підхід до змістової організації інформаційного ресурсу, його структурування, підготовки до практичного втілення для зміцнення позицій України в інформаційному просторі. Ця методика полягає в розробленні, тестуванні та просуванні позитивних українських наративів у стратегічних комунікаціях.

Розгляд науково-прикладної проблематики пошуку сучасних рішень щодо протидії негативним інформаційним впливам на розвиток усіх сфер суспільних відносин, формування громадської думки є на сьогодні продовженням досліджень питань розвитку стратегічних комунікацій, інформаційної безпеки в умовах розв'язання гібридних воєн. Актуалізація цих досліджень розширить напрацювання науково-теоретичної бази для вивчення зазначеної проблематики в контексті суміжних галузей інформаційної теорії з урахуванням глобальних процесів у сучасному світі. Для сучасних інформаційних установ, зокрема бібліотек, відомчих інформаційних центрів результати цих досліджень сприятимуть синхронізації дій для створення єдиної платформи виявлення інформаційного забруднення, координації дій із протидії негативним інформаційним впливам, у тому числі за допомогою просування українських наративів у стратегічних комунікаціях.

Список бібліографічних посилань

1. Стратегія кібербезпеки України : Указ Президента України № 96 від 15 берез. 2016 р. *Офіц. представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/962016-19836>

2. Стратегія національної безпеки України : Указ Президента України № 392/2020 від 14 верес. 2020 р. *Офіц. представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

3. Доктрина інформаційної безпеки України : Указ Президента України

№ 47/2017 від 25 лют. 2017 р. *Офіц. представництво Президента України*. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>

4. Democracy hacked? How to respond? : Resolution of Parliamentary Assembly of Council of Europe № 2326 (2020) of January 31, 2020. URL: <http://assem-bly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=28598&lang=en>

5. Wardle C., Derakhshan H. Information disorder: toward an interdisciplinary framework for research and policy making. Council of Europe report DGI(09). 2017. URL: https://rm.coe.int/information-disorder-report-version-august-2018/16808_c9_c77

6. Meeker M. Internet Trends 2017 – code conference. Kleiner Perkins, 2017. URL: <https://www.iab.it/wp-content/uploads/2017/06/349976485-mary-pmeeker-s-2017-internet-trends-report.pdf>

7. Протидія дезінформації: європейські підходи та стандарти : онлайн-семінар. *Громад. простір*. 2021. 24 лют. URL: <https://www.prostir.ua/?news=protydiya-dezinformatsiji-jevropejski-pidhody-ta-standarty>

8. Was Macron’s Campaign for the French Presidency Funded by Saudi Arabia? *CrossCheck*. 2 March 2017. URL: <https://crosscheck.firstdraftnews.com/checked-french/macrons-campaign>

9. Did Emmanuel Macron Open an Offshore Account? *CrossCheck*. 5 May 2017. URL: <https://crosscheck.firstdraftnews.com/checked-french/emmanuel-macron-open-offshore-account>

10. Qiu X., F. M. Oliveira D., Sahami Shirazi A., Flammini A. Limited individual attention and online virality of low-quality information. *Nature Human Behaviour*. 2017, Vol. 1. Issue 7. <https://doi.org/10.1038/s41562-017-0132>

11. Marwick A., Lewis R. Media manipulation and disinformation online. Report. *Data&Society*. 15 May 2017. URL: <https://datasociety.net/output/media-manipulation-and-disinfo-online>

12. Jack C. Lexicon of Lies: terms for problematic information. *Data&Society*. URL: https://datasociety.net/pubs/oh/DataAndSociety_LexiconofLies.pdf

13. Формування стратегічного наративу інформаційного забезпечення реінтеграції тимчасово окупованих територій у загальноукраїнському контексті : монографія / В. Горовий, О. Онищенко, Ю. Половинчак та ін. Київ, 2017. 212 с.

14. Breaking News. *RadioLab*. 19 November 2019. URL: <https://www.wnycstudios.org/podcasts/radiolab/articles/breaking-news>

15. Про Центр. *Центр протидії дезінформації при РНБО України : офіц. вебсайт*. URL: <https://cpd.gov.ua/documents/про-центр>

16. Центр протидії дезінформації при РНБО України: що таке місінформація? *Центр протидії дезінформації при РНБО України : офіц. вебсайт*. URL: <https://cpd.gov.ua/warning/центр-протидії-дезінформації-при-рнб-32>

17. Центр протидії дезінформації при РНБО України пояснює, що таке дїпфейк і як його використовує російська пропаганда. *Центр протидії*

дезінформації при РНБО України : офіц. вебсайт. URL: <https://cpd.gov.ua/warning/центр-протидії-дезінформації-при-рнб-28>

18. Російська пропаганда в Україні: що відбувається та чого чекати далі. *Інформатор України*. 2022. 23 лют. URL: <https://informer.ua/uk/roziyska-propaganda-v-ukrajini-shcho-vidbuvayetsya-v-ukrajini-ta-chogo-chekati-dali>

19. Презентовано Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. *Уряд. портал : офіц. вебпортал*. 2021. 01.04. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/prezentovano-centr-strategichnih-komunikacij-ta-informacijnoyi-bezpeki>

20. Як протидіяти дезінформації: поради Любові Цибульської. *Укр. кризовий медіацентр*. 2021. 14.06. URL: <https://uacrisis.org/uk/yak-protydiyaty-dezinformatsiyi-porady-lyubovi-tsybul'skoyi>

21. Центр стратегічних комунікацій : офіц. вебсайт. URL: <https://spravdi.gov.ua/pro-nas> (дата звернення: 03.04.2022).